

BALKANLAR'DA BIRAKTIKLARIMIZ

SAMSUN MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
KÜLTÜR YAYINLARI SERİSİ - 2

BALKANLAR'DA BIRAKTIKLARIMIZ

ISBN : 978-605-89754-0-8

2. Basım Aralık 2009

**Kapak - Baskı - Cilt
EROL OFSET**

Matbaacılık - Yayıncılık - Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Pazar Mah. Necati Efendi Sk. No. 43/A SAMSUN
Tel. : 0.362 431 98 96 - 432 38 18 Fax : 0.362 432 41 17

**2. ULUSAL MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ SAMSUN - TÜRKİYE
22 - 23 KASIM 2008 BİLDİRİLER KİTABI 1. CİLT**

Hamdi KURUBAŞ

**Kale Mah. Orhaniye Geçidi No. 6 Kat : 1 SAMSUN
Tel. : 0.362 431 20 83
www.samsunmubadele.org.tr**

Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği'nin kültürümüze armağanıdır.

Kongreye katkı veren tüm akademisyenlere, bilim kuruluna, yönetim kurulu üyelerine, derneğimizin üyelerine ve sponsorlarımıza teşekkür ediyoruz.

İÇİNDEKİLER

Başbakanlık Osmanlı Arşiv’inde Balkanlara Ait Bazı Doküman Belgeleri.....	1
<i>Ahmet AYTAÇ - M. Ali EROĞLU</i>	
Eski Yugoslavya’da “Etnik” Tabakalaşma Bağlamında MAKEDONYA TÜRKLERİ.....	10
<i>Yard. Doç. Dr. Halim ÇAVUŞOĞLU</i>	
İdari ve Sosyal Yönleriyle Manastır Vilayeti.....	19
<i>Yard. Doç. Dr. Mucize ÜNLÜ</i>	
Bir Osmanlı Vakıf Şehri : YENİCE-İ VARDAR	32
<i>Ayşegül ÇALI</i>	
Rumeli Türkülerinde Al Renk Motifi.....	48
<i>Halil DELİCE</i>	
19. Yüzyıl Sonu - 20. Yüzyıl Başı Rumen Resminde Türk İmgesi.....	60
<i>Elvan TOPALLI</i>	
Balkan Ülkelerinin Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme	81
<i>Yard. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇOĞLU - Yard. Doç. Dr. Günay KAYA</i>	
Batı Trakya Türkleri’nde “Din”in Kültürel Kimliğin Korunmasındaki Önemi ve Başmüftülük, Müftülükler İslam Cemaatleri ve Vakıflara İlişkin Hukuk	95

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV'İNDE BALKANLARA AİT BAZI DOKUMA BELGELERİ

Ahmet AYTAÇ*
M. Ali EROĞLU**

GİRİŞ

İnsanlık tarihi dünyada kurulan çeşitli uygarlıklarla doludur. Her millet kendi tarihini oluşturmuştur. Yaşanılan coğrafi alan, komşular, sosyo - kültürel yapı milletlerin tarihini etkilemiştir. Türkler dünyanın çok çeşitli bölgelerinde bulunmakla birlikte ağırlıkla Orta Asya, Anadolu ve Balkanlar ekseninde yoğunlukla bulunmuşlardır.

Bir kültürün geleneksel tarafında mutlak devamlılık vardır. Milletlerin kültürel değerlerini en iyi yansıtan unsurların başında da el sanatları gelir. Toplumların sanat anlayışlarını ve yaşam tarzlarını anlamak için el sanatlarına bakılır. El dokumaları yüzyıllar boyunca desenleri ve dokuma yöntemleriyle kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Türk kültürü de zengin bir alt yapıya sahiptir. Bu zenginlik tarihi bir geçmişe dayanır. Sürekli yeni yerleşim yerlerine ulaşan hareketli Türk milleti, bu hareketlilik sayesinde kültürlerini de devamlı ve dinamik kılmışlardır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçün başladığı tarihten günümüze geçen uzun zamana ve mesafeye rağmen Altaylardan Balkanlara hala benzer yapıların olması bu devamlılığın ispatıdır (Aytaç.2007,8). Türklerin tarih boyunca buldukları coğrafyalar, Asya'dan Avrupa'ya doğru İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde kültür ve medeniyet dünyasına kazandırdıkları, mimarîde, musikide, edebiyatta ve diğer sanat alanlarındaki şaheserlerdir.

Gittikleri her yere, kültürel değerlerini de götürmüştür. Orta Asya'dan Balkanlara uzanan eserler bırakmışlardır. Anadolu Selçukluları sonrasında, Osmanlı'dan günümüze Anadolu'da, Balkanlarda, fetih edilen her yerde ananevi kültürün özünü bozmadan yeni eserler üretmişlerdir. Makedonya, Kosova vd.lerini içine alan Balkanlarda da, günümüzde hala ayakta kalan pek çok mimari eserle beraber çok çeşitli el sanatı ürünleri ortaya koymuşlardır. Orta Asya gelenekli Türk el dokumacılığını Rumeli'ye de taşımışlardır (Aytaç.2007,51). Türk Kültürü yüzyıllar boyunca Balkan kültürünü besleyen en önemli kaynak olmuştur. Dolayısıyla, Türk dokuma kültürü ile Balkanlar'daki halkların etnografyası arasında inkâr edilemeyecek bir benzerlik ve etkileşim söz konusudur. Bu benzerliğin sebebini Orta Asya kültür tarihinde aramak gerekir.

* Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Arş. Mrk. KONYA. aaytac@selcuk.edu.tr

** Balıkesir Üniversitesi, Dursunbey Meslek Yüksekokulu.

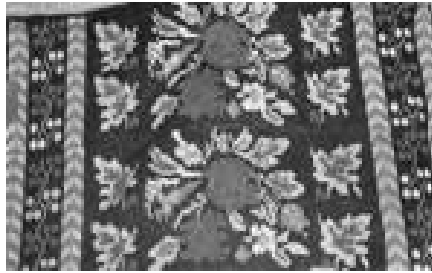
Fotoğraf No:1, Yanbol, Üsküp Sultan II. Murat Camii.

Balkanlarda “*yanbol*” olarak bilinen tülü, kilim vd.leri tamamıyla Türk kültürü ile bölgeye taşınmış ürünlerdir. Makedonya’da Veles, Tetova, Bulgaristan’da Berekoviça, Chiprovtsy, Gabrova, Kotel, Samakov, Pirov gibi yerler dokumacılıkla geçmişte iç içe olan yerleşim merkezlerine örnek olarak verilebilir.

Fotoğraf No:2, Kilim, Makedonya Devlet Müzesi.

Makedonya'da XVI. yüzyıla ait bazı belgelerde, vakıfnamelerde o dönemlerde dokuma örtüler yapıldığı belirtilmektedir. 1570'li yıllarda Gorno Buciste köyünde döşeme örtü ve saccâde amaçlı dokuma yapıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca Mihail Bezirci'ye ait dokümanlarda da sekiz kilim ve dokuma minder kayıtları geçmektedir. Makedonya tekstil dokumaları belgelerinde ise 15 ila 19. yüzyıllara ait Türk kültürünün öğeleri olan kilim, kebe, keçe örtülerden bahsedilmektedir (Nazım.1997,298-302).

Fotoğraf No:3, Romanya Kilimi (Kırzioğlu.1997,260).

Balkanlar'a giren ikinci Türk kültürü Anadolu üzerinden olmuştur. Orta Asya Turan yurdundan gelip Anadolu'ya yerleşen Türkler, Osmanlı Beyliği zamanında Çanakkale boğazını geçerek Balkanlar'a ulaşmış, kazanılan Mohaç Savaşı (1526) ile Balkanlar'da Osmanlı egemenliği kesinleşmiştir. Anadolu'dan kimi aileler Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Eski Yugoslavya ve Romanya'ya yerleştirilmiştir. Balkanlarda Türklerin yerleştiği coğrafi bölgelerde halı, kilim ve el dokumacılığı Türk kültür bütünlüğünü sağlayan sanatsal bir alan olmuştur.

1.ARŞİV BELGELERİ

Geçmişe ait, etnoğrafik önem arz eden el dokumalarına yönelik bilimsel ve sanatsal çalışmaların çoğunluğu eser üzerinde incelemeye dayalı olarak yapılmıştır. Özellikle konu, araştırmacılar ya da halk bilimciler tarafından genelde desen özellikleri bakımından veya bir şehir-bölge esas alınarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırma tekniği kullanılarak, kültür tarihi bakımından yeterince ele alınmamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle yörede ya da müzede dokumaların teknik, desen, vb. yönlerden incelenmesi temeline dayalı alan çalışmalarıdır.

Özellikle Cumhuriyet öncesi Rumeli ile alakalı el dokumalarına yönelik yeterince araştırma halen yapılamamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ise Rumeli dokumaları ile ilgili çok sayıda belge vardır. Bunların tamamı Arap harfleriyle yazılmış ve Osmanlı Türkçesidir. Bu çalışmada belgelerin tamamı verilmemiştir. Bir kısmının özetleri Türkçe verilmiş ve arşivdeki kayıt (dosya ve fon) numaraları belirtilmiştir. Araştırmacılar konu hakkında özel ve daha içerikli geniş bir çalışma yapmak istediklerinde, fon ve dosya numarası belirlenmiş olan belgenin aslını arşivden temin ederek detaylandırabilirler.

1.1.Cevdet Tasnifi Askeriye Defteri, 979 Fon, 42710 Gömlek Numaralı, 1737 Tarihli Belge

Bosna Valisi Ali Paşa'ya gönderilen hazine mühimmatının (harp malzemesinin) miktarına ve **Üsküp**'ten hazırlanacak **çadır**, **çerge** ve çeşmelerin bahalarına (tutarlarına) dair tahrir (resmi yazı)...

1.2. Cevdet Tasnifi Askeriye Evrakında, 334 Dosya, 13835 Gümlek Numaralı, 1741 Tarihli Belge

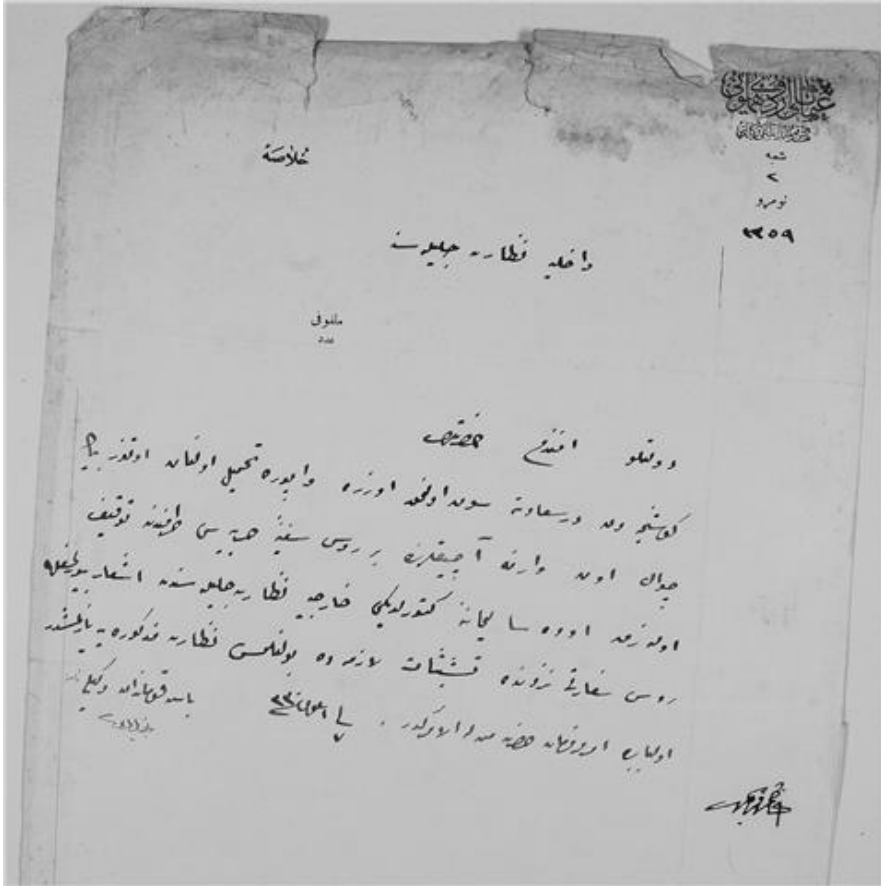
Fotoğraf No:4

Vidin Kalesi'nden İstanbul'a getirilip cebehaneye teslim edilen, **çerge** (yünden mamul uzun, ince yolluk ya da bu dokumadan yapılmış çadır) ve sair mühimmatın tamir edilmesi ve bedelinin verilmesi...

1.2.Cevdet Tasnifi Askeriye Evrakında, 401 Dosya, 16563 Gmlek Numaralı, 1807 Tarihli Belge

Liva-i Şerif (sancak) ve seraskerler (komutan) takımları için **Tatarpazarı, Sofya** vesair **Rumeli** kazalarından *torba*, *harar* ve *kilim* mubayaası (satın alınması) ve İstanbul'a sevkine dair hüküm...

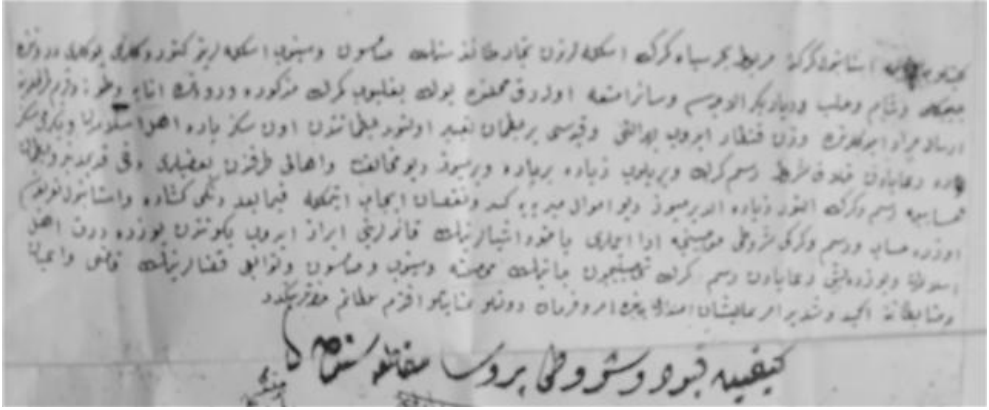
1.3.Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5. Şube Evrakında, 2 Dosya, 19C Gmlek Numaralı, 1914 Tarihli Belge

Fotoğraf No:5

Köstence'den Dersaadet'e sevk edilmek üzere otuz bin **un çuvalı** yüklü vapurun Varna açıklarında Rus harb gemilerince tutuklanarak Odesa Limanı'na götürülmesi üzerine Rus Sefareti nezdinde teşebbüsde bulunulması...

1.5. Cevdet Tasnifi Fonu, Maliye alt fonu, 37/1678 numaralı, 1805 tarihli belge

Fotoğraf No:6

Külliyetli İstanbul gümrüğüne merbut bahr-i siyah Gümrük İskelelerinden Tüccar tâifesinin Samsun ve Sinop iskelelerine getirdikleri yükleri derununda çiçekli ve **Şam, Halep ve Diyarbakır alacası** ve sâir emti'a olarak mahallinde yük bağlayıp Gümrüğ-i mezkur'a vurûdunda **Anapa, Tuna ve Kırım** taraflarına irsal murad ettiklerinde vezn-i Kantar edüp beher altı vakiyyesi bir batman tabir olunur. Batmanından on sekiz bâde ehl-i islamdan yirmi sekiz eâde reâyâdan hılâf-i şurut resp-i Gümrük verilip ziyade bir Bâde vermeyüz diye muhâlefet ve ahâli tarafından bazıları dahi kadimden berü ve batman hesabıyla Resp-ü Gümrük alınır ziyade aldirmayız deyü emvâl-i mîriyeye kesr ve noksan icab etmekle fima ba'd dengi küşade ve İstanbul tarifesi üzere hesap ve Resp-i Gümrük şurûtu mücibince eda eylemeleri yahut eşyalarının kâimelerini ibraz edüp yekününden yüzde dört ehl-i islamdan ve yüzde beş reâyâdan resp-ü gümrük tahsili için cânibin muhassılına ve Sinop ve Samsun ve tevâbi'i kazâlarının kâzi ve a'yan ve zâbitânına ekid ve şedid Emr-i âlişan ısdârı bâbında Emr-ü Ferman Devletlü İnayetlü Efendim Sultanım hazretlerindedir.

Özetle; Şam, Halep ve Diyarbakır taraflarından Karadeniz iskelelerine getirilip **Anapa, Tuna ve Kırım** taraflarına götürülecek **alaca** vesair emtia İslâm tüccarına ait ise yüzde dört ve reayadan (idare altında bulunan halktan) yüzde beş gümrük resmi (vergisi) alınacağı (Fotoğraf No:4)...

1.6. Cevdet Tasnifi Askeriye Evrakında, 283 Dosya, 11760 Gmlek Numaralı, 1836 Tarihli Belge

Asakir-i Muntazama'nın kışlık elbiseleri için Ahi Çelebi ve Darıdere'de yapılması mukarrer (kararlaştırılmış) olan **şayak**ların (*kaba dokunmuş yünlü kumaş*) lazımesi için **Rumeli**'nin isimleri muayyen kazalarından senevi mürettep (tayin edilmiş) olan üç yüz bin kıyye yükün fiyat-ı sabıkası veçhile ve mübaşir tarafından parası eshabına nakden verilmek üzere satın alınması.

1.7. Cevdet Tasnifi Askeriye Evrakında, 973 Dosya, 42379 Gmlek Numaralı, 1794 Tarihli Belge

Rumeli Valisi Vezir Ebubekir Paşa maiyetinde mevcut askerin tayinleri için **Tikveş Kazası**'ndan tertip olunan zahire ve ağnamın (vergi) ücreti nakliyesi **çuval** bahası (bedeli) 364 kuruşun alındığına dair hüccet.

1.8. İradeler Tasnifi Askeriye Evrakında, 50 Dosya, 1322/S-33 Gmlek Numaralı, 1904 Tarihli Belge

Rumeli vilayetleri merkezlerinde bulunan jandarma efradı (askerleri) için satın alınan **kilim** ve **minder kılıfının** efrada dağıtılması ve bedelinin ödenmesi.

SONUÇ

Türk halk kültürü, Balkanlarda Türk kimliğinin oluşmasını sağlamıştır. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le, Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlarda yerli halkın kültürünü etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Rumeli'ye süre gelen Türk dokuma sanatında da, yaylak kışlak düzeninden, farklı coğrafyalara, değişik kültürlere rağmen geleneksel çizginin fazlaca değişmediği bilinmektedir.

Osmanlı döneminde Rumeli'de gerek dokumacılığın imal edildiğini, gerekse ordu ve diğer ihtiyaçlar için Anadolu'dan da muhtelif dokumaların getirildiğini arşiv belgelerinden anlamaktayız. Arşiv belgelerinden Üsküp'te çadır, çerge, Tatarpazarı, Sofya vesair Rumeli kazalarında ise torba, kilim, Köstence'de un çuvalı harar imal edildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca Vidin Kalesi'nden Anadolu'ya getirilen çergenin bedeli karşılığında tamir ettirildiği, Şam, Halep ve Diyarbakır'dan Anapa, Tuna ve Kırım'a alaca tarzı kumaşların tüccarlar tarafından götürüldüğü yine belgelerden ortaya çıkmaktadır. Tüm bu belgelerden, Rumeli'de imal edilen dokumaların ya da Anadolu'dan gönderilenlerin, o dönemde sadece kültürel mahiyetle kalmayıp, bununda ötesinde ordu için bile son derece önemli bir emtia olduğunu anlamaktayız.

Dolayısıyla Milli kültürün en önemli öğelerinden olan el dokumalarının, Rumeli diyarı tarihinde kültürel mahiyette çok önemli olup hatta ordu için bile önem arz eden ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

AYTAÇ, Ahmet, “Kırgızistan’da Bir Grup Halı ve Yanışlarının Anadolu Dokumalarıyla İlişkisi”, *S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. I. Uluslararası Türk El Dokumacılığı Kongresi Bildirileri*, Konya, 2007, s. 8–16.

AYTAÇ, Ahmet, “Makedonya Devlet Müzesi’nde Sergilenen Kilimlerin Teknik ve Desen Özellikleri”, *S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. I. Uluslararası Türk El Dokumacılığı Kongresi Bildirileri*, Konya, 2007, s. 51–58.

KIRZIOĞLU, GÖRGÜNAY, Neriman, “XVI-XVII. Yüzyıl Saray Kilimlerinin Bardız, Karabağ, Moldovya/Komrat ve Bulgaristan’da Devam Edegelen Benzerleri”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürleri Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, Ankara, 1997, s.248-260.

NAZIM, Yasemin, “Wovwn Household Covers in Turkish Documents From Macedonia”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, Kültür B.lığı Yayın No:1904/249/56, Ankara, 1997, s.298-302.

Eski Yugoslavya’da “Etnik” Tabakalaşma Bağlamında MAKEDONYA TÜRKLERİ

Yrd.Doç.Dr. Halim ÇAVUŞOĞLU
Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi

Balkanlar’da, açık adı “Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti” (YFSC) olan, daha çok “Yugoslavya” olarak ifade edilen, 6 cumhuriyet (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ) ve Sırbistan kapsamındaki 2 özerk bölgeden (Kosova ve Voyvodina) oluşan “birlik devleti” artık yerinde yoktur. Yugoslavya dağılmıştır. Geçmişte, eskide kalmış olmasına atfen artık bu devletten “Eski Yugoslavya” olarak bahsedilmektedir. Dağılma, ilk olarak Slovenya Meclisi’nin 27 Eylül 1989 tarihinde cumhuriyet anayasasında yapılan “cumhuriyetin ayrılmasına izin veren değişikliği” oyçokluğuyla onaylaması ve 2 Temmuz 1990’da da Slovenya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Bunu, birbirini itekleyen domino taşları misali, doğrudan etkilenen diğer cumhuriyetler izlemiştir. Eski Yugoslavya’nın dağılmasına yolaçan başlıca “neden”, özellikle Sırp etnik unsurun ve Sırbistan’ın bir marifeti olarak, gerek cumhuriyetler arasında, gerekse cumhuriyetler içinde kurulmuş olan “etnik” tabakalaşmadır.

a) Osmanlı Hakimiyetinden Önceki Dönem

Açıklığa kavuşturulan tarihçeye göre bu topraklara ilk olarak İllirler, Traklar ve Daçlar yerleşmiştir. Bölgede ilk farklılaşma ve gelişen süreçte daha da karmaşıklaşarak asırlar sonra Yugoslavya’nın önce oldurulmasına, ardından da öldürülmesine, açıkça dağılmasına götürecek “etnik” tabakalaşmaya zemin oluşturacak “çok-etnikli” yapının oluşum süreci böylece başlamıştır. Sözkonusu topraklarda, yukarıdakilere ek olarak tarihin çeşitli evrelerinde (antik) Makedonlar, Grekler, Gottlar, Bizanslılar, Arnavutlar, Hunlar, Avarlar, bünyesinden Hırvat, Sloven, Boşnak ve (çağdaş) Makedonlar’ı çıkaran Slavlar/Sırplar, Peçenekler, Uzlar, Kuman-Kıpçaklar, Macarlar, Venedikliler ve Germenler varlık göstermiştir. Bunlara, 1185 yılında kısmen Makedonya’yı işgal ve talan eden Normanlar’ı, yine bu yıl Bizans’a karşı başlayan Bulgar isyanına destek veren Ulahlar’ı, 1264’de Bulgarlar’la ittifak halinde Bizans’a saldıran Tatarlar’ı eklemek yanlış olmaz (Koledarov, 1977:294 ; Hoffman 1977:464 ; Ostrogorsky, 1981:374, 424).

Bölgedeki Türk varlığının kökleri ise, 4. yüzyıla dek uzamaktadır. İlk olarak Hunlar, 378 baharında Tuna nehrini aşarak bölgeye gelmişler, 5. yüzyılda Avarlar, Bulgarlar’la birlikte buraya inmişler, 1019 ve 1026 yıllarında Peçenekler Tuna’yı geçerek buraya ulaşmışlar, onları, yaklaşık 20 yıl sonra da Uzlar takip etmişlerdir.

Sözkonusu Türk kavim ve boylarının çoğunlukla asimile olduğu muhakkaktır. Ancak, bunlar arasından kesif Türk topluluklarının Osmanlı hakimiyeti başlayana dek bölgede varlıklarını devam ettirdiklerine ilişkin bazı göstergeleri vurgulamakta fayda vardır. Geza Feher, Bulgarlar'ın Bogoris (Boris) Han (852-889) zamanında Makedonya'daki Slavlar'ı kendilerine bağlama çabalarının sonuç vermeye başlaması üzerine, Bizans'ın Bulgarlar'a (bir iddiaya göre Avarlar'a) karşı önce **Sırp**lar'ı, ardından da en azından Selanik'i kaptırmamak için kent çevresine **Vardar Türkleri**'ni iskan ettiğini belirtmektedir. Bu arada **1049** yılında Bizans ordusu, ittifak yaptığı Peçenek lideri Kegen'in ordusu ve yine kendisine tabi Bulgar ordusuyla birlikte diğer Peçenek lideri Turak'ın ordusunu Tuna'nın güneyinde yenilgiye uğrattıktan sonra **onbinlerce Peçeği Niş ile Sofya arasındaki bölgeye** iskan etmiştir. Yine **1065**'de Makedonya toprakları üzerinde Peçenekler'le Uzlar arasında çıkan savaşta **Uzlar yenilmiş, kurtulabilenler Bizans tarafından Balkanlar'ın ve Sırbistan topraklarının çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir**. Ayrıca **Peçenekler, 1091**'de Meriç'in aşağı mecrası Lebunium'da Bizans ve müttefikleri Kumanlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldıktan sonra sağ kalanlarının bir kısmı Rodop dağlarına sığınmış ve buraya yerleşmiş, bir kısmı da yine Bizans tarafından **Makedonya, Ropçoz ve Filibe bölgelerine**, küçük bir grup da **Ohri gölü sahillerine** yerleştirilmiştir (Kafesoğlu, 1992:16 ; Kurat, 1992:178 ; Gürün, 1981: 77, 248, 255-256 ; Eröz, 1983:12-13 ; Feher, 1985:70 ; Ostrogorsky, 1981:310-317; Mustafa, 1995:9).

Ek olarak, **1122** yılında Tuna'yı aşarak Makedonya'ya ve Trakya'ya gelen yeni bir **Peçenek kolu** daha Bizans tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra bunların sağ kalanları da Anadolu'nun yanısıra öncekiler gibi **Trakya ve Makedonya** topraklarına iskan edilmişlerdir. Anna Komnena'nın "**Bizans Kroniği**" ve K. Gersin Jirecek, **Bizans'ın, Anadolu'dan da çok sayıda Türk grubunu** bölgeye getirerek iskan ettiğine işaret etmektedirler. Bunlara göre, sadece bu Türk gruplarının sayısı, Teselya'nın yanısıra, **Makedonya ve Rodoplar'da**, buraya ilk çıkış yılları olan **1065**'de **55-60 bin kişi** civarındadır. Bizans içinde **1340**'lı yıllarda ortaya çıkan taht kavgaları sırasında, Kantakuzen lehine taraf olarak bir kaç kez bölgeye gelen **Aydın'daki Umur Bey'in de Rodoplar (Batı Trakya) ve Makedonya bölgelerine en az 100 bin Yörük ve Türkmen** getirerek orada kalmalarını sağladığı bilinmektedir. Aynı taktik **İzmir'deki Çaka Bey** tarafından da izlenmiş ve o da Semadirek ve Dedeoğaç çevrelerinde hakimiyet kurduktan sonra **54 bin kadar Yörük ve Türkmen'i Dedeoğaç ve Kavala üzerinden Orta Rodoplar'a** göndererek orada kalmalarını sağlamıştır. Buna göre, **1065 ile 1340**'lı yıllar arasında Anadolu'dan en azından **200 bin Yörük ve Türkmen Batı Trakya, Rodoplar ve Makedonya** bölgesine yerleşmiştir (Ostrogorsky, 1981:349 ; Eröz, 1983:13 ; Memişoğlu, 1991:12-13).

b) Osmanlı Hakimiyeti Dönemi :

Osmanlı Devleti'nin Balkan hareketleri çerçevesinde **1372**'de meydana gelen **ikinci Çirmen** (veya Meriç) savaşı ardından **Batı Trakya'nın** yanısıra **Kavala, Drama**

ve **Zihne** ile **Makedonya**, Sırp Krallığı'nın önemli şehirlerinden olan **Serez**, sonra **Karaferye** alınmış ve Serez ile o civar bölgeye **Anadolu'dan aşiret kuvvetleri getirilerek yerleştirilmiştir**. Shaw'a göre çoğunluğu **Makedonya**'ya yerleşmiş olan ve "**Evlad-ı Fatihan**" adı altında örgütlenen Anadolu'lu Türkler "**Yörük**" olarak adlandırılmış, çok daha sonraları tımar sahiplerinin vermedikleri hizmetler genel olarak bu "**göçebe**" Türkler'den sağlanmıştır. Özellikle **II.Sultan Murat** (1359-1389) ve **Yıldırım Beyazıt** (1389-1401) döneminde, bölgede yoğun bir şekilde devam eden iskanlar çerçevesinde yaklaşık **100 yıl** gibi kısa bir sürede **müslüman Türkler'in nüfusun çoğunluğunu teşkil eder hale getirilmesi sağlanmıştır**. O kadar ki Selanik, Üsküp, Manastır, Serez, Köprülü, Vardar Yenicesi, Kalkandelen, Gostivar, İştıp, Koçana, Ustrumca, Doy(u)ran, Demirhisar, Kalkış, Gevgeli, Florina, Eğridere ve benzeri şehir ve kasabalarda nüfusun büyük çoğunluğu, Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar Türkler'den ibaret olmuştur. Bunun gibi yine uc şehirlerinden Serez, Yenişehir (Larissa), Üsküp ve Saraybosna'da müslümanlar çoğunlukta idi. Özellikle 18. ve 19. yüzyılda **Kırım, Eflak, Boğdan** ve **Besarabya**'nın elden çıkmasıyla buradaki Türkler, Rumeli'de diğer bölgelerin yanısıra **Rodoplar'a, Kosova'ya** ve **Makedonya'ya** göç ederek bölgedeki Türk nüfusunu iyie pekiştirmişlerdir (Uzunçarşılı, 1961c.1:171-173 ; Shaw, 1983c.2:54 ; Shaw, 1982c.1:87 ; Hamza, 1996b:9 ; İnalçık, 1992:467 ; Alp, 1990:2).

b) Osmanlı Hakimiyetinden Sonraki Dönem

I. Dünya Savaşı sonrasında **Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek** ve **Voyvodina** bölgeleri Avusturya-Macaristan'ın toprakları dahilinde idi. Bu savaş sırasında **Sırbistan işgal altına alınmış, kral, hükümet ve ordu 1916'da Adiryatik'teki Korfu (Corfu) adasına sığındı**. Burada yeniden düzenlenen Sırp ordusu, **1917'de Selanik** cephesine sevk edildi. Yine **Korfu'da** imzalanan bir deklarasyonla (**20 Temmuz 1917**) **Sırp**lar'ın, **Hırvatlar**'ın ve **Slovenler**'in kurtuluşu ve bağımsız bir devlette (Sırbistan'ın monarşisi/krallığı altında) birleştirilmesi kararı alındı. Nitekim, I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Ekim 1918'de Zagreb'te "**Yugo-Slav**" (Güney-Slav) **Milli Konseyi** kuruldu ve Kasım ayında da **Karadağ Milli Meclisi**, Kral Nikola'yı tahtından indirerek Karadağ'ın **Sırbistan'a katıldığını** duyurdu. Bundan çok kısa bir süre sonra da "**Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı**"nın kuruluşu (**4 Aralık 1918**) gerçekleştirildi. Ancak **yönetime ilişkin anlaşmazlık**, yeni Krallık'ta **iç çatışmanın** ortaya çıkmasına yolaçtı. **Hırvatlar**, bu yeni devlet içinde de Habsburg hakimiyeti zamanında olduğu gibi "**tam özerklik/muhtariyet**" talebinde bulunmaya başladılar. Sırbistan ise böyle bir şeye yanaşmıyor, Güney Slav birliğinin kendi etrafında sağlanmasını istiyordu. Bu anlaşmazlık, ülke nüfusunun yarısını oluşturan Ortodoks Sırp ile nüfusun 1/3'ini oluşturan Katolik Hırvatlar arasında, II. Dünya Savaşı'na dek sürekli artarak gelişen bir geçimsizliğin ve gerginliğin başlangıcını oluşturdu. Bu çerçevede Haziran **1928'de Hırvat lider Radiç**'in, Meclis'te (Skupçina) **Karadağlılar** tarafından öldürülmesi üzerine tüm Hırvat milletvekilleri Skupçina'dan çekildiler ve Zagreb'te kendilerine özgü bir **Hırvat Meclisi** kurdular. Uzlaşma çabaları karşısında, Hırvatlar'ın "**federal bir**

sistem kurulması” talebi ile karşılaşan **Kral Aleksandr**, **1929**’da Skupçina’yı feshetti, aynı yılın Ekim ayında da ülkenin adını **“Yugoslavya”** olarak değiştirdi ve Sırlar’ın ağırlıkta olduğu bir diktatörlük rejimini uygulamaya koydu (Ekinci, 1993:251-252 ; Armaoğlu, 1983:182-183).

II. Dünya Savaşı’nda Almanya tarafından işgal edilen Yugoslavya, **1944 sonbaharında işgalden kurtuldu**. Kurtuluş, Polonya’da olduğu gibi Sovyet askerlerinin desteği ile değil, tamamen Yugoslavya’nın kendi çabası ve kayıpları sayesinde gerçekleşti. Bununla birlikte, Sovyet ordusu Yugoslavya’ya girdi. Yugoslavya’da **Kasım 1945**’te yapılan genel seçimler, **800 bin** kişilik orduyu ve bütün yönetimi fiilen elinde tutan **“Halk Cephesi”**nin zaferiyle sonuçlandı. Halk Cephesi, oyların yaklaşık %90’ını aldı. Ardından, **Sovyet modeline uygun** federal bir Anayasa hazırlanmak suretiyle **6** federe devletten oluşan **“Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti”** kuruldu (1946). Federe devletler, sırasıyla; **Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ** ve **Makedonya** idi (Sander, 1991:187; Gürün, 1983:221).

Yugoslavya’da **1963** yılında (1963 Anayasası ile) ülkenin, **1946**’dan itibaren geçerli olan **“Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti”** adının **“Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti”** olarak değiştirildiğine tanık olmaktayız. Yugoslavya’nın dağılmasına giden yolda, **1974 Anayasası**’na **Sırbistan**’ın zorlaması üzerine **Kosova** ile ilgili getirilen yeni düzenleme **ilk kıvılcımı** teşkil etmiştir. Sırbistan, böylece, Kosova Arnavutları’nın öteden beri devam eden **cumhuriyet olma taleplerine** karşı, **Voyvodina** ile birlikte **Kosova** özerk bölgelerinin özerkliklerini sınırlandırmayı başarmış ve bu bölgeleri **Sırbistan içinde de facto (fiili) cumhuriyetler** haline getiren anayasal değişiklikleri **1989**’da kabul ettirmiştir. Bununla birlikte, dağılmaya giden yol, başka yerdeki aynı faktör tarafından iyice açılmıştır. **Sırp hegemonyası** ile ülkedeki **siyasi krize** bir tepki olarak **Hırvatistan**’da ve **Slovenya**’da harekete geçen **“milliyetçilik”**, bu cumhuriyetlerde ayrılma, bağımsız olma yönündeki istekleri kamçulamıştır. Bu çerçevede, II. Dünya Savaşı’nda **Tito**’ya büyük destek vermiş olan **Slovenler**’in meclisi, **27 Eylül 1989** tarihinde Cumhuriyet Anayasası’nda yapılan ve bilhassa Cumhuriyet’in **ayrılmasına izin veren değişikliği** oyçokluğuyla onaylamış ve **2 Temmuz 1990**’da da **Slovenya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilan** eden ilk Meclis olmuştur. Meclis’in 23 Aralık 1990’da halkoylamasına sunulan bu kararı, %88.5 gibi ezici bir çoğunlukla halk tarafından da kabul edilmiştir (Poulton, 1993:16-17; Armaoğlu, 1991:236-237, 241-242). Bilindiği gibi Slovenya’nın bu hareketini, çok geçmeden diğer cumhuriyetler de izlemiş ve Yugoslavya toprakları üzerindeki federe cumhuriyetler, uluslararası sahnede bağımsız birer devlet olarak yerlerini almışlardır.

Yugoslavya’nın dağılmasına yolaçan temel faktör, özellikle Sırlar’ın ve Sırbistan’ın bir marifeti olarak gerek cumhuriyetler arasında, gerek cumhuriyetler içinde **“etnik”** tabakalaşma sisteminin, dolayısıyla da **“azınlık-çoğunluk”** ilişki örüntülerinin kurulmuş olmasıdır. Nitekim, daha **1972** yılında (10.5.1972) **Tito**’nun, **Hırvatistan**

Komünistler Birlik Merkez Kurulu Yürütme Komitesi üyelerine hitaben yaptığı konuşmada, bu gerçek çok net olarak ortaya konmuştur : “... **Milliyetçiliğin kudurması bakımından Hırvatistan ana sorunu oluşturmaktadır. Bu tüm cumhuriyetlerde vardır, ancak şimdi en kötüsü sizdedir...Yurdumuzda bir tedirginlik olursa buna başkalarının karışacağına bilincinde misiniz? Ben bunu başkaları yapmadan ordumuzla yapacağım...Gerçekten de burada sorunlarınız vardır, ücretler az, bunu düzeltmeliyiz...Savaşçılar Birliği** yekvücut olarak, gerekirse yeniden silaha sarılacak...**Komünistler Birliği** ideolojik açıdan yekvücut değildir. İdeolojik çizgide olmayanlardan temizlenmelidir... **Komünistler Birliğinde demokratik merkezçiliğe sert bir biçimde uyulmak zorundadır...Bizde, fabrikalarda, işçi sınıfı arasında, Sırlar ile Hırvatlar’ın saptanmasına başlandı. Buna asla izin vermeyeceğim...Önceleri Kosova’da yapıldıydı bu...Siz burada bütün bunların seyircisi oluyorsunuz. Bugün ne yapacağınızı dinlemek isterim...Sosyalist bir toplumda, sosyalist kültürü ile eğitimi, sosyalizme karşı olanlar değil, sosyalist örgütleri geliştirmelidir. Yoksa komünizmin ve sosyalizmin savaşının ne olduğunu unuttuk mu ? Bununla dışta kendimizi çok lekeledik. Onurumuzu çok yitirdik, bunu da zor düzelterceğiz. “Tito gidince herşey yıkılacak” gibisinden söylentiler var, kimileri de bunu ciddiye alıyor. Böyle olması utanç vericidir...” (Tito, 1978:136-140).**

Tito’nun 1980’de ölümünden sonra, ciddiye alınmasını “utanç verici” nitelediği söylentiler gerçek oldu. Onun demir pençe yönetimi altında etnik çekişmeler kontrol altında tutulabilmişti. Ancak, bu çekişmeler, ölümünden hemen sonra, ülkede Sırlar’ın gücü ele geçirerek tekellerine almalarıyla suyüzüne çıktı. Sırlar, federal hükümeti ve orduyu tek başlarına kontrol eder hale geldiler. Bu çerçevede ülkede **1990** yılını takiben patlayan savaşı ve gerilimi, gruplar arasındaki **eski rekabetlerin bir devamı** olarak görmek de mümkündür. Mesela **Bosna-Hersek’te Müslümanlar’ın** egemenliği altında bir devlet fikri, 400 yıllık Türk hakimiyetinin eski hatıralarını canlandırmaktadır. Öte yandan geçmişten gelen bir rekabete örnek olarak II. Dünya Savaşı yıllarında **Hırvatlar’ın, Nazilerin** yanında yeralarak yüzlerce **Sırp, Yahudi ve Çingene’nin** toplama kamplarına gönderilmesine yardımcı olmaları gösterilebilir. Bu arada, yenilgiyi kabul etmeyerek karşı saldırıya geçen **Sırlar’ın da 1 milyondan fazla Yugoslavyalının ölümüne malolan iç savaşa** (1941-1945) yolaçmış olmaları da rekabete ilişkin diğer bir faktörü teşkil etmektedir. Kısaca, bu bölgedeki etnik gruplar bakımından eski vahşetler, tarihe gömülen değil, yaşayan ve devam eden canlı tarihtir. Doğu Avrupa’da komünizmin çöküşüne paralel olarak ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kaos da Yugoslavya toprakları üzerinde eski etnik çekişmelerin yeniden şiddetlenmesini sağlayan başka bir faktördür (Gelles ve Levine, 1995:286-287).

Bölgedeki Türkler’e gelince... Türkiye’ye, **19. yüzyılın sonlarından itibaren** yoğun göç veren çevre bölgelerden biri de **Yugoslavya ve Makedonya** toprakları olmuştur. Söz konusu topraklardan son **“kitlemel”** göç hareketi Cumhuriyet’in **“Türk**

soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı bulunan” ölçütüne uygun olarak, 1952-67 döneminde gerçekleşmiştir. Geray’ın sunduğu verilere göre Yugoslavya-Makedonya’dan 1952-1967 döneminde tamamı **"serbest göçmen"** olarak gelenlerin kişi sayısı **175 bin 392**, aile sayısı ise **45 bin 338**'dir (Geray 1962: 8, 13). Bunların; **a)** büyük çoğunluğu, **"Makedonya Federe Sosyalist Cumhuriyeti"**nden, **b)** küçük bir kısmı **"Sırbistan Federe Sosyalist Cumhuriyeti"** bünyesindeki **"Kosova Özerk Bölgesi"**nden ve **c)** çok azı da **"Sırbistan Federe Sosyalist Cumhuriyeti"**nden göç etmiştir. Özellikle bu göç, Yugoslavya bağlamında Makedonya’daki Türkleri çevreleyen **"etnik"** tabakalaşmaya işaret etmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Kısaca bu göçte; böyle bir tabakalaşmanın belirtileri olarak zorla **komünistleştirme**, **Arnavutlaştırma** ve ardından **Yugoslavlştırma** yönünde başvuru olan ideolojik ve siyasi içerikli **"manevi baskılar"** başta gelen **itici** nedenler arasında yer almıştır. Bir **"ulusallık"** (*nationality*) grubu olarak, Türkler’in temel hakları gerek **Yugoslavya** gerek **Makedonya** anayasaları ile güvence altına alınmış olmasına rağmen; göç öncesinde ve göçün yavaşladığı 1960’lı yılların sonuna dek, **baskı ve ayrımlarda** hemen hiçbir değişiklik gözlenmemiştir. Gerçekten de **"etnik tabakalaşma"**ya kanıt oluşturan baskı ve ayrımların temel işlevleri; Türk nüfusunu azaltmak, bu çerçevede **"Yugoslav"** kimliği altında eritmek, buna yanaşmayanları ise göçe zorlamak şeklinde belirlemiştir. Bu amaçlara uygun olarak, 1960’lı yılların sonuna dek; **"...Cahil ve geri kafalı hocalar vasıtasıyla soydaşlarımızın dini inançları irticaa varacak şekilde körüklenmekte ve Atatürk inkılapları yerilerek soydaşlarımızda Türkiye'ye ve Türkler'e karşı nefret ve husumet duyguları uyandırılmağa"** çalışılmakta idi. Bununla birlikte, özellikle Müslüman olmayan bir erkekle evlenmek **"hicap verici"** kabul edildiğinden bu gibi evliliklere de pek nadir rastlanabildiğini eklemek gerekmektedir (Dışişleri Bakanlığı 1969:647, 670-673, 681 ; Çavuşoğlu, 2007:123-146).

Türkler üzerinde zorla **"asimilasyon"**a dayalı **"Sırplştırma"**, II. Dünya Savaşı’ndan sonra (Yugoslavya’nın Arnavutluk’la birleşme hayalleri çerçevesinde) **"Arnavutlaştırma"**, kırsal kesimdeki Arnavutlar üzerinde ise **"Arnavut milliyetçiliğini geliştirme"** çabalarına hız verilmiştir. **"Kitlesele"** kısmı itibarıyla 1952-1967 göçüne yolaçan somut itici nedenlerin başında **"Zirai Islahat Kanunu"** (1931) yer almıştır. Bu kanunla arazi ve çiftlikleri bedelsiz olarak istimlak edilen Türkler; **"çiftçilik"**ten sadece **'ana geçim kaynağı'** olarak değil, sosyo-kültürel yapılarıyla uyumlu **'başlıca yaşam biçimi'** olarak da yoksun bırakılmıştır. Bununla bağlantılı bir diğer itici nedeni, **"Türkler’in hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması"** oluşturmuştur. Bu kısıtlama **II. Dünya Savaşı'na kadar** sürekli katılarak devam etmiş, savaş yılları (1941-1944) ise çok daha etkili somut itici nedenlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Alman, İtalyan ve Bulgar işgallerini yaşayan Türkler, özellikle Bulgarlar’ın **baskın, soygun ve adam kaçırmaya** eylemlerinin hedefi olmuş, **Torbeşler üzerinde** zorla **"asimilasyon"**a dayalı **Bulgarlaştırma**, diğer Türkler üzerinde Arnavutlaştırma, yukarıda sözü edilen kırsal kesimdeki Arnavutlar üzerinde ise Arnavut milliyetçiliğini geliştirme çabaları bu dönemde başlatılmıştır. Bu çerçevede Torbeş çocuklarının o ana dek **Sırpça**

olan eğitim dili **Bulgarca** olarak yerleştirilmiş, diğer Türk ve sözkonusu Arnavut çocuklarının devam ettikleri okullara, Türk öğretmenler yerine, özellikle kentsel kesimde yetişmiş **Arnavut milliyetçisi öğretmenler** atanmıştır. Türk öğretmenlerini, Türk çocuklarına eğitim vermektan alıkoymanın ve onları neredeyse tamamen Arnavut milliyetçisi öğretmenlerin insafına bırakmanın bir başka yolu da kısa sürede bulunmuştur. Bu, Türk öğretmenlere, “**Komünist Parti**”ye üye olmaları için yapılan dayatmadır. Kısaca, bu partiye üye olmanın doğal sonucu/varsayımı, iş ve gelir sahibi olarak kalmak ve yukarıda sözü edilen zorla “**asimilasyon**” çabalarına ve Türk çocuklarına verilen eğitimin “**asimilasyon**”a endeksli onur kırıcı içeriğine karşı çıkmamak, tepki göstermemektir. “**Etnik**” tabakalaşmaya ilişkin olan ve 1952-67 göçüne yolaçan nedenler, savaş yıllarından sonra da oluşmaya devam etmiştir. Savaş sırasında işgalcilere karşı sözde yeterli mukavemet göstermedikleri gerekçesiyle, çok sayıda **Türk**, köy meydanlarında “**Partizanlar**” tarafından kurşuna dizilmiş, ailelerine teslim edilmeyen cesetlerinin akıbeti hiç bir zaman öğrenilememiştir. Tüm bunlara paralel olarak çıkarılan yeni “**Soyadı Kanunu**” (1946), zorla “**asimilasyon**”a dayalı **Arnavutlaştırma** çabalarının son adımını oluşturmuştur. Bu kanunla, Türkler’in daha önce “**-yeviç**” ve “**-yeva**” ekleriyle Sırpça’ya ve Sırp “**etnik**” grubuna uyarlanmış olan soyadları, bu defa “**-i**” eki sayesinde Arnavutça’ya ve Arnavut “**etnik**” grubuna uyarlanmıştır. Açıkça, sosyo-kültürel hedefe uygun olarak Türkler **soyadları itibarıyla Arnavutlaştırılmıştır**. Göçe iten diğer bir “**etnik tabakalaşma**” göstergesi de, zorla “**asimilasyon**” çabalarına karşı, yerel Türk aydınlarınca (halkı, bölge Türklerinin genel Türk tarihi ve kültürü içindeki yeri konularında aydınlatmak suretiyle) barışçı mücadele amacıyla kurulan “**Yücel**” (1947) derneği ile ilgilidir. Kısa zamanda farklı ve ağır suçlamalarla takibe alınan dernek üyelerinden önde gelenler idam, diğerleri ise ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır (Dışişleri Bakanlığı 1969: 641-643, 661-662, 672-673, 680).

Öte yandan, **1912-1951** arasında varlıklarının tamamen reddedilmesi ve kendilerinin “**Arnavut**” muamelesi görmesi, **Kosova’daki Türkler** bakımından esas itici nedeni oluşturmuştur. Kosova’daki Türk varlığını tanıma yolunun farklı bir vesileyle (Türkçe eğitime izin verilmesiyle) açılmasının, göçün başlangıç yılı olan 1952’nin hemen öncesine getirilmesi ve göçün devam ettiği sırada yapılan 1953 nüfus sayımında, isteyenin kendini “**Türk**” yazdırabilmesine olanak tanınması; Yugoslavya (YFSC) devletinin, Türk “**etnik**” grubunun (her şeye rağmen Arnavutlaşmayan) bu kesiminden de (olasılıkla Arnavut “**etnik**” grubunun nüfusu aleyhine) kurtulmak istemiş olabileceğine dair yargıları güçlendirmektedir. Kosovalı yazar Recepoğlu’na göre; “**1953 yılında yapılan nüfus sayımında tüm Yugoslavya’da 254.000 kişi kendini Türk bildirirken, Kosova’da 34.538 kişi 41 yıl sonra kendini Türk bildirebilmiştir**” (Recepoğlu, 1994: 5). Tüm bunlara rağmen, Kosova Türkleri gibi **Makedonya Türkleri** de varlıklarını halen devam ettirmektedirler. Ve her şeye rağmen, bir bütün olarak bakıldığında Türk kültürü, bölgedeki diğer “**etnik**” unsurlar üzerinde yine de etkili olmayı başarabilmiştir. Başta Makedon diğer unsurlarının dillerinde, edebiyatlarında, ad ve soyadlarında, toponimlerinde, bazı inançlarında, kısaca kültürlerinde ve hatta

fizyonomilerinde bu etkiyi gözlemek mümkündür. Yusuf Hamza'ya göre, örneğin Makedonca'daki “**Boyan**” ve “**Boyana**” adları, Avar Türkçesi'nde ‘**zengin**’ anlamına gelen “**Bayan**” kelimesinden, bölge isimleri olarak “**Veles**” ve “**Sarakino**”, Kuman Türkçesi'nde sırasıyla ‘**pamuk bez**’ ve ‘**az sarı-sarımsı**’ anlamındaki “**Sarrakino**” kelimesinden gelmektedir. Bunun yanı sıra, diğer Slav unsurları gibi, Makedonlar da ilk defa Avar Türkleri'nden etkilenecek ölümlerini yakmaya son vermişler ve mezarlara gömmeye başlamışlardır. Nihayet Osmanlı döneminde benimsenenler dahil, Sırp-Hırvatça'da ve bir Slav dili olarak Makedonca'da 7-8 binden fazla Türkçe kelime kullanılmakta, benzer etki bunların folklor müziğinde, halk oyunlarında, edebi tiplerinde ve motifleri ile mimari tarzlarında da açıkça görülmektedir (Hamza, 1996a:12 ; Hamza, 1996b:9 ; Şabanoviç, 1964:282-288).

KAYNAKÇA

- ALP, İlker. **Bulgar Mezalimi** (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları: 90/1, Ankara 1990.
- ARMAOĞLU, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim. ‘Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri’ **bilig**, Bahar 2007/Sayı: 41, Ankara, ss. 123-154.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. **Dış Türkler (Belgeler)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi, Ankara 1969.
- EKİNCİ, Berhan. “Yugoslavya’nın Dağılması ve Türkiye” **Balkanlar**, : Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, İstanbul 1993.
- ERÖZ, Mehmet. **Hristiyanlaşan Türkler**, TKA Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983.
- FEHER, Geza. **Bulgar Türkleri Tarihi** (2. Baskı) (Bir heyet tarafından Macarca’dan Türkçe’ye çevirisi yapılmıştır), TTK Yayınları, Ankara 1985.
- GELLES, Richard J. and Ann LEVINE. **Sociology-An Introduction**, McGraw-Hill Inc., New York 1995.
- GERAY, Cevat. **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler**, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi,(Teksir), SBF Maliye Enstitüsü, Ankara 1962.
- GÜRÜN, Kamuran. **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi** (c.I), Aslımlar Basımevi, Ankara 1981.
- GÜRÜN, Kamuran. **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan günümüze kadar)**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara 1983.
- HAMZA, Yusuf. “Osmanlı Öncesi Makedonya Türklüğü” **Birlik** gazetesi, Cumartesi, 27 Nisan 1996, “Nova Makedoniya” R.E. Marketing, Üsküp 1996a.

HAMZA, Yusuf. “Osmanlı Döneminden Makedonya’da Kalan Türk İzleri” **Birlik** gazetesi, Cumartesi, 13 Temmuz 1996, “Nova Makedoniya” R.E. Marketing, Üsküp 1996b.

HOFFMAN, George W. “The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation” **An Historical Geography of the Balkans** (iç.), Francis W. Carter (ed.), Academic Press Inc., London 1977.

İNALCIK, Halil. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kültür ve Teşkilat” **Türk Dünyası El Kitabı** (c.1), TKA Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

KAFESOĞLU, İbrahim. “Asya Türk Devletleri” **Türk Dünyası El Kitabı** (c.1), TKA Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

KOLEDAROV, Peter S. “Ethnical and Political Preconditions for Regional Names in the Central and Eastern Parts of the Balkan Peninsula” **An Historical Geography of the Balkans** (iç.) Francis W. Carter (ed.), Academic Press Inc., London 1977.

KURAT, Akdes Nimet. “Doğu Avrupa Türk Kavim ve Devletleri” **Türk Dünyası El Kitabı** (c.1), TKA Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. **Pomak Türkleri’nin Tarihi Geçmişinden Sayfalar**, Şafak Matbaası, Ankara 1991.

MUSTAFA, Sait. “Dünyada Türk Toplulukları” **Birlik** gazetesi, Cumartesi, 9 Aralık 1995, “Nova Makedoniya” R.E. Marketing, Üsküp 1995.

OSTROGORSKY, Georg. **Bizans Devleti Tarihi** (Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan) TTK Yayınları, Ankara 1981.

POULTON, Hugh. **Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler** (Türkçesi: Yavuz Alagon), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.

RECEPOĞLU, Altay Suroy. “Prizren ve Türk Dünyası” **‘Bay’ Kültür ve Sanat Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 1994, Sehar Baymak Ofset Hazırlık, Baskı ve Cilt Siprint, Prizren.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih (1918-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara 1991.

SHAW, Stanford J. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (c.1) (Türkçesi: Mehmet Harmancı), e Yayınları, İstanbul 1982.

SHAW, Stanford J. ve Ezel Kural SHAW. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (c.2) (Türkçesi: Mehmet Harmancı), e Yayınları, İstanbul 1983.

ŞABANOVIÇ, Hazım. “XVIII. Asra Kadar Yugoslavya Ülkelerinde Türk-İslam Kültürü”

Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl: 1, Sayı 2 (Aralık 1965’te basılmıştır), TKA Enstitüsü, Ankara 1964.

TİTO, Josip Broz. **Özyönetimli Sosyalizm** (Türkçesi: İlhami Emin), Koza Yayınları, İstanbul 1978.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi** (1.c.), TTK Yayınlarından, Ankara 1961

İDARİ VE SOSYAL YÖNLERİYLE MANASTIR VİLAYETİ

Yrd.Doç.Dr.Mucize ÜNLÜ*

Giriş:

Makedonların “Bitola” olarak adlandırdığı Manastır ve çevresi ilkçağlardan itibaren çeşitli saldırılara maruz kalmıştır. Mısır Firavunu Sizostris ve İran Hükümdarı Dara'nın istilasına uğrayan bölge daha sonra sırasıyla İskitler, Makedonya Krallığı, Pont Hükümdarlığı, Doğu Roma İmparatorluğu, Vizigotlar, Araplar, Bulgarlar ve Latinler tarafından istila ve işgal edilmiştir. Sırp hükümdarı Duşan zamanında Sırp'ların eline geçmiş ve Osmanlı yönetimine girinceye kadar Sırp hakimiyetinde kalmıştır¹.

Manastır ve çevresi I. Murad zamanında Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş tarafından 1382 yılında fethedilmiş² ve fetihden sonra sudan faydalanmak amacıyla Drahor Nehri'nin iki yanına şehir inşa edilmiştir³. II. Murad ve Fatih dönemlerinde Anadolu'dan getirilen Türkmen aşiretleri bölgeye iskân ettirilmiştir. Özellikle Fatih döneminde Manastır ve çevresindeki birçok köy Toroslar, Ankara ve Karaman havalisinden sürülen Türkmen oymaklarına yurt olmuştur⁴.

Adriyatik kıyıları ile Rumeli'nin iç kesimleri arasındaki güzergâh üzerinde olduğundan Osmanlıların Balkanlardaki önemli ekonomik merkezlerinden biri haline gelen⁵ ve XVIII. yüzyıl başından itibaren Rumeli beylerbeyliğinin merkezi olan Manastır, 1839 yılında bir eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır⁶. Ancak bu eyalet 1844 yılında lağv edilerek 1853 yılına kadar sancak şeklinde idare edilmiştir. 1853 yılında tekrar eyalet statüsüne getirilmiş ve 1863 yılına kadar bu statüsünü korumuştur. 1867-1873 yılları arasında Selanik vilayetine bağlı bir sancak olarak idare edilen⁷ Manastır, 1873 yılında yeniden vilayet olarak düzenlenmiştir⁸. 1877 yılında Manastır vilayeti Selanik vilayeti ile birleştirilmiş, bu birleşmeyi takiben 30 Ocak 1877'de Kosova vilayeti kurulmuş ve Manastır'a bağlı Üsküp sancağı bu yeni vilayete bağlanmıştır. Yine

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ *Hicri(H) 1305 tarihli Manastır Vilayeti Salnamesi (MVS)*, s. 444-445; Mehmed Tevfik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, Manastır 1326, s. 11-25.

² “Manastır”, *Türk Ansiklopedisi (TA)*, C. XXIII, s. 250.

³ Mehmed Tevfik, s. 26.

⁴ “Manastır”, *TA*, s. 250.

⁵ Kristaq Prifti, “Manastır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, Ankara 2003, s. 562.

⁶ “Manastır”, *TA*, s. 251.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Hariciye*, Nr. 14595; Mehmed Tevfik, s. 80-81.

⁸ “Manastır”, *TA*, s. 251.

Manastır vilayetinin bir sancağı olan İşkodra da Manastır'dan ayrılarak vilayet olmuştur⁹.

Tanzimat dönemine kadar Manastır birçok kez eşkıya saldırılarına maruz kalmıştır. Örneğin 1666'da Babo adlı bir eşkıya ve maiyetindeki 500 kişi gece şehri basıp, bedesten kapılarını kırmışlar, 70 bin kuruşluk değerli kumaşı aldıktan sonra firar etmişlerdir. Yine 1805 yılında Tepedelenli Ali Paşa 2.500 silahşörü ile şehri basmış ve aynı şekilde bedesten kapılarını kırarak pek çok kıymetli eşyayı çalmışlardır. Benzer şekilde 1819 yılında Veli ve Aslan isimli Arnavut beyleri, 1832'de de İşkodralı Mustafa Paşa Manastır'ı yağma etmişlerdir¹⁰.

Tanzimat sonrasında ise muhtelif zamanlarda çıkan yangınlar şehre büyük zarar vermiştir. 1852 yılında İnebey mahallesinde bir gayrimüslimin dükkânında çıkan yangın sonucunda 31 dükkân kullanılamaz hale gelmiştir¹¹. 1863 yılındaki yangın ise şehrin üçte birini silip süpürmüştür. Bu yangının hasarı büyük olmuş ve bölge halkının da talebi üzerine hükümet, bölgede keşif yapmak üzere bir heyet göndermiştir. İncelemeler sonunda Manastır şehrinde yanan yerler şöyle tespit edilmiştir:

- 3 cami, 2 mescit, 5 yahudi mabedi
- 3 medrese
- 1 müslüman, 1 yahudi mektebi
- Müslüman ve yahudilere ait 7 hamam
- 2 karakol
- kabristan
- 539 ev (7'si müslüman, 63'ü hıristiyan, 469'u yahudilere ait)
- 141 dükkân
- 35 han
- 57 dükkânı içine alan bedesten
- 1 büyük saat kulesi¹².

Yangın sonrasında olayda zarar gören yangınzedelerin çoğu çeşitli yerlere yerleştirilmiş, kendilerine nan-ı aziz ta'yinatı verilmiş, aciz durumda olanlar için haneler kiralanarak yıllık kirası olan 10 bin kuruş ödenmiştir. Ayrıca kış mevsimi yaklaştığından yangınzedelere zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için 100 bin kuruş atıyye-i seniyye verilmiştir¹³.

⁹ Rızaj Skender, "Kosova Vilayeti Teşkilatı", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, (ANKARA 25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, s. 669.

¹⁰ Mehmed Tefik, s. 35-39.

¹¹ BOA, *İrade Dahiliye 17013*.

¹² BOA, *İrade Meclis-i Vala 22636*.

¹³ BOA, *İrade Meclis-i Vala 22510*.

Tanzimat sonrası dönemde Manastır şehri yangınların yanı sıra şiddetli yağmur ve sel sebebiyle de zarar görmüştür. Özellikle 1846 ve 1847 yıllarında şiddetli ve dolu ile karışık yağın yağmurlar sonrasında şehrin ortasından geçen Drahor Nehri taşmış bir çok köprü ve köprüler üzerindeki dükkânlar yıkılmış, 3 kişi boğularak ölmüştür. Bu sellerden yalnız şehir zarar görmemiş, şehir civarındaki Dopka mezrası ile şehre bir saat mesafede bulunan Brosnik ve Eflahça köyleri de büyük hasara uğramıştır¹⁴.

Şehrin fizikî yapısını etkileyen eşkıya saldırılarına, sel ve yangınlar gibi doğal afetlere rağmen özellikle Manastır sancağı doğal güzellikler bakımından zengindir. Halk hava ve suyu güzel olan mesire, eğlence ve gezinti yerlerinden yaz kış faydalanmaktadır. Kavaklar Altı, Dolacık, Kerim Paşa'nın Dömeke Bahçesi, Hanlar Önü, Kristohor, Nüzhetiye, Brosnik Gölü, Magorova Gölü bunlardan bazılarıdır. Manastır'ın güneyindeki Ekşi Su da bu anlamda önemli bir yer olup yapılan kimyevî tahliller bu suyun böbrek hastalığına iyi geldiğini göstermiştir¹⁵.

Ekonomik Faaliyetler:

Manastır'da vilayet gelirinin en önemli bölümünü ziraat oluşturmaktaydı. Mısır, buğday, çavdar, arpa, yulaf, burçak, keten tohumu, darı, fasulye, nohut, pamuk, mercimek, kenevir tohumu, tütün, bakla, patates en önemli tarım ürünleridir. Zahireler mahallî ihtiyacı karşıladığı gibi büyük oranda ihraç edilmekteydi¹⁶. Bir diğer geçim kaynağı hayvancılıktı. Beslenen hayvanların bir bölümünün ürünlerinden faydalanırken bir kısmının da derilerinden çeşitli sanayi kollarında istifade edilmekteydi. Ayrıca Avrupa'nın çeşitli yerlerine bu bölgeden canlı hayvan ihracı yapılmaktaydı. Bağcılık ve meyvecilik alanında da gelişmiş olan Manastır'da çok miktarda yemişli ağaç yetişmekte ve her türlü meyve bulunmaktaydı¹⁷.

Manastır maden açısından zengin bir bölge olmakla birlikte bu zenginlikten yeterince istifade edilememiştir. Kükürtlü ve çelikli ılıcaları çoktur. Manastır yakınındaki Ekşisu bunlardan biridir. Aynı şekilde ormanlar açısından da zengin bir bölge olmasına rağmen iskelelerin uzak oluşu ve nakliye araçlarının yetersizliği sebebiyle ormanlardan da layıkıyla faydalanılamamıştır. İhracat pek mümkün olmamış, yalnız mahallî kereste ve odun ihtiyacı karşılanmıştır¹⁸.

¹⁴ BOA, *İrade Meclis-i Vala 2427; Cevdet Nafia 2043*.

¹⁵ Edhem Nejad, "Manastır'da Hayat-ı Aile", *Türk Yurdu*, I/1 (1327-28), s. 246; Mehmed Tevfik, s. 78-79.

¹⁶ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alam*, C. VI, İstanbul 1310, s. 4439; Mehmed Tevfik, s. 107.

¹⁷ Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Ahval-i Coğrafya ve İstatistikiyesi*, İstanbul 1323, s. 52-53.

¹⁸ Tüccarzade İbrahim Hilmi, s. 50-52.

Vilayetin sanayi faaliyetlerini bakırcılık, kilimcilik, kuyumculuk, gümüş tel işi ve demir çelik kolları oluşturmaktaydı¹⁹. XIX. yüzyıldan itibaren Makedonya bölgesinde modern sanayinin kurulmaya başlamasıyla birlikte Manastır'da da çeşitli sanayi kuruluşları tesis edilmiştir. Balkan Savaşlarının başlamasına kadar burada dokuma, deri ve kösele, odun işletme ve mobilya, un fabrikaları ve çeşitli grafik kuruluşları olmak üzere 23 fabrika kurulmuştur²⁰.

Manastır'ın ithalat ve ihracatı için başlıca iskelesi Selanik idi. Bununla birlikte Adriyatik Denizi'nde bulunan Draç mevkii de bu amaçla kullanılmıştır. Bölgenin ihracatı ziraî mahsuller ve hayvan ürünlerinden, ithalatı ise Avrupa emtiasından oluşmaktadır²¹. Vilayette memleketin ihtiyacını göz önüne alan bir gurup azınlık ticarete yönelmişlerdir. 1870'li yıllarda "Mamulat-ı Dahiliye-i İslamiye" ve "İktisad-ı Bakkaliye" şirketleri kurulmuştur²². Vilayetin yalnız iç taraflarında iskelelerin olması ticareti sekteye uğratarken, Manastır sancağının demiryolu hattıyla Selanik'e bağlı oluşu mahallî ticareti kolaylaştırmıştır. Manastır'ın ticarî açıdan gelişmesine paralel olarak 1850'den itibaren buraya İngiltere, Rusya ve İran konsolosluk görevlileri tayin etmişlerdir²³. Manastır'ın vilayet olarak teşkilatlandırılmasından sonra bölgede ecnebi devlet memurları ve konsoloslarının sayısı artmıştır. 1876 yılında Avusturya ve Rusya'nın yanı sıra Manastır'da Yunanistan'ın da konsolosluk görevlileri bulunmaktadır²⁴.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru vilayet bankacılık alanında da gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Ziraat Bankası ve Selanik Bankası bu yüzyıl sonuna kadar Manastır, Üsküp, Köprülü, İştîp, Kumanova, Kalkandelen, Kratova, Koçana, Pirlepe, Ohri gibi kazalarda şubeler açmıştır. Osmanlı Bankası da 1903 yılında Manastır'da şube açmış durumdadır²⁵.

İdarî Yapı:

1873 yılında yeniden vilayet olarak teşkilatlandırılan Manastır 1875 yılında Manastır, Pirizren, Üsküp, Debre ve İşkodra olmak üzere 5 sancak ve 42 kazadan oluşmaktadır²⁶. 1876 yılında İşkodra sancağı vilayetten ayrılmıştır. Dolayısıyla vilayet 4

¹⁹ Mehmed Tevfik, s. 26; Şemseddin Sami, s. 4439.

²⁰ Yusuf Hamza, "1839-1912 Yılları Arasında Makedonya Slav Halkının Ekonomik ve Siyasal Hayatında Tanzimat'ın Yankıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 83 (Şubat 1993), s. 104-105.

²¹ Tüccarzade İbrahim Hilmi, s. 52-53.

²² Edhem Nejad, s. 245.

²³ BOA, *İrade Hariciye*, Nr. 3826, 4081, 10103, 12391.

²⁴ H.1293 tarihli MVS., s. 53.

²⁵ Yusuf Hamza, s. 99.

²⁶ H.1292 tarihli MVS., s. 49 vd.

sancak, 33 kazadan oluşmaktadır²⁷. 1887- 88 yıllarında Manastır vilayeti Manastır, Debre, Görice ve İlbasan sancaklarını ihtiva etmektedir. Yani Manastır ve Debre sancakları sabit kalırken Pirizren ve Üsküp sancakları vilayetten ayrılmış daha önce kaza pozisyonunda olan Görice ve İlbasan ise sancak olarak teşkil edilmiştir. Kaza sayısı 16'dır²⁸. 1892- 93 yıllarında ise yine daha önce merkez sancağa bağlı bir kaza olan Serfice sancak olarak teşkilatlanmış durumdadır. Yani vilayet, 5 sancak 22 kazadan oluşmaktadır²⁹. 1907- 1908 yıllarında ise vilayet 6 sancak, 22 kaza, 50 nahiye ve 4572 köyden oluşmaktadır. Daha önce Manastır sancağına bağlı kaza olan Pirlepe bu tarihte sancak konumundadır³⁰. Manastır'ın bu statüsü ufak çapta değişikliklerle birlikte vilayetin Osmanlı egemenliğinden çıktığı Balkan Savaşlarına kadar aynı kalmıştır.

Vilayetin teşkilat yapısına baktığımızda 1875- 76 yıllarında İdare Meclisi, Alay ve Tabur Meclisleri, Ticaret Mahkemesi, Divan-ı Temyiz, Mektubi Kalemi, Muhasebe Kalemi, Evrak Odası, Vilayet Matbaası teşkil edilmiş durumdadır. Yine aynı yıllar esas alındığında Manastır merkez sancakta Liva Temyiz Meclisi, Belediye Meclisi, Defter-i Hakani Kalemi, Jurnal Kalemi, Ruznamçe Kalemi, Rusumat İdaresi, Nüfus Kalemi, Tahrir-i Emlak Komisyonu ve Liva Muhasebesi gibi birimler vardır. Aynı tarihlerde merkez sancağa bağlı Görice kazasında ise Kaza İdare Meclisi, Belediye Meclisi, Deavi Meclisi, Ticaret Mahkemesi ve Rüsumat İdaresi mevcuttur³¹.

Tanzimat sonrası dönemde Manastır merkez sancağa bağlı mahallelerden arşiv belgelerinde adı geçenlerin bir kısmı şunlardır:

Müslüman mahalleleri:

Orta Mahalle	Yeni Civar	Kumaşlar
Kasım Beyli	Eski Civar	Uzgurlar
Fürüz Bey	Viranhor	Yeni Sulu
Hüseyin Sübaşı	Batı Voyvoda	Büyük Sulu
Zindancı	Hanbu	Arablar
Karadibağ	Karabekir	Dragor
Köse Mahallesi	Ali Çavuş	Oğul Paşa
Aksaklu	Kasab	Hacı Ahmed Bey

²⁷ H.1293 tarihli MVS., s. 45 vd.

²⁸ H.1305 tarihli MVS., s. 400-406.

²⁹ H.1310 tarihli MVS., s. 169.

³⁰ BOA, *Osmanlı Asırlarında Türk Devletinin Mülki İdare Taksimatı ve Yer İsimlerinin Mukayeseli Tahlili* (H.1324-25/ M.1906-1907).

³¹ H.1292 tarihli MVS., s. 36-53; H. 1293 tarihli MVS., s. 41-43, 54-56.

Gayrimüslim mahalleleri:

Bagayil Emiyle	Papa Gorki Aykutum
Papas Nikola	Papa Yanaki
Papas Konstantin	Papa İsteryo
Küçük Papa Sila	Papa Nevsarı
Küçük Papa Gorgi	Papa Dimitri Bair
Küçük Papa Tarbu	Papa Gorki Bair
Papa Naum Karadibağ	Papa Nikola
Papa Eldaş Karadibağ	Papa Dimitri

Bunların dışında merkez sancağa tabi mahallelerden bazıları Kasım Çelebi Bey, İnebey, Yahşi Bey, Hamza Bey, Azap Bey, Emir Çelebi Bey, Yakup Bey, Karaoğlan Bey şeklinde fatih ve gazilerin isimlerine izafetle adlandırılmıştır³².

Nüfus Yapısı:

Osmanlı teşkilatında "vilayet-i selase" denilen Makedonya bölgesine karşılık gelen Selanik, Manastır, Kosova vilayetlerinde XIX. yüzyıl sonlarında üç milyona yaklaşan genel nüfusun yarıdan fazlası Müslüman'dır. Kalan nüfusun sekiz yüz binden fazlası Bulgar'dır. Diğer unsurlar ise nüfus yoğunluğuna göre sırayla Rum, Sırp, Ulah, Yahudi, Ermeni ve Çingenelerden oluşmaktadır³³. Makedonya'nın orta kısmını teşkil eden Manastır'da ise XIX. yüzyıl ortalarında nüfusun üçte ikisini Müslüman Türk ve Arnavutlar, geri kalanını Makedonyalı, Ulah, Rum ve Museviler oluşturmaktadır³⁴.

Vilayetin 1875 yılındaki nüfusu 647.886'dır ve bunun 370.237'si müslümandır. Manastır, İşkodra ve Debre sancaklarında halkın çoğunluğunu müslümanlar oluştururken Pirizren ve Üsküp sancaklarında hıristiyanlar çoğunluktadır. Manastır, Pirizren ve Üsküp sancaklarında bir miktar yahudi bulunmaktadır. Pirizren dışındaki bütün sancaklarda Kıbtî nüfus mevcuttur. Latin ve Rumların çoğunlukta bulunduğu bölge ise İşkodra sancağıdır³⁵.

1876'da vilayet nüfusu 66 bin civarında azalarak 581.145'e düşmüştür. Bu azalmada İşkodra sancağının Manastır'dan ayrılması etkili olmuştur. 1877- 78 yıllarında ise nüfus 539.154'tür. Yani nüfusta yüz binin üzerinde azalma olmuştur. Bu azalmada ise

³² BOA, *Kamil Kepeci*, Nr. 3887; *Cevdet Adliye*, Nr. 4249; *İrade Dahiliye*, Nr. 17013, *İrade Meclis-i Vala* 9249; Mehmed Tevfik, s. 42, 86.

³³ Ekrem Erdem, "Osmanlılarda Nüfus Sayımları ve Meseleleri", *Türk Kültürü*, XXIV/59 (Ocak 1976), s. 171.

³⁴ Georges Marçais, "Manastır", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 274.

³⁵ *H.1292 tarihli MVS.*, s. 102-105.

93 Harbi'nin etkisi olmuş olmalıdır³⁶. Bundan sonraki tarihlerde vilayet nüfusunun gelişimine baktığımızda 1881- 82 yıllarında 637.228, 1892-93 yıllarında 838.353, 1906-07 yıllarında 824.828 olduğunu görürüz³⁷. Balkan Savaşı öncesinde vilayet nüfusuna bakıldığında ise hem bir azalma hem de nüfus dağılımında büyük bir değişim olduğu görülmektedir. Buna göre;

Müslüman: 260.418

Rum: 291.238

Bulgar: 188.412

Ulah-Sırp: 30.116

Toplam: 770.184³⁸.

Vilayette müslüman halk arasında Mevlevî, Şabaniye, Nakşibendiye ve Rufai tarikatları yaygındır. Kirhor Baba, Ciğer Baba, Hasan Keşfi Efendi, Emiri Sultan, Yemini Sultan, Tiz Veren Baba, Üş Şeyhler, Afgani Şeyh Mehmed Efendi, Süleyman Farisi Efendi, Şeyh Köse Muhiddin Efendi, Hacı İsmail Hakkı Efendi, Ahmed Daniş Efendi, Mehmed Rıfat Bey gibi isimler Manastır'ın ileri gelen tarikat erbabı ve alimleri arasında sayılabilir. Bunların çoğu alim ve şair kişiler olup bir çok eser bırakmışlardır.³⁹.

Manastır dahilindeki gayrimüslim halk Tanzimat sonrasında muhtelif tarihlerde ibadet yerlerinin olmadığı ya da harap olduğu, yıkıldığı gibi gerekçelerle kilise inşa etme veya eski ibadet yerlerini onarma talebinde bulunmuşlardır. Manastır'ın 1873'te vilayet olarak teşkilinden sonra da bu yöndeki talepler devam etmiştir. Örneğin 1875 yılında Manastır kazasına tabi Çersika-i Bala köyündeki Aya Tanaş Kilisesi, Zaşla adlı Bulgar köyündeki Alyoz Yorgaz Kilisesi, Astra Java adlı Bulgar köyündeki Aya Nikola Kilisesi, Naslic kazası Balac köyündeki Rum kilisesi ve Kesriye kazası Tikveni Çiftliği'ndeki Aya Nikola kiliselerinin yeniden inşa edilmesi için belirtilen bölgeler halkı müracaatta bulunmuşlardır. Gayrimüslimlerin kilise inşa ve tamir etme talepleri bazı ilkelere uymaları şartıyla genellikle olumlu karşılanmıştır. Bu çerçevede, yapılan keşifler sonunda belirlenen ölçüleri aşmamak, müslüman mahallesi ve vakıf dahilinde olmamak, müslüman topluluğa zarar vermemek, inşa veya tamir için kimseden para talep etmemek gibi şartlara riayet ettikleri sürece kilise bina ve tamir etme isteklerine rıza gösterilmiştir⁴⁰.

³⁶ H.1292 tarihli MVS., s. 98-100; H.1293 tarihli MVS., s. 92-93; Kemal Karpat, *Otoman Population 1830-1914*, Medison-Wisconsin 1985, s. 118.

³⁷ Karpat, s. 144, 166-67; 1310 tarihli MVS., s. 169-170.

³⁸ Altan Deliorman, "I. Cihan Savaşı Sonuna Kadar Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi II Balkan Savaşı'ndan I. Cihan Savaşı'nın Sonuna Kadar Durum", *Türk Kültürü*, VII/39 (Ocak 1966), s. 252.

³⁹ Mehmed Tevfik, s. 51-77.

⁴⁰ BOA, *İrade Hariciye*, Nr. 8992,9925,10972,13300,14076,14595; *Cevdet Adliye*, Nr. 4249.

Asayiş Problemi:

Berlin Kongresi ile Osmanlı Devleti'nin sınırları daralmış, kaybedilen topraklardan Rumeli ve Anadolu'ya yönelik bir nüfus akışı olmuştur. Balkan topluluklarının Makedonya'ya sahip olma mücadelesi verdiği bu süreçte bölgede önemli derecede anarşi ve eşkıyalık faaliyetleri görülmüştür. Manastır vilayetinde özellikle Debre, Ohri, İsterova gibi kazalarda beliren eşkıya çeteleri halkı perişan etmiş, köy ve kentleri yakıp yıkmışlardır. Eşkıya çeteleri bazen gün ortasında Selanik, Manastır, Resne, Kırçova gibi büyük kent ve kasabalarda bile halkı soymaktaydılar. Vilayette 150'yi aşkın eşkıya çetesinin olduğu bilinmekteydi. Mahallî idareciler eşkıyalara karşı halkın can ve mal güvenliğini koruyamaz duruma düşmüştür. 1887 yılında Halil Rıfat Paşa Manastır valiliğine atanarak halkın huzuru ve vilayetin düzeni temine çalışmıştır. Hükümetin desteğini sağlayan vali, aynı yıl içinde "Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü"nü hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. 16 maddelik tüzük vilayet genelinde mutasarrıf, kaymakam ve müdürlere dağıtılmış ve tüzük kapsamında her köyde "Halk Güvenlik Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonlar, köy jandarması ve kır bekçilerinin organize çalışmaları ile anarşi giderilmeye çalışılmıştır. Tüzüğün yürürlüğe girmesiyle birlikte vilayette iki ay içerisinde çok sayıda eşkıya çetesi etkisiz hale getirilmiştir. Köy komisyonları ve fahrî birlikler Manastır vilayetini 6 ay içinde eşkıya çetelerinden temizlemiştir. Ancak Halil Rıfat Paşa'nın 1887- 88 yıllarında yaptığı bu ıslahatlar bazı devlet yöneticilerinin tepkisine sebep olmuş, bu çevreler hükümetten güvenlik tüzüğü ve fahrî birliklerin kaldırılmasını istemişlerdir. Tüzük kapsamında Makedon halkına verilen silahların kötüye kullanılabilmesi ve devlete karşı bir silahlı örgütlenmeye yol açabileceği endişesi sözü edilen tepkilerde etkili olmuştur. Asayişin sağlanması ile ekonomik çıkarları zarar gören bazı görevlilerin de tüzükten rahatsızlık duyduğu belirtilmektedir.

Bâb-ı âli 1889 yılında Halil Rıfat Paşa'yı görevinden almıştır. Onun görevden alınmasıyla vilayetteki iki yıllık güven ve huzur ortamı da sona ermiştir. Tüzüğün Makedonlar açısından faydalı etkileri olmuştur. Tüzükten yaralanan Makedonlar, fahrî birlikler kurarak eşkıya çetelerine karşı savaşmışlardır. Ayrıca fahrî birlikler örgütü Türk ve Makedon halklarını yakınlaştırmış, bu yakınlaşma ve güven sonunda Türk ve Makedonlardan oluşan Belediye Karma Konseyleri oluşturulmuştur. Tüzük yalnız Manastır vilayetinde uygulandığı halde etkisi bütün Makedonya'da hissedilmiştir. Ancak endişe edildiği gibi fahrî birliklerin kaldırılmasından sonra Makedon halkında külliyetli miktarda silah kalmış ve Makedonlar bu silahları İç Makedon Gizli İhtilal Örgütü (TMORO)'nün kuruluşundan itibaren Osmanlı yönetimine karşı kullanmışlardır⁴¹.

⁴¹ Yusuf Hamza, "Halil Rıfat Paşa'nın "Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü"', *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 57 (Aralık 1998), s. 172-177.

Eğitim Durumu:

Osmanlı Devleti zamanında Manastır önemli bir eğitim ve kültür merkezi haline getirilmiştir. Daha önceleri açılan medrese ve mekteplerin yanı sıra Tanzimat'tan sonra bugünkü modern eğitim kurumlarının temeli olan ibtidaî, rüşdiye, idadî ve Atatürk'ün de eğitim gördüğü Askerî İdadî gibi okullar açılmıştır⁴².

Manastır vilayetinde görevli muallimler için eğitimde hedef, çocukları düşünücü, muhakeme ve keşfedici bir hale getirmek, serbest yaşayabilecek vatanperverler yetiştirmektir. Bu eğitim anlayışının Manastır'ın aile hayatına da fayda sağlayacağı düşünülmekteydi. Bu anlayışı ile âtil ve devlet hazinesinden geçinen fertler yerine üretken ve memleket ihtiyacını düşünen fertler yetiştirileceğine inanılmaktaydı. Erkek çocuklar kadar kız çocuklarının da eğitimine ihtimam gösterilmiştir. Vilayette kadınların % 10-15'inin eğitilmiş olduğu belirtilmektedir⁴³. Nitekim XIX. yüzyılın son çeyreğinde vilayette eğitim kurumlarında genel anlamda bir artış olmuş, gayrimüslim ve ecnebi okulları açılmıştır. Bu eğitim kurumlarına ilişkin bazı rakamlar şöyledir:

Sıbyan mektepleri: 1875 yılında vilayet genelinde 310 sıbyan mektebi bulunmaktadır. 1887 yılında bu sayı 47'ye düşmüştür. Bu durum 1873 yılından itibaren sıbyan mekteplerinin ibtidaîlere dönüştürülmesi ve mülkî yapıdaki değişim ile açıklanabilir⁴⁴.

İbtidaîler: 1887- 88 yıllarında 21 olan ibtidaî sayısı, 1892-93 yıllarında 451, 1905-1906 ders yılında ise 633'e yükselmiştir⁴⁵.

Medreseler: Vilayette 1875 yılında 54, 1887-88 yıllarında 62, 1903 yılında ise 30 medrese mevcuttur⁴⁶.

Rüşdiyeler: 1875'te vilayette 19 rüşdiye vardır. Bu sayı 1887-88'de 13, 1903'te 20, 1906-07'de 26'ya yükselmiştir⁴⁷.

İdadîler: 1875'te 1, 1903'te 4 idadî vardır⁴⁸.

⁴² Prifti, s. 563.

⁴³ Edhem Nejad, s. 246, 273.

⁴⁴ H.1292 tarihli MVS., s. 102-104; H.1305 tarihli MVS., s. 306-337.

⁴⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991, s. 86, 90.

⁴⁶ H.1292 tarihli MVS., s. 102-105; H.1305 tarihli MVS., s. 304 vd.; H.1321 tarihli *Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 669.

⁴⁷ H.1292 tarihli MVS., s. 51 vd.; 1305 tarihli MVS., s. 306-337; H.1316 tarihli *Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 1187; H.1321 tarihli *Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 662-663; Kodaman, s. 104-105.

Gayrimüslim okulları: 1875'te 59, 1887-88'de 86, 1898-99'da 57 gayrimüslim okulu bulunmaktadır⁴⁹.

Ecnebi Mektepleri: 1903'te vilayette biri Protestan, ikisi Fransız olmak üzere 3 ecnebi mektebi bulunmaktadır⁵⁰.

1896- 97 yıllarında bir darü'l-mualliminin⁵¹de faaliyette bulunduğu Manastır'da ayrıca 3 kütüphane, 3 matbaa bulunmakta, 1 gazete çıkmaktadır. "Manastır" adlı bu gazete resmî olup Türkçe basılmaktadır⁵².

Sonuç:

Osmanlı idaresine girdiği tarihten itibaren imar ve iskânına önem verilen, vakıf eserleriyle zenginleştirilen Manastır, Tanzimat'tan sonra önemini artıran merkezlerden biri olmuştur. Vilayet-i selaseden biri olması itibarıyla Berlin Kongresi ile kabul edilen Makedonya ıslahat alanı içinde yer alan ve III. Ordunun merkezi olan Manastır, Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı ordusunun seçkin subay, öğretmen ve aydınlarının toplandığı bir şehir olarak kendini göstermiştir. Aynı zamanda II. Meşrutiyet olaylarını hazırlayan hareketlerin de ordu merkezi konumundadır. Abdülhamid idaresine karşı Rumeli'deki ihtilal merkezlerinin en önemlilerinden biri olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı "Neyyir-i Hakikat" gazetesi burada basılmaktaydı. 31 Mart olayı üzerine yürüyüşe geçen Hareket Ordusu'na Manastır garnizonu da katılmıştır⁵³. 1908'de Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti büyük bir protesto hazırlamış ve hürriyetin ilanı için muhtıra vermiştir.

Manastır Kasım 1912'de Sırlar tarafından işgal edilmiş ve 530 yıllık Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. I. Dünya Savaşı'nda Bulgarların ve Batılı müttefik güçlerin eline geçmiş, daha sonra savaşın ardından kurulan Yugoslavya Krallığı'na ilhak edilmiştir. İki savaş arası dönemde bölgeden zorla sürülen müslümanların büyük kısmı Türkiye'ye göç etmişlerdir. 1941'de Almanların işgaline uğrayan Manastır, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten biri olan Makedonya sınırları içinde kalmıştır⁵⁴. Bugün de 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'nin güneyinde önemli şehirlerden biridir.

⁴⁸ *H.1292 tarihli MVS.*, s. 41; *H.1321 tarihli Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 663.

⁴⁹ *H.1292 tarihli MVS.*, s. 102-105; *H.1305 tarihli MVS.*, s. 306-337; *H.1316 tarihli Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 190-195.

⁵⁰ *H.1321 tarihli Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 672.

⁵¹ *H.1314 tarihli MVS.*, s. 75.

⁵² *H.1316 tarihli Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 1196; *H.1321 tarihli Maarif-i Umumiye Salnamesi*, s. 672.

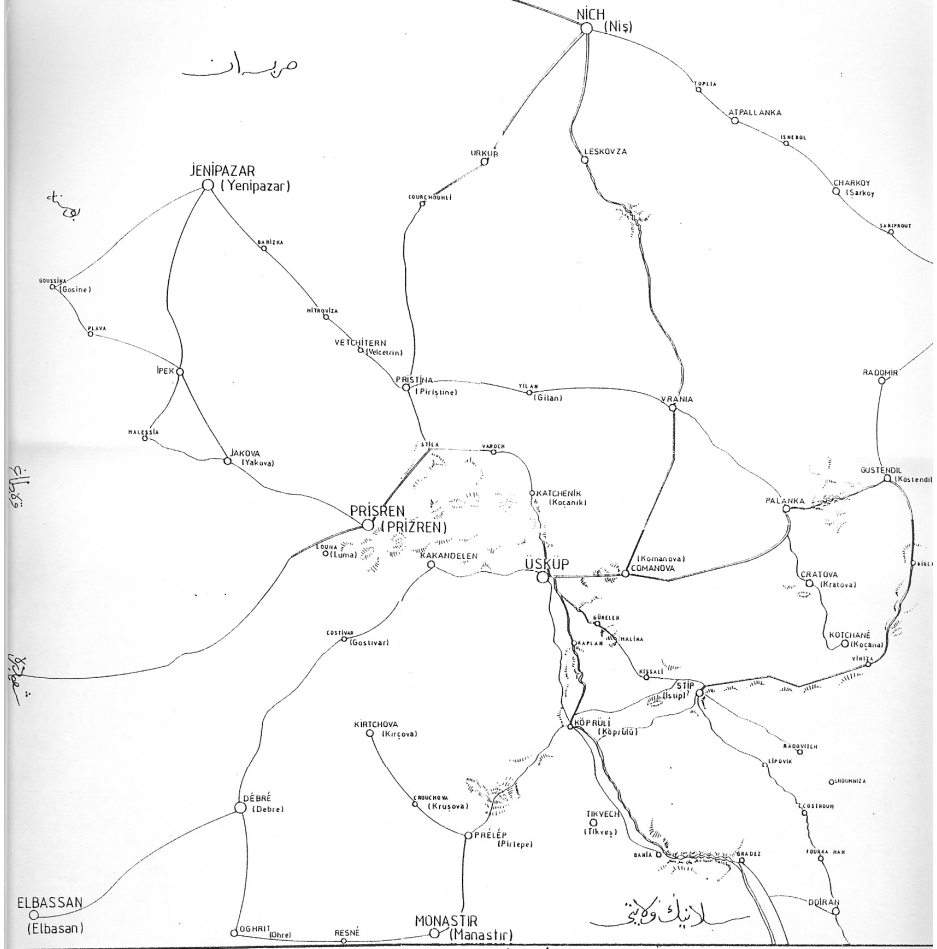
⁵³ "Manastır", *TA*, s. 250-251.

⁵⁴ *Prifti*, s. 562.

KAYNAKÇA

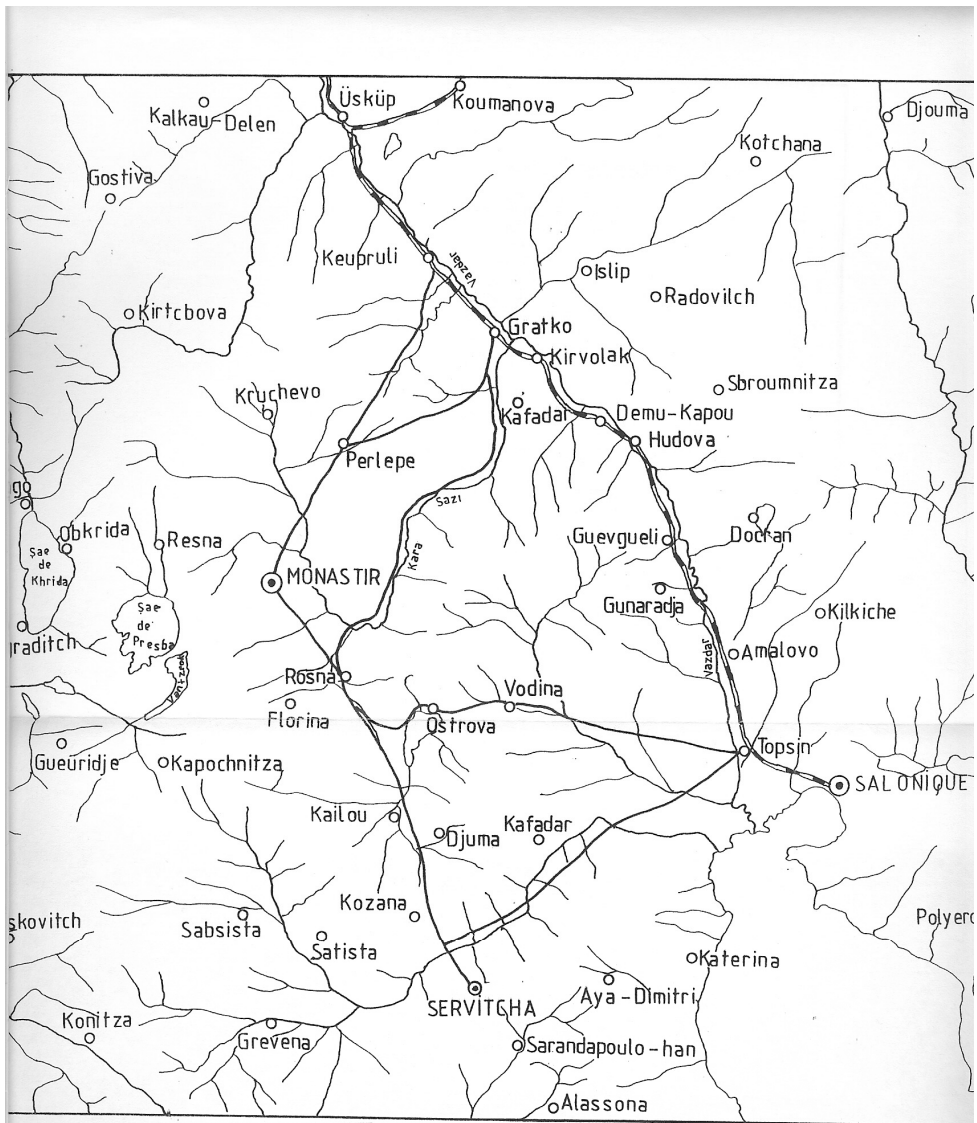
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İradeler (Dahiliye, Hariciye, Meclis-i Vala).
Cevdet (Nafia, Adliye).
Kamil Kepeci.
- Hicri 1292, 1293, 1305, 1310 tarihli Manastır Vilayeti Salnameleri.
- Hicri 1316, 1321 tarihli Maarif-i Umumiye Salnameleri.
- Deliorman, Altan; "I. Cihan Savaşı Sonuna Kadar Makedonya'da Türk Nüfusu Meselesi II Balkan Savaşı'ndan I. Cihan Savaşı'nın Sonuna Kadar Durum", *Türk Kültürü*, VII/39 (Ocak 1966), s. 246-253.
- Edhem Nejad, "Manastır'da Hayat-ı Aile", *Türk Yurdu*, I/1 (1327-28), s.245-247.
- Erdem, Ekrem; "Osmanlılarda Nüfus Sayımları ve Meseleleri", *Türk Kültürü*, XXIV/59 (Ocak 1976), s. 168-172.
- Hamza, Yusuf; "Halil Rıfat Paşa'nın "Manastır Vilayeti Köylerinin Toplumsal Güvenliği Tüzüğü"", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 57 (Aralık 1998), s. 170-177.
- Hamza, Yusuf; "1839-1912 Yılları Arasında Makedonya Slav Halkının Ekonomik ve Siyasal Hayatında Tanzimat'ın Yankıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 83 (Şubat 1993), s. 93-105.
- Karpat, Kemal; *Otoman Population 1830-1914*, Medison-Wisconsin 1985.
- Kodaman, Bayram; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991.
- "Manastır", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXIII, s. 250-251.
- Marçais, Georges; "Manastır", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 274.
- Mehmed Tevfik; *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, Manastır 1326.
- *Osmanlı Asurlarında Türk Devletinin Mülki İdare Taksimatı ve Yer İsimlerinin Mukayeseli Tahlili (H.1324-25/ M.1906-1907)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- Prıftı, Kristaq; "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, Ankara 2003, s. 262-263.
- Skender, Rizaj; "Kosova Vilayeti Teşkilatı", *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, (ANKARA 25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, s. 665-670.
- Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alam*, C. VI, İstanbul 1310.
- Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Devlet-i Aliyye-i Osmhaniyye'nin Ahval-i Coğrafya ve İstatistikiyesi*, İstanbul 1323.

PRIZREN VILAYETI HARITASI (Carte du Vilayet Prisen)

A 1. Vilayeti dâhîlindeki vâkı alâkası. Kara ve mavi renklere gösterilen harita
 İHA, *Harita Kataloğu* (1718-1967), No: 308, Ocak 10-3/11

پرزین ولایت جیلدیه حریطه سی

HARİTA II: Selânik, Manastir ve Üsküp civarı haritası.

(BA, *Harita Kataloğu* (1718-1967), Nr. 208, OC 1:5/6)

BİR OSMANLI VAKIF ŞEHİRİ: YENİCE-İ VARDAR

Ayşegül ÇALI*

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hâkimiyetine giren Yenice-i Vardar⁵⁵, Selanik'in kuzeydoğusunda 40km. mesafede, Vardar nehri civarında Evrenos Bey tarafından kurulmuş bir şehirdir. Yenice-i Vardar tarihi kadar bulunduğu yer itibarıyla da özel bir öneme sahiptir. Ünlü Osmanlı akıncı beyi Evrenos Gazi'nin son uc merkezidir ve kaynaklarda Evrenosoğulları'nın vatanı olarak geçmektedir⁵⁶. Akıncı beylerine yeni fethettikleri yerlerden temlikler verilmiş ve bu beyler de söz konusu toprakları şenletmek adına imar ve iskân faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İşte Evrenos Bey marifetiyle Osmanlı döneminde önemli bir Türk askeri-kültür merkezi şeklinde gelişen Yenice-i Vardar, özellikle de Trakya ve Makedonya'da seferler yapan Evrenos'un takipçileri gazilerin merkezi haline gelmiştir. XVII. yüzyılda Vardar Yenicesi'nden geçen Evliya Çelebi, burası için "bu yayla Gazi Evrenos evkâfidır" demektedir⁵⁷.

Yenice-i Vardar'ın uc merkezi olarak seçilmesinin sebebi ise stratejik önemini belirleyen coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Kent, tarihi Via Egnatia yolundan Teselya ve Güney Yunanistan'a ayrılan sapakta bulunması nedeniyle önemli bir yere sahiptir⁵⁸. Yenice-i Vardar'ın kurucusu olan Evrenos Bey sol kol⁵⁹ üzerinde ilerleyerek Batı Trakya ve Güney Makedonya üzerinde fetihler yapmış, Serez, Manastır ve ardından

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

⁵⁵ Bugünkü adıyla Yenitsa-Giannitsa-Γιαννίτσα. Osmanlı kaynaklarında ise daha çok Yenice-i Vardar olarak geçmektedir.

⁵⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, c. IV, İstanbul 1981, s. 303, 306; İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimârî Eserleri*, İstanbul 2003, s. 411; Apostolos Vakalopoulos, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Thessaloniki 1992, s. 51; Heat Lowry, *The Shaping of the Balkans 1350-1550*, Bahçeşehir Yay., İstanbul 2008, s. 77.

⁵⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2000, s. 78. 1668 tarihinden sonra Rumeli'ye geçmiştir.

⁵⁸ Vasilis Dimirtiadis, "Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 95.

⁵⁹ Bilindiği gibi Balkanlarda Osmanlı fetihleri eski Türk geleneğine uygun olarak üç kol üzerinde ilerlemiştir. Bunlar sağ kol, orta kol ve eski Roma askeri yolu olarak bilinen sol kol (*Via Egnatia*)'dur. Halil İnalçık, "Rumeli", *İA*, c. IX, İstanbul 1964, s. 769; M. Hüdayi Şentürk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyâseti ve Neticeleri", *Belleten*, c. LVII, S. 218, Ankara 1993, s. 94-95. Egnatia yolunun tekrar işlevsellik kazanması Osmanlı dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde İskeçe'nin güneyindeki Yenice-i Karasu, Selanik ile Edessa arasındaki Yenice-i Vardar ve daha sonraları İşkumbi ırmağı üzerinde Elbasan gibi yeni kaleler yaptırılması ile Egnatia eski önemine kavuşacaktır. N. Oikonomidis, "Ortaçağda Via Egnatia", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 17.

Ohri yolunu takip ederek Arnavutluk sınırlarına kadar dayanmıştır⁶⁰. Evrenos Bey, Selanik'e, Arnavutluk sınırlarına ve özellikle de Üsküp'e yakın olması nedeniyle burayı tercih etmiştir. Makedonya'nın merkezinde yer alması ise bu bölge hâkimiyeti açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü seçilen üslerin yani uc merkezlerinin yeni fethedilen kentlerden çok uzak olmaması gerekiyordu⁶¹.

Yenice-i Vardar'ın tarihi ile ilgili kaynaklarda çok az bulunmaktadır. Şehre ilk Türk yerleşmesi "Vardariotes" denilen Vardar Türkleri'nin IX. yüzyılda İmparator Teofil döneminde gerçekleşmiş ve Hıristiyanlaşmış bu Türk kabilesi buradaki nehre de adını vermiştir⁶². Yenice ismi ise şehri kuran ve ailesinin merkezi haline getiren Evrenos Bey tarafından verilmiştir⁶³. Bu isim günümüze kadar gelmiştir ve bugün şehir halkı dahi "Giannitsa" isminin Yenice'den bozma Türkçe bir isim olduğunu kabul etmektedirler.

Bu döneme ait kaynak sıkıntısı Evrenos Bey'in Yenice-i Vardar'a yerleşmesi ile ilgili olarak farklı tarihlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bunlar arasında en çok kabul göreni ise 1383-1387 tarihleri arasındır⁶⁴. Çünkü bu tarihlerde Trakya'daki fetihlerini tamamlayan Evrenos Bey, Makedonya bölgesinde bulunmaktaydı. I. Murad, döneminin veziri Halil Hayreddin Paşa ile Evrenos Bey'i Selanik ve Serez üzerine fetihlerle görevlendirmişti. Orta Makedonya bölgesinde yer alan Serez ise 19 Eylül 1383 tarihinde ele geçirildi⁶⁵. Selanik kuşatması ise 1383-1387 tarihleri arasında gerçekleşecek ve 4 yıl süren uzun kuşatmanın ardından Selanik kendi isteği ile 1387 yılında Türk hâkimiyetine girecektir⁶⁶. Bu nedenle Evrenos Bey'in Selanik kuşatması

⁶⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2004, s. 17.

⁶¹ Vasilis Dimitriadis, "Devşirmenin Kökenleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı Beyliği (1380-1389)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2000, s. 28.

⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK Ankara 1982, s. 183; Machiel Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum, Hampshire 1990, s. 303-304.

⁶³ V. Dimitriadis, "Devşirmenin Kökenleri Üzerine Bazı Düşünceler", s. 28.

⁶⁴ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s. 32-33; Christos Chatzes, *Γιαννίτσα*, Giannitsa 2003, s. 19; Vasilis Demetriades, "Problems of Land-owning and Population in the Area of Gazi Evrenos Bey's Wakf", *Balkan Studies*, vol. XXII, Thessaloniki 1981, s. 50; A. Vakalopoulos, *Ιστορία της Μακεδονίας*, s. 29; M. Kiel ise Yenice-i Vardar'ın kuruluş tarihini 1383-1385 yılları arasında göstermektedir. Bkz. M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", s. 303.

⁶⁵ Peter Schreiner, *Die Byzantinische Kleinchroniken*, Volume I, Wien 1975, s. 445; *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s. 32-33; Halil İnalçık, "I. Murad", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 160.

⁶⁶ *XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Kroniği*, Haz. Şerif Baştav, Ankara 1973, s. 51; Melek Delilbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu", *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, TTK Ankara 2002, s. 31-38; Ferhan

sırasında kuzeyden Makedonya bölgesinin içlerine inerek hemen şehrin batısında yer alan Yenice-i Vardar'ı üs olarak kullanmış olma ihtimali yüksektir. Ekim 1386 tarihinde Sultan I. Murad tarafından Evrenos Bey'e gönderilen mektupta kendisine tevcih edilen yerler arasında üç yıl önce fethedilmiş olan Serez bulunmasına rağmen Yenice-i Vardar'ın adı yer almamaktadır⁶⁷. Bunun sebebi belki de henüz Evrenos Bey'in buraya yerleşmemesinden kaynaklanıyordu. Elimize ulaşan ve Vardar ve yöresinin Evrenos Bey'e vakfedildiğini gösteren en eski belge ise Temmuz 1413 (Cemâziye'l-evvel 816) tarihli hudût ve temliknâme örneğidir⁶⁸. 1415 (H. 818) tarihli Evrenos Bey vakfiyesinde ise Rumeli Vilayeti ve Vardar Nahiyesi'ndeki mallarının özü ve emlakının en iyisini vakfettiği belirtilmektedir⁶⁹. Böylece Evrenos Bey'in Yenice-i Vardar'a ne zaman girdiğini tam olarak tespit edemesek de 1386 yılına kadar vakfettiği yerler arasında bulunmadığını biliyoruz.

Fethedildiği zaman belki de küçük bir site, köy durumunda olan Yenice-i Vardar'da Evrenos Bey'in faaliyetleri ile bir şehirleşme başlamış ve zamanla askeri ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Özellikle de ailenin merkez üssü olmuştur⁷⁰. Burada Evrenos Bey dışında oğullarından İsa, Ahmed ve Barak Beylerin de imar faaliyetleri bulunmaktadır. Kent, Evrenosoğulları'nın burada yaptırmış olduğu vakıf eserleri çerçevesinde gelişecek, kısa zamanda bir Türk-İslâm şehri niteliği kazanacaktır.

Tarihte bir köprü çevresinde, bir kale etrafında oluşan kasaba ve şehirler görüldüğü gibi, Vardar Yenicesi gibi bir vakıf külliyesi etrafında gelişen şehirler de vardır. Şehirlerin kuruluş ve gelişmesi kadar, ülkenin sosyal ve ekonomik hayatını da etkileyen imaret sitelerinin oluşumu genellikle bir cami etrafında kümeleşen yapılar bütünlüğü idi⁷¹. Şehirlerin oluşumunda ve devletin iktisadi ve kültürel hayatının gelişmesinde bu vakıf yapılarının rolü oldukça önemliydi. Akıncılara yaptıkları başarılı fetihlerin ardından fetih hakkı olarak gânimet hisseleri verilmiştir. Bu şekilde gaza malından elde edilen topraklar üzerinde kurulan vakıfların gelirleri ise bu sitelere vakf edilen köylerden ve arazi hâsılatından karşılanan vergi gelirlerinden sağlanmaktaydı⁷².

Kırlıdökme Mollaoğlu, *Selanik Baş Piskoposu Symeon'un Tarihi Nutku*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 7.

⁶⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrak, No: 91/49.

⁶⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter No: 2108, No: 077/78.

⁶⁹ V.G.M., Defter No: 2113, Kuyûd: 949/1377.

⁷⁰ M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa), s. 304; V. Dimirtiadis, "Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar", s. 94.

⁷¹ Osmanlı Devleti'nde imaret siteleri çerçevesinde gelişen şehirlerin özelliklerine ait bkz. Ömer Lütfü Barkan, "İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 23, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s. 239-296; Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, c. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 206-212.

⁷² Ö. L. Barkan, "İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", s. 240-241.

Yenice-i Vardar'da Evrenosoğulları'na ait vakıf köyleri ve bu köylerden karşılanan gelirler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. 1568 tarihli defterdeki bir vasaleye göre bu köylerden sadece Burgaz'ın gelirleri Gümölcine'deki Evrenos Bey imaretine gönderilmekteydi⁷³. Diğer karye gelirleri ise büyük bir ihtimalle Yenice-i Vardar'a aitti.

⁷³ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, 553 Nolu Selânik Evkaf Defteri, v. 69-70.

EVRENOSOĞULLARININ YENİÇE-İ VARDAR'DAKİ VAKIF KÖYLERİ VE GELİRLERİ																			
Vakıf	1519 Tarihinde (TTD 70)					1529 Tarihinde (TTD 424)					1568 Tarihinde (EV.K. 553)								
	Müslim		Gebran			Müslim		Gebran			Müslim		Gebran						
	Hane	Milc.	Hane	Milc.	Bive	Hane	Milc.	Bive	Hane	Milc.	Bive	Hane	Milc.	Bive	Hane	Milc.	Bive	Gelir	
<i>Evkefı Evrenos Bey-el-merhum</i>																			
Burgaz			65	21	12	20526				62	15						67	26	10185
Çikre nâm-ı diğer																			
Girikaluk	1		18	9	1	1865				21	7						21	20	3981
Avrasto			45	16	9	9877				71	11						63	38	13830
Çirnikci (Çiftlik-i Ayas Bey)						863													
Hasbelü nâm-ı diğer Mandrol	1		11			881													
Eftelya			19	8	2	6071				44	6						44	23	13475
<i>Evkefı İsa Bey bin Evrenos Bey</i>																			
Karpotçe/Karpotise	1		109	13	12	24816				111	13						129	92	27015
Lıjan ve Söğütlü																			
<i>Evkefı Ahmed Bey bin Evrenos Bey</i>																			
Pirkomalan nâm-ı diğer Aflaç			160		20	22836				137							105	92	30071
Hisar Beği nâm-ı diğer Espanıçe																	7947	32	7645
			59	8		9849			3										
Obruca nâm-ı diğer Değirmen ve Pınar Başı	1		1	16	5	3	2490		2	2							1896	11	18
Bulgar				51	4	5	9133										55	2	7756
TOPLAM GELİR							109207										100814		116714

XV. yüzyıl ortalarına kadar şehir hayatında askeri karakter baskın iken, bu tarihten itibaren özellikle de Evrenosoğlu Ahmed Bey ile birlikte şehrin kültürel kimliği gelişme göstermiştir⁷⁴. Burada doğmuş olan ya da burada yolu kesişen 20'ye yakın şaire ev sahipliği yapmıştır⁷⁵. Bu isimlerden en önemlisi ise Nakşibendi tarikatının Rumeli'de yayılmasında etkili olan Şeyh Abdullah İlahî'dir⁷⁶. Hoca Semerkandi'den Nakşibendi dervişlerini ve İslam'ın mistik yönünü öğrenen İlahî'nin ünü Ahmed Evrenos'un kulağına kadar gitmiş ve Şeyh İlahî sadece Yenice-i Vardar'da değil, Makedonya'nın tamamında etkili olmuştur⁷⁷.

Osmanlı Devleti yeni fethedilen bölgelerin güvenliğini ve Türkleşmesini sağlayabilmek için iskân ve toplu sürgün yöntemini kullanarak Türk nüfusunun yerleştirilmesine büyük önem vermiştir⁷⁸. Özellikle de 1383'te Serez'in fethedilmesinden 2 yıl sonra Saruhan'dan (Manisa) getirilen göçer evler denilen Yörükler, I. Murad zamanında bu bölgeye yerleştirilmişlerdi⁷⁹. Bilindiği gibi yapılan bu sürgünlerle Rumeli'nin zengin topraklarına yerleşen göçerleri teşvik etmek amacıyla yurtluk toprak, timar ve imtiyazlar verilmiş böylece yeni fethedilen yerlerin iskânı ve şenlendirilmesi amaçlanmıştır⁸⁰. Yenice-i Vardar'ın fethi de Serez'in ardından gerçekleştirildiğine göre bu bölgeye de XIV. yüzyılın sonlarında Anadolu'dan göçler yapıldığı söylenilebilir. Ünlü Rum tarihçi Vakalopoulos da Serez, Selanik ve Yenice-i Vardar'a yapılan Yörük naklinin 1385 sonrasında ya da I. Bayezid zamanında yapılmış olabileceğini belirtir⁸¹.

Timur felaketinden sonra Rumeli'nin bir kısmı elden çıkmasına rağmen,

⁷⁴ M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", s. 305.

⁷⁵ Bu şehirde çoğu XVI. yüzyıla ait olmak üzere, Abdülganî Âgehî (ö. 1577), Aşkî (ö. 1592), Derunî (ö. 1650), Garibî (ö. 1547), Günahî (ö. 1677), Hayretî, Hayalî (ö. 1577), İlahî (ö. 1491), Mehmed, Râzî (ö. 1617), Sıdkî, Selman (ö. 1564), Sırrî (ö. 1585), Şânî, Tâbî, Usûlî, (ö. 1538), Yusuf Sineçâk (ö. 1564) ve Zarî (ö. 1617) gibi yirmi şair Osmanlı kültür coğrafyası içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bkz. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Yay., Mustafa İsen-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, Ankara 2002, s. 90; M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", s. 308.

⁷⁶ İlahî hakkında bkz. Mustafa Kara-Hamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî", *DİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 110-112.

⁷⁷ M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", s. 309.

⁷⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Metodları", *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*, YKY. İstanbul 1999, s. 127.

⁷⁹ Ahmed Refik bu konuda Saruhanlıların yalnız Serez taraflarına değil, Belgrad, Akça Hisar ve civarına da yerleştirildiklerini belirtmektedir. Hatta Çelebi Sultan Mehmed devrinde de bu Saruhanlıların sürgün edildikleri bilinmektedir. Bkz. Ahmed Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, İstanbul 1927, s. 296; M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, s. 14; A. Vakalopoulos, *Ιστορία της Μακεδονίας*, s. 51; H. İnalçık, "I. Murad", s. 160.

⁸⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Malikâne-Divânî Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 152; Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, İstanbul 1953, s. 311-312.

⁸¹ A. Vakalopoulos, *Ιστορία της Μακεδονίας*, s. 49.

Türklerin yaşadığı pek çok bölge mevcuttu. Zira 1430’da Selanik’in fethinin ardından buranın Türkleşmesini sağlamak amacıyla Yenice-i Vardar’dan Türkmen nüfus Selanik’e yerleştirilmişti⁸². Bu da Yenice-i Vardar’da nakil yapacak kadar yeterli derecede Türkmen nüfus olduğunu bize göstermektedir. 1529 tarihli mufassal bir defterde Yenice-i Vardar kazasında 18 Müslüman mahalleye rağmen sadece 1 Hıristiyan mahallesi bulunmaktaydı⁸³. Yani yaklaşık 2640 nüfuslu orta ölçekli bir Türk şehriydi. M. Kiel, XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türk köylerinin yanında özellikle Makedonya’nın kuzey batısından gelen ve etnik kökenleri Bulgar olan Hıristiyan köylerinin oluşmaya başladığını belirtmektedir⁸⁴. Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda yaklaşık 1500 nüfuslu bir kaza olarak zikreder⁸⁵. Semavi Eyice de XX. yüzyıl başlarında çoğu Türk olan 9700 nüfuslu Yenice-i Vardar’da 6000 Türk, yaklaşık 3000 Bulgar ve 700 Rum bulunduğunu belirtir⁸⁶.

⁸² Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul 1332, s. 118-119; Melek Delilbaşı, *Johannis Anagnostis, “Selnânik’in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih”*, TTK Ankara, 1989, s. 18-19.

⁸³ TTD. 424 Nolu Selanik Mufassal Defteri.

⁸⁴ M. Kiel, “Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa), s. 304-305. Ayrıca Kiel, bölgede XVII. yüzyıldan itibaren halkın İslama girdiğini belirtir.

⁸⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 76.

⁸⁶ Semavi Eyice, “Gazi Evrenosoğlu Camii ve Türbesi”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 450.

1529'DA YENİCE-İ VARDAR MAHALLELERİ				
Sayı	Mahalle Adı	Müslim		Gayri Müslim
		Hane	Mücerred	Hane
1	İsa Bey	35	5	
2	Yakup Bey	43	6	
3	Hacı Mustafa	19	4	
4	Seyyid Hacı Lala	41	11	
5	Hacı Resul	20	5	
6	Zaviye-i İsa Bey	31		
7	Cami-i Evrenos Bey	43	4	
8	Hızır Bey	36	5	
9	Tabbâgân tâbi-i mahalle-i Cami	15	8	
10	Ali Bey	25	11	
11	Ahmed Bey	47	14 (ütekâ)	
12	Hacı Uğurlu	13	5	
13	Mehmed Bey veled-i Hızır Bey	21		
14	Hüseyin	14		
15	Şehrigöster	10	5	
16	Davud Bey	33		
17	Hüseyin Bey nâm-ı diğeri Çınar	16	8	
18	Acem Kadı	25	7	
19	Eski (Gebrân-ı nefsi Yenice-i Vardar)			24
	TOPLAM	487	84	24

Evrenos Bey Yenice-i Vardar'da cami, imaret ve medreseden oluşan bir külliye kurmuş ve şehir bu imaret sitesi etrafında gelişmiştir. Ayrıca Evrenos Bey'in dışında torunu Ahmed Bey de burada inşa ettirdiği cami, mescid ve imarettten oluşan külliyesini 1498 (H. 904) yılında vakfetmiş ve vakfiyesi günümüze kadar ulaşmıştır⁸⁷. Daha önce bahsettiğimiz Şeyh İlahî'nin de Yenice-i Vardar'da bir külliyesi mevcuttur. Görüldüğü gibi Evrenos Bey külliyesi etrafında gelişen Yenice-i Vardar, daha sonra torunu Ahmed Bey'in ve Şeyh İlahî'nin külliyeleriyle gelişimini sürdürmüştür.

Yenice-i Vardar örneğinde olduğu gibi kurulan imaret siteleri, din ve dil birliği ile imparatorluk içerisinde siyasi bütünlüğü koruyabilmek amacıyla cami, mektep, tekke, zaviye, han, kervansaray gibi bir takım faal kültür merkezlerinin oluşumunu sağlamıştır.

⁸⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakfiye No: 19/11. Vakfiyenin özeti için bkz. E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, s. 303-304.

Bu şekilde yeni kurulacak olan şehrin oluşumu sağlanmakta ya da yeni bir semtin temelleri atılmaktaydı⁸⁸. Ayrıca bu vakıf imaret siteleri sayesinde aynı kültür değerini paylaşan halk ortak bir kimliğe kavuşmaktaydı. Sosyal teşkilatlar bütünlüğü olarak ifade edilen imaret sitelerinde (külliye) çeşme, sebille, türbe, imaret vb. yapılardan oluşan hayrât ve dükkân, han, hamam, bedesten gibi bu hayrâtların işleyişine gelir temin eden akarâtlar mevcuttu⁸⁹. İşte Evrenos marifetiyle kurulan Yenice-i Vardar'ın kaynaklara göre hayrât ve akarâtı aşağıdaki tabloda yer almaktadır⁹⁰:

⁸⁸ B. Yediyıldız, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, s. 206-207.

⁸⁹ B. Yediyıldız, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, s. 209.

⁹⁰ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 76-79; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, s. 303-306; H. Lowry, *The Shaping of the Balkans*, s. 71-72, 105; M. Kiel, “Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)”, s. 300-329, İ. Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimârî Eserleri*, s. 413-416.

YENİCE-İ VARDAR'DA İNŞA EDİLEN OSMANLI YAPILARI (XIV-XVII YY.)						
TÜRBE	CAMİ / MESCİD	İMARET	TEKKE / ZAVİYE	MEDRESE / MEKTEP	HAN / KERVANSARAY	HAMAM
Ahmed Bey Türbesi	Abdi Bey Camii	Ahmed Bey İmareti	Ataullah Efendi Halveti Zaviyesi	Ahmed Bey Medresesi	Ahmed Bey Hanı	Ahmed Bey Hamamı
Gazi Evrenos Bey Türbesi	Acem Kadı Camii	Burak Bey İmareti	Bayezid Baba Zaviyesi	Gazi Hacı Evrenos Bey Medresesi	Gazi Evrenos Bey Kervansarayı	Gazi Evrenos Bey Hamamı
Seyh Abdullah İlahi Türbesi	Ahmed Bey Camii	Gazi Evrenos Bey İmareti	Hasan Baba Zaviyesi	İki Yürekli Ali Bey Mektebi	Sekiz Han	Seyh Abdullah-ı İlahi Hamamı
	Ali Çelebi Camii	Gazi Hacı İsa Bey İmareti	Kerem Esi? Tekkesi	İsa Bey Mektebi		
	Bâcdâr Camii	Hacı Mehmed Efendi İmareti	Malıkoğlu Balı Bey Tekkesi - Zaviyesi	Musa Bey Medresesi		
	Badralı Mustafa Bey Camii	Recep Çelebi İmareti	Şeyh Abdullah İlahi Nakşibendi Tekkesi	Recep Çelebi Mektebi		
	Burak Bey Mescidi	Şeyh İlahi İmareti	Şeyh Mustafa Efendi Kadiriye Tekkesi	Rüştiye Mektebi		
	Celebi Mehmed Bey Camii					
	Dur Ali Bey Camii					
	Gazi Hacı Evrenos Bey Camii					
	Gazi Hacı İsa Bey Camii					
	Hacı Mehmed Efendi Mescidi					
	Hacı Veliüddin Efendi Camii					
	İskender Bey Camii					
	İsmail bin Ali Mescidi					
	Mehmed Bey Camii					
	Musa Bey Camii					
	Recep Çelebi Camii					
	Sezak-Bayrak? Bey Camii					
	Yazıcı Mehmed Bey Camii					

Maalesef bugün bu eserlerin pek çoğu yok olmuştur. Bu tahribat özellikle Balkan Savaşları sırasında ve daha sonra da II. Dünya Savaşı zamanında yaşanmıştır. Evrenosoğulları'na ait yapıların ise sadece bir kısmı halen daha ayakta. Bunlar arasında Evrenos Bey türbesi yer almaktadır ki türbenin üzerinde 1910 (H. 1326) tarihinde restore edildiği döneme ait bir kitabe bulunmaktadır. Evliya Çelebi daha önce görmediği güzellikte bir türbe olduğundan bahseder⁹¹. Şehrin merkezinde ise Evrenos Bey'in torunu Şerif Ahmed Bey tarafından inşa ettirilen ve günümüze ulaşan saat kulesi yer almaktadır. Sadece bir kule görünümünde olup, kitabesinde Şerif Ahmed Evrenos Bey tarafından H. 1167 (1753-54) tarihinde yaptırıldığı kayıtlıdır. Ayrıca açık sarı renkte taşlardan inşa edilmiş olan ve üzeri kubbe ile çevirili Ahmed Bey'in türbesi de bugün mevcut eserler arasındadır. Semavi Eyice, bu yapının XIV-XV. yüzyılların Türk duvar tekniğine uygun tuğlalarla çevrilen ve kesme taşlarla örgülü gösterişli bir bina olduğunu belirtir⁹². Evrenos Bey hamamı ise tanınmayacak durumdadır. Kaynaklarda da belirtildiği gibi Yenice-i Vardar'da 3 adet hamam, 22 çeşme ve bir de su kemeri bulunmaktaydı⁹³. Bu su kemerinin inşası ise Evrenos Bey döneminde yapılmış olup, torunu Ahmed Bey de vakfiyesinde belirtildiği gibi buradaki su tesisatını genişletmiştir. Yenice-i Vardar bugün dahi hamamları ile meşhurdur. Evliya Çelebi özellikle mistik yönü de güçlü olan Şeyh İlahî hamamından uzun uzun bahsederken, bu hamama giren herkesin şifa bulduğunu, ancak şiddetinden ve sıcakından bir saat dahi durulmadığını belirtmektedir⁹⁴. Ayrıca Kiel'in belirttiği gibi günümüze kadar ulaşabilen ve yine harap durumda olan 2 cami bulunmaktadır⁹⁵.

Osmanlının Balkanlarda bıraktığı eserlerden özellikle de bir ailenin vakıf şehri konumuna gelerek⁹⁶ Osmanlı mimar yapısı ile donattığı bu küçük şehirden günümüze kalan yapıların azlığı ve durumu maalesef ortadadır.

⁹¹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 79. Evrenos Bey türbesi hakkında bkz. Vasilis Demetriades, "The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and its Inscruption", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, v. XXXIX/I, London 1976, s. 328-332.

⁹² S. Eyice, "Gazi Evrenosoğlu Camii ve Türbesi", s. 450.

⁹³ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 77; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, s. 306;

⁹⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 77.

⁹⁵ M. Kiel, "Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)", s. 320.

⁹⁶ Aile vakıfları ve askeri sınıfın vakıf kurucuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK Ankara, 2003, s. 16-17, 158-164.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TTD. 424 Nolu Selanik Mufassal Defteri.

BOA, Vakfiye No: 19/11.

BOA, Yıldız Esas Evrak, No: 91/49.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, 553 Nolu Selânik Evkaf Defteri.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VKM), Defter No: 2108, No: 077/78.

VKM, Defter No: 2113, Kuyûd: 949/1377.

Kaynak ve Tedkik Eserler

Aktepe, Münir, “XIV ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, c. X, İstanbul 1953, s. 299-312.

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul 1332.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri*, c. IV, İstanbul 1981.

Barkan, Ömer Lütfü, “Malikâne-Divânî Sistemi”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 160-189.

Barkan, Ömer Lütfü, “İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 23, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s. 239-296.

Bıçakçı, İsmail, *Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri*, İstanbul 2003.

Chatzes, Christos, *Γιαννίτσα*, Giannitsa 2003.

Delilbaşı, Melek, “Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, TTK Ankara 2002, s. 31-38.

Delilbaşı, Melek, *Johannis Anagnostis, “Selnânik’in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih”*, TTK Ankara, 1989.

Demetriades, Vasilis, “Problems of Land-owning and Population in the Aera of Gazi Evrenos Bey’s Wakf”, *Balkan Studies*, vol. XXII, Thessaloniki 1981, s. 43-57.

Demetriades, Vasilis, “The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and its Inscruption”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, v. XXXIX/I, London 1976, s. 328-332.

Dimirtiadis, Vasilis, “Via Egnatia Üzerindeki Vakıflar”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 92-104.

Dimitriadis, Vasilis, “Devşirmenin Kökenleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *Osmanlı Beyliği (1380-1389)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2000, s. 23-33.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Yay., Mustafa İsen-Muhsin Macit-Osman Horata-Filiz Kılıç-İ. Aksoyak, Hakkı, Ankara 2002.

- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2000.
- Eyice, Semavi, “Gazi Evrenosoğlu Camii ve Türbesi”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 449-450.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtiyhân*, İstanbul 1957.
- İnalçık, Halil, “I. Murad”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 156-164.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Fetih Metodları”, *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*, YKY. İstanbul 1999.
- İnalçık, Halil, “Rumeli”, *İA*, c. IX, İstanbul 1964, s. 766-773.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2004.
- Kara, Mustafa – Algar, Hamid, “Abdullah-ı İlâhî”, *DİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 110-112.
- Kırlıdökme Mollaoğlu, Ferhan, *Selanik Baş Piskoposu Symeon’un Tarihi Nutku*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- Kiel, Machiel, “Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Giannitsa)”, *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum, Hampshire 1990, s. 300-330.
- Lowry, Heat, *The Shaping of the Balkans 1350-1550*, Bahçeşehir Yay., İstanbul 2008.
- Oikonomidis, N., “Ortaçağda Via Egnatia”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 8-17.
- Refik, Ahmed, *Bizans Karşısında Türkler*, İstanbul 1927.
- Schreiner, Peter, *Die Byzantinische Kleinchroniken*, Volume I, Wien 1975.
- Şentürk, M. Hüdayi, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyâseti ve Neticeleri”, *Belleten*, c. LVII, S. 218, Ankara 1993, s. 89-112.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK Ankara 1982.
- Vakalopoulos, Apostolos, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Thessaloniki 1992.
- XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Kroniği*, Haz. Şerif Baştav, Ankara 1973.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, *Türkler*, c. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 183-215.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, TTK Ankara, 2003.

Evrenos Bey Türbesi'nin ön cephesi (Temmuz 2007) Restorasyon yapılırken...

Evrenos Bey Türbesi'nin arka cephe görünüşü

Evrenos Bey'in Türbe Kitabesi. 1910 (H. 1326) tarihinde restore edildiği döneme ait kitabe

Saat Kulesi Kitabesi

Evrenos Bey'in Torunu Ahmed Bey'in Türbesi

Evrenos Bey Hamamı

RUMELİ TÜRKÜLERİNDE AL RENK MOTİFİ

Halil Delice
(Gazeteci)

Türküler, Türk milletinin vicdanının sesi, hislerinin tercümanı, binlerce yılda meydana gelen milli şuurun, hayata bakışın, dünya görüşünün milletçe ifadesidir. Türk, türkü söyler, Türkü yakar.

Milletimiz, türkü gerçeğini iki kelimedede ifade etmiş: Türkü yakmak. Gönül yanmayınca, ciğerler kavrulmayınca türkü söylenmez, türkü yakılmaz

Türk milletinin dünya görüşü, hayata bakışı, hayat anlayışı, karakteri, insanlık, ahlak anlayışı, tabiata, çiçeklere, kuşlara, nehirlere, dağlara bakışı, sevdalar, sevinçler, ayrılıklar, hasretler, üzüntüler karşısında tepkisi, bütün gerçekliğiyle türkülerdedir.

Medeniyetlerin en güzelini kurduran, bizi çok kısa bir zaman dilimi içinde, Çin seddinden Viyana kapılarına ulaştıran değerlerimizi merak edenler, cevabı türkülerimizde, özellikle de Rumeli, serhatboyu türkülerinde bulacaklardır.

Buna Er Meydanı Derler Bunda Söz Olmaz (Yandım Aman)
Çifte Yürekli Erkekler (Şahin) Gelir Cihane (Yandım Aman)
Ele Bele Dile (İmanım) İhanet Olmaz (Yandım Aman Aman)
Okurlar Fermanın (İmanım Yandım) Kıyarlar Cane (Yandım Aman)

Bu Yolun Erkanı (İmanım) Hünkardan Gelir (Yandım Aman)
Serden Geçmiş Erler (İmanım Şahin) Gelir Bu Yane (Yandım Aman Aman)
Sıtk-ı Sadakattan (İmanım) Ayrılmak Olmaz (Yandım Aman)
Okurlar Fermanın (İmanım Yandım) Kıyarlar Cane (Yandım Aman)

“Buna Ermeydanı Derler” Türküsünün sözlerinden daha güzel ne anlatabilir, Türk milletinin dünya görüşünü, vatan sevgisini, yiğitliğe, doğruluğa aşkını...

Türk milleti hakkında gerçek bilgiye sahip olmak isteyenler türkülere başvurmalı, türküleri anlamalı, yorumlamalı.

Biz bu tebliğde, Rumeli türkülerinde çok sık geçen “al renk” üzerinde durmak istiyoruz.

Al renk, ulaşabildiğimiz Rumeli türkülerinde, **at, bayrak, çadır, duvak, elma, gelinlik, giysiler (ferace, şalvar, mintan, yelek), gül, güzel kadın, kan, toprak, turna, yanak ve yazma** olmak üzere onbeş çeşit yerde sıfat olarak kullanılmıştır.

Önce, Türk mitolojisinde ve folklöründe al rengin neyi ifade ettiğine bir bakalım, sonra da Rumeli türkülerindeki al motifi inceleyelim.

Türk mitolojisinde, mavi (gök mavisi, Türkuaz), beyaz/ak ve al/kızıl renkleri önemli yer tutar.

Tebliğimize konu olan al renk kırmızıdan farklıdır, kutsal, ilahi renktir. Oğuz/Türkmen boylarının çok eskiden beri al renkli börtler giydiği bilinmektedir. Börtlerin bütününde al ya da bir diğer deyişle kızıl renk görülür, bütün börtlerde, tepe yani göğe bakan kısmı, Tanrısal renk saydıkları al renktendir. Osmanlı zamanında giyilen feslerde, sarıkla sarılan başlıklarda da aynı şey görülür.

Bu tarz bugün efelerin, zeybeklerin, seymenlerin v.s. folklorik başlıklarında da muhafaza edilmektedir.

Al renk adı kutsallık içerdiği içindir ki, Türkler, "kırmızı bayrak" değil "al bayrak," "kırmızı kan" değil "al kan" demişlerdir. Yermek, aşığılamak anlamında "karalamak" derken, yüceltmek, övmek, kutsamak karşılığı da, "allamak" sözünü kullanırlar. Bugün dilimizde kullandığımız "allamak pullamak" sözü de aynı maksatla kullanılır.

Türkler müslüman olmazdan önce, al yahut kızıl rengi, ilahi renk, kutsal renk kabul etmişler. Eski Türk inancına göre, Gök Tanrı'nın gökte olduğunun kabul edilmesi sebebiyle Türkler, başlarına giydikleri börtün, Tanrıya karşı olan, yani tepe kısmında genellikle kızıl yani al renk kullanmışlardır. Bir başka söyleyişle, başlıklarında, al rengi kullanarak Tanrıya tazimlerini bildirmiş oluyorlardı.

Al renk, güneşin doğmak üzere iken (şafak vakti) ve yine battıktan hemen sonra gökyüzüne yansıdığı kırmızımsı renktir. Türkler eskiden, genellikle, şafak sökerken, ve akşam vakitlerinde, gökteki, "göyün kızılılığı" dedikleri bu görüntü anında dua ederlerdi. Al, mitolojik Türk anlayışında da, göğün zirvesini ve ateşi ifade eder. "Al", Türk lehçelerinde "yüksek", "yüce" ve "kudret" anlamlarına da gelir. Altay dağının adı aynı maksatla söylenmiş olup, Al=yüce-yüksek, tay=tağ/dağ demek olup Al-tay=yüce-ulu dağ, yüksek dağ anlamındadır.

Türk devlet geleneğinde, al renk, hükümrانlık, hakimiyet rengidir. Hükümdarlığı gösteren her şey (**bayrak, sancak, otağ...**) al renktedir.

1-AL AT

At, Türk oğlu için kutsaldır, onun, destanlarının ve efsanelerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu, “**Yiğit yiğidin yoldaşı/At yiğidin öz kardası**” sözleriyle ifade edilmiş. Yiğitler atlarının adıyla anılmış.

Türkoğlu kendisini için bu kadar değerli olan ata, ancak al rengi yakıştırmıştır.

Ben Bir sabah Erken kalktım

Rumeli Aluş nuş

Ben bir sabah erken kalktım aman kendi keyfime
Bülbül açmış kanadını anam beyler köşküne
Ağzından ballar akıyor kaymak üstüne

Ah beni vurdu bir delikanlı

Elleri var olsun ömrü da çok olsun hey hey

Al atıma bindim aman çıktım ovaya
Kavgasız başımı da anam koydum belaya
Kanlı gömleğimi anam saldım sılaya

Ah beni...

Bu türküde, kendisini vuran delikanlıya elleri dert görmesin diye dua edilmektedir, al ata binene de böyle bir asalet yakışır her halde.

2-AL BAYRAK

Bayrak, bağımsızlığımızın simgesidir, ona renk, ancak şehitlerin kanının rengi ve yüceliği, hakimiyeti ifade eden al renk olabilirdi.

Al bayraklar açılsın da bile gidelim

Saraybosna

Eger sen nemimle gitmek istersen
Eglen yaz gelsin de bile gidelim
Sular boz bulanıktır sudan geçilmez yardan geçilmez

Eglen sular durulsun bile gidelim
Ah **al bayraklar** açılsın da bile gidelim

Duduya kumruya benzer ötüşün
Nemçe kralına haber yaraşır
Bizim yaylaların a canım yazı barışır

Eglen.....

3-ALLI BAHÇE

Bahçeler, Cennetteki bahçelerin dünyadaki görüntüleridir. Bu sebeple ancak renk ile anlatılabilir.

Allı Bahçede Gezersin
Saraybosna

Allı bahçede gezersin
Dürlü yareyi süzersin
Yeşilli gayet güzelsin

Al mavilli ah mavilli
Ter mavilli öldürmeden sar mavilli

4-AL ÇADIR

Çadır, Türk oğlunun binlerce yıllık konutudur, huzur bulduğu meskenidir. Çadır, kutsaldır, dualıdır, evrenin simgesidir. Böyle bir mekana al renk yakışır.
Yaradan adına yeryüzünde adaleti yerine getiren, mazumlara yardımcı olan Türk hükümdarının otağı da al renktedir.

Beyler Bahçesinde Bir Ulu Çınar

Beyler de bahçesinde bir **ulu çınar**
Çınarın dallarında validem **kandiller** yanar
İnsan da **sevdiğine** böyle mi yanar

Ağla hey gözlerim kan ağla ayrılık günü
Söyle hey dillerim sen söyle muhabbetin sonu

Beyler de bahçesinde **al yeşil çadır**
Çadırın içinde **validem** sevdiğim yatır
Benim sevdiğimin gözleri çakır

Aynı türküde, al çadır, çınar, kandil, sevgili ve valide buluşmuş, bu türkünün neyi ifade ettiğini anlatmak için başka söze ne hacet.

5-ALLI DUVAK

Duvak, masumiyetin, namusun, ailesi, eşi ve çocukları için feda olmanın ifadesidir. Bu anlamları taşıyan duvak da ancak al renkte olabilirdi.

Uyan Alim

Sabah oldu uyansana
Gül yastığa dayansana
Seviyorum inansana

Uyur isen uyan alim
Sabah oldu nazlıca yarım

İlk gecesi yalnız yattım
Al duvağımı kendim attım
Ben alimi uyur sandım

Uyur...

Gül yastık ve al duvak. Gül yastığını ne olduğunu bilenimiz var mı?

6-AL ELMA

Elma, folklörümüzde, murada, al (kızıl) elma ise, can pahasına varılmak istenen hedefe işaret kabul edilmiş, binlerce yıl Türk oğlu kızıl elmaya kızıl elmaya diyerek batıya doğru yürümüştür. Bu yürüyüş hâlâ devam etmektedir. Muradı temsil eden elma, al (kızıl) renkte olduğunda, ilahi hedefe işaret bilinmiştir.

Kırmızı gülü yanağında

Saraybosna

Al elma buldum dalında
Gönlüm dostun hayalinde
Kırmızı (**kırmızı**) **gülü yanağında**
Taşır islambul güzeli

Al elmanın dalı
Dilberin yokdur ihsanı
Deste deste feslicenli
Taşır...

Deryalarda olur gemi
Sükkerdir dudagın yemi
Al topuğa diba doni
Döker islambul güzeli.

Kırmızı gül, al elma, al topuk, al yanak aynı türküde bir araya gelmiş. Bu türkü tam manasıyla allara bürünmüş, allar giyinmiş bir türkü.

7-ALLI GELİN

Gelin, sevdiğine, ailesine, çocuklarına feda, kurban olmanın, fedakarlığın en üst derecesinin simgesidir. Böyle kutsal değerleri temsil eden, allı diye anılır, ona örtü ancak al renkte gelinlik ve duvak olabilir.

Gelin Gelin Allı Gelin

Gelin gelin **allı gelin** has gelin
Ak elinde ben olayım tas gelin
Kalbindeki tasaları kes gelin
Ölmeyince sakın yardan ayrılma

8-ALLI GIYSİLER

Rumeli Türkülerinde al renkle söylenen şalvar, mintan, ferace, fistan gibi giysiler, genç kız ve gelin giysileridir.

Bizim geleneğimizde, genç kız ve gelin, sevgili, ana adaydır. Sevgili, annelik gibi çok kutsal bir görevi yerine getireceklerin, şerefe kavuşacakların giysileri ancak al renkte olabilir.

Al yaraşur gül yaraşur
Saraybosna

Çıkma kapudan görürler
Kareler giysen seni bulurlar
Seni elimden alurlar aman

Al yaraşur gül yaraşur
Yasemine kanaryam **güller** yaraşur

Al giysi ve güller, aynı türküde çiçek çiçek açmışlar, Rumeli insanının sevgiliyi nasıl gördüğünü dile getirmişler.

Eminem Giymiş Alları

Emine'm giymiş alları

Al beni diye yalvarı
Eller ne derse desin
Emine'm altın ayarı

Emir Kızı

Üsküp

Ah emir kızı aman hünkar kızı
Sen **aller giyin aman ben kırmızı**

Burada al ve kırmızı birlikte kullanılmış, farklılığına işaret edilmiş.

Feracemin Al Yakası

İstanbul

Feracemin **al yakası** aman
Terziler vurdu makası
Gidi eli kırılması aman

Al feracem mor feracem
Yakamdan düştü feracem

Şimşir pınarı

Şimşir pınarı geçdin mi
Düşmanlarını seçtin mi

Yere vurdum alnımı
Düşmanlarım kanlı mı
Söyle yarım gel bana
Dostumsun insaf ey gel

Şimşir pınarı üstüyüm
Allar giyenin dostuyum

Türküde al giyenin dostuyum diyerek, al giymek dostluk vesilesi sayılmış.

9-ALLI GÜLLER

Geleneğimizde, kırmızı (al) gül, ebedi aşka, Peygamber efendimize ve şehitliğe işaret sayılmıştır. Peygamber efendimiz “Kırmızı gülü kokladığımızda bana salavat getirin.” buyurmuştur.

Aşka timsal olan gül, ancak al renkte olabilirdi.

Deli gönlüm söyler

Romanya

Kırmızı gülün ali var,
Bugün benim efkarım var,
Her gün ağlasam yeri var,

Ben ağlamam, beni gören ağlar,
Ben söylemem deli gönlüm söyler.

Kırmızı gülü budarlar,
Altında **bülbül** güderler,
Allı güzeller çift gezerler.

Birbirinden ayrı düşünülmeyen gül ve bülbül ve allı güzel aynı türküde buluşmuşlar.

Gülün Dalı

Batı Trakya Yunanistan

Elgüvanım suya düştü aman
Ah kumrular kumrular başıma üştü
Saat beşte yar **şehit** düştü aman
Ah seni yar seni

Kırmızı **gülün alı** var
Ah hergün ağlasam yeri var
Neyleyim dünya malını aman
Arslan gibi yarım var

Bu türküde, kırmızı gül ve şehitlik birlikte geçmiş. Kırmızı gül, şehitliğin işaret etmiş.

Kırmızı Gülün alı var

Kırmızı **gülün alı** var aman aman
Hergün ağlasam yeri var
Bugün benim efkarım var aman aman
Ah bu gönlüm arzu eder seni seni yar seni

Kırmızı gülün külçeği aman aman
Yar önümde oynar köçeği
Neyleyeyim yarsız döşeği aman aman
Ah....

Burada çok ilginç bir durum var. Normalde kırmızı ve al bir birinin yerine kullanılmıştır, ama burada “Kırmızın gülün alı var” denilerek kırmızı renk içinde al renge işaret edilmiş. Demek ki al kırmızıdan da öte, daha derin manalara delalet etmektedir.

10-ALLI GÜZEL

Güzele, sevgiliye yakıştırılan renk ancak al renk olabilir, güzeli ancak al renk anlatabilirdi

Haydin Allı Güzel

Evlerinin önü handır aman
Yandı da yüreğim külhandır
Yar beğenmesi çok da yamandır
Aman da güzele varmayayım mı
Gelmese karaler bağlamayayım mı

Haydin **allı güzel**, çemberi dallı güzel, gerdanı benli güzel

Evlerinin önü mersin aman
Mevlam da o güzeli bana versin
Dünyada bir tek sevdiğim sensin
Evleri yol başında benleri var sol kaşında
Sarılmadım genç yaşımda
Haydin allı güzel, çemberi dallı güzel, gerdanı benli güzel.

11-AL KAN

Kan hayattır, hayatın kaynağı kabul edilir. Şehitlik, kanını dökmek, kanını feda etmekle ifade edilmiştir. Bu kadar değerli olan ve kutsal kabul edilen kan ancak al renkte olabilir, al renkle ifade edilebilirdi.

Kazarma başında Bulgaristan

Kazarma başında **al yeşil fener**
Üstümüze ateş düştü ne zaman söner
Ben yanarım ben ona yanarım
Ben vatanımdan ayrı düştüm ona yanarım

Kumandan oturmuş kuleden bakar
Kulenin ardında **al kanlar** akar
An anneler babalar mektuba bakar
Mektup gelmezse kıyamet **kopar**.

Türküde al kanla birlikte, al yeşil fener geçmiş. Fenerin al ve yeşil renklerle ifade edilmesi son derece esrarlı. Şehitlerin kabri başında yandığı söylenen ışığa işaret olabilir mi?

12-ALLI TOPRAK

Toprak, şehit kaniyla, al kanla vatan haline gelir. Şehit kaniyla yoğrulmuş toprak da mübarek hale gelir ve bu toprağın rengi de ancak al olur.

Zemun Zemun Allı Zemun

Zemun Zemun **allı Zemun**
Taşın toprak karlı Zemun
Ben Zemun'a varacağım
Ben Zemun'da kalacağım

Zemun yolu uzun urgan
Üstümüzde yoktur yorgan
Ağla beni anneciğim
Ben Zemun'da kaldım **kurban**

Çıktım Zemun'un düzine
Eşmavzeri aldım dizime

Dediler düşman geliyor
Ölümü aldım gözüme

Toprak, kurban ve ölüm yani şehitlik aynı türküde anlatılmış. Şehit kanlarıyla sulanan toprak allı toprak olmuş, asker al kanınını akıtarak toprağa kurban olmuş.

13-ALLI TURNA

Turna, efsanevi bir kuştur, eski Türklerde aşk diyarından haber getirdiği için kutsal kabul edilir. Günümüzde, alevi-bektaşî geleneğinde de turna kutsal kabul edilmektedir, turna semai vardır.

İki Turnam Gelir Allı Karalı

İki **turnam gelir allı** karalı
Birisini şahin vurmuş yaralı
O yavruya sorun aslı nereli

14-AL YANAK

Güzelin gül yüzünde en can alıcı bölümün rengi ancak al olabilirdi.

Karadeniz-Akdeniz

Romanya-Aslı Tatar şivesiyle

Karadeniz-Akdeniz iki ikiz,
Kardeşime gidiyorsan, “selam” söyleyin,
Sağlıkla git, selam da söyle kedine,
Bakmasın şu kardeşim el sözüne.
“Güzelimin **al yanağı** soldu”deyin.
“toplayacak alıp et koynuna koydu” deyin.
Kendi verdiği al gömleği eskidi” deyin.
“Artık gençlik bizim baştan geçti” deyin.
Oynayayım diye çıkmıştım boyum uzayacak.
Üçleyip ördüğüm kara saçım toza katıp,
Kazlar oynar ördekle suya batıp,
Yiğit oynar kendi kızıyla, soğukta donup,
Akdeniz’in tertemiz suyu büldir-büldir.
Kenarına yetişen çimen, kırmızı güldür,
Kırmızı gül bağda yetişir, ele yeter,
Hasretlik pek yaman şeydir, sersem eder,
İstanbul’dan sular akar büldir-büldir,-
Kenarında yetişen otlar, Dobruca’dan gider güldür.

Kırmızı Gül Al Bayleyor

Kırmızı Gül Al Bayleyor
Al Yanağna Tel Bayleyor
Şimdiki Kızlar Kan Ayleyor
Arzuylan Erzediyor Deli Gönül
Aman Aman Yar Seni

Kırmızı **Gülün Alı** Var
Hergün Aylersem Yeri Var
Al Yanağında Beni Var (Aman Aman)
Arzuylan Erzediyor Deli Gönül
Aman Aman Yar Seni

Kırmızın gülün, yanağın ve kanın alı aynı türküde bir araya gelmiş.

15-AL YAZMA

Erkeklerde, börk neyse kadınlarda yazma da odur. Börk'ün göğşe bakan kısmı nasıl al renkteyse yazma al renkte olmuştur.

Suya Giden Al Yazmalı Gelin

Suya giden **al yazmalı** bir **gelin**
Al yazmada oyaların beş midir
Top zülüfler **al yanağı** okşuyor
Zalım kocan sanki sana eş midir

Doldur testini de pınar özünden
Ay mı doğmuş ak gerdandan yüzünden
Ah çektikçe yaş dökülür gözünden
Seni seven zalım sana eş midir

Al renk ile ifade edilen gelin, yanak ve yazma aynı türküde birleşmiş, bu ne anlatılmaz bir güzelliştir.

SONUÇ:

Rumeli türkülerinden derlediğimiz al rengin kullandığı 15 beş çeşit mananın ortak özelliği; bunların kutsallığına inanılmasıdır. Rumeli Türkü, kutsal saydıklarını, yüce bildiklerini al renkle anlatmıştır.

19.YÜZYIL SONU-20.YÜZYIL BAŞI RUMEN RESMİNDE TÜRK İMGESİ

Elvan Topallı*

Özet

Çağdaş anlamda Rumen resminin başlangıcı ve gelişimi, 19.yüzyıl ortalarına rastlamaktadır. Bu dönem Rumen ressamlarının çoğu Türkler'i, Türk yaşantısını ve Türk öğelerini resimlerine yansıtmışlardır. Özellikle Dobruca ve Balçık yörelerini resmeden bu ressamların tavrı, Doğu'yu görmeden ya da Doğu'ya giderek oryantalist üslupta çalışan ressamlardan farklıdır. Kendi aralarında yaşamış ya da hala yaşamakta olan Türkler'den esinlenerek resim yapmışlardır. Bu resimler, manzaralar, figürlü kompozisyonlar, tarih konulu sahneler, portreler ve natürmortlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildiride, bu resimler gruplandırılarak değerlendirilecek ve karşılaştırmalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Rumen resmi, Türk, oryantalist, Dobruca, Balçık

Abstract

The origin of contemporary Romanian painting and its development dates back in the middle of 19th century. A significant amount of Romanian painters of that period painted Turks, their lives and other Turkish elements in their works. The styles of those painters worked in Dobruca and Balçık are different from the orientalist painters either went to the Orient actually or not. The Romanian painters painted these pictures were inspired by Turks who were and are still living with them. Among these pictures, there are landscapes, figurative compositions, historical scenes, portraits and still lifes. In these report, these paintings will be commented as different groups and some comparisons will be made.

Key words

Romanian painting, Turkish, orientalist, Dobruja, Balcic

19.yüzyıl sonu- 20.yüzyıl başında, Romanya, hem tarihi, hem de kültürel yönden gelişme göstermiş; resim sanatı da bunun paralelinde ilerlemiştir. Rumen ressamlar, çeşitli resim türlerinde Türk imgesini kullanmıştır. Bu bildirinin konusunu oluşturan resimleri gruplandırmadan önce Rumen tarihine ve resim sanatının gelişimine kısaca bakmakta yarar var.

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğr. Gör. Dr.

Rus birliklerinin 1851’de ayrıldığı Eflak ve Boğdan, Kırım Savaşı sırasında önce Rusya, sonra Avusturya işgali altına girmiştir. Savaş sonunda imzalanan Paris antlaşması ile Rus korumasına son verilerek prensliklerin özerkliği güvence altına alınmıştır. İki prenslik Ocak 1859’da Romanya adıyla birleşme kararı almıştır. Resmen 1861’de gerçekleşen birleşme, aynı zamanda fiili bir bağımsızlığı getirmiştir. Rumen birliklerinin de katıldığı 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalanan Berlin antlaşmasıyla Romanya, resmen bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının başlangıcında, Dobruca’nın genel nüfusu Türk ve Tatarlar’dan oluşmaktadır; ama savaş sırasında çoğu Bulgaristan ve Türkiye’ye gitmişlerdir. 1878’den sonra Rumen hükümeti, diğer bölgelere giden Rumenler’i Kuzey Dobruca’ya yerleşmeleri için; Bulgar otoriteleri de, Bulgarlar’ı, Güney Dobruca’ya yerleşmeleri için yönlendirmiştir. Bu arada Rusya’ya verilen Besarabya’nın güney kesimine karşılık olarak Bulgarlar’ın çoğunlukta olduğu Dobruca’nın kuzey kesimi Romanya’ya bırakılmıştır. I.Balkan Savaşı’nda tarafsız olan Romanya, II.Balkan savaşında Dobruca’nın güney kesimini işgal etmiş ve bölgeyi Bükreş antlaşmasıyla topraklarına katmıştır (Anonim, 2004: 499). 1940’ta Güney Dobruca, Rumenler’in Balçık ve diğer kasabalarda ısrarcı olmasına rağmen bölge, Bulgarlar’a geçmiş; antlaşma gereği buradaki 110 000 Rumen, Romanya’ya göçe zorlanırken karşı taraf da 77 000 Bulgar’ı buna zorlamıştır. 1947’deki Paris Barış antlaşmalarında ise sınır değişmemiştir (Özbay, 2006: 10).

17.-18.yüzyılda dinden uzaklaşan Rumen resmi, gerçek hayatı gözlemleyerek, birikimlerinden yararlanarak ve tuval resim tekniğini kullanarak bir dönüm noktası yaşamıştır (Florea, 1982: 6). 19.yüzyılda özellikle portrecilikte gelişme görülmüş ve portrelerde fiziki gerçekçiliğe önem verilirken kişilik de yansıtılmaya çalışılmıştır. Çok başarılı resimler üretemeyen bu ressamalar, “Primitif Ustalar” olarak bilinmektedir (Özbay, 2006: 31).

Aşağı yukarı 1850 sonrasında Rumen resminde büyük gelişmeler görülmüş ve modern Rumen resminin temelleri bu dönemde atılmıştır. O döneme kadar Viyana ve Münih’e giden ressamalar, Bükreş Güzel Sanatlar Okulu’nun kurucusu Theodor Aman’ın (1831-91) ardından Paris’e giderek perspektif ve anatomi bilgilerini geliştirmiş; özellikle Barbizon okulu ve empresyonist (izlenimci) ressamalardan etkilenmişlerdir. Bu ressamalar arasında Nicolae Grigorescu (1838-1907), Stefan Luchian (1868-1916), Octav Bancila (1872-1944) gibi ressamaları sayabiliriz. Rumen milli sanatının başlıca temsilcilerinden olan N.Grigorescu, I.Andreescu (1850-82) ile beraber Romanya’da açık hava ressamlığını başlatmış ve lirik anlayışta resimler üretmişlerdir. S.Luchian ise Rumen halk sanatı ile modern resim tekniğini birleştirerek başka bir yeniliğe imza atmıştır (Anonim, 1972: 680).

20.yy.ın ilk yarısına baktığımızda ise bir desen ustası olan T.Pallady’nin (1871-1956), kompozisyonlarında denge ve renge önem verdiğini; Ion Steriadi’nin (1880-1956) empresyonizme, Mattis Teutsch’nin (1884-1960) konstrüktivizme önem verdiğini

görmekteyiz. Nicolae Tonitza (1886-1940), kent yaşamını ve yoksul kişileri resimlerken Ştefan Dimitrescu (1886-1933), Dobruca manzaralarını yeğlemiştir. Fransisc Şirato (1877-1953) rengi ön plana çıkarmış; Dumitru Ghiata (1888-1972) halk geleneklerinden yararlanmış, Nicolae Darascu (1883-1959) ve Lucian Grigorescu (1894-1965) post-empresyonizmden, Corneliu Mihalescu (1887-1965) ve Max Hermann Maxy (1895-1971) kübizmden etkilenmiştir. V.Brauner (1903-66) ve J.Herold (1910-91) ise sürrealist resimler yapmışlardır. II.Dünya Savaşı sonrasında sanatta toplumsal gerçekçilik etkili olurken Corneliu Baba (1906-97) ve I.Juculescu (1910-62), akademik ve kuralcı eğilimlere karşı çıkmışlardır. Daha sonrasında ise figüratif resim anlayışını sürdürenler olduğu gibi soyut resme yönelenler de olmuştur (Anonim, 1986: 9908-9909)

Dobruca'nın 1878'de Romanya'ya katılması, Rumen resim sanatının gelişimini de etkilemiştir. Fransız empresyonizmi ve Barbizon Okulu'ndan etkilenen Rumen ressamlar için Dobruca yeni bir keşiftir; burada ışık ve su öğesinin birlikteliği, onlar için büyüleyici olduğu gibi müthiş bir esin kaynağıdır. Dolayısıyla coğrafi konumu, iklimi, doğal ve tarihi güzellikleri, insanları ile resmedilmeye uygun bir bölgedir. İklimi, toprakları ve insanları ile Romanya'nın diğer bölgelerine benzemeyen Dobruca, bulaşıcı bir hastalık gibi sanatçıların esin kaynağı olmuştur (Pavel, 1996: 25). Özellikle Balçık, sayılan özellikler dolayısıyla ve Türkler'in yaşadığı bir kasaba olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Balçık, "güneş içinde olan peyzajlar, turistik açıdan mükemmel olup medeniyetin dokunamadığı bu yerler yabani, pitoresk harikasıydı" (Paulenau, 2000: 42). Evleri, sokakları, camisi, hamamı, kahvesi, sokaklarda dolaşan fesli insanları ve doğal güzellikleriyle Balçık ressamların ilgisini çekmektedir (Özbay, 2006: 63). Güneş ışığının hissedildiği bu manzaralarda, renk anlayışının geliştiği, fırça vuruşlarının değiştiği ve Fransız empresyonizminin de etkisiyle daha çok empresyonist üslupta çalışıldığı görülmektedir. Açık hava ressamlığının gelişmesinde, bulunulan bölgenin coğrafi koşullarının etkili olduğunu Avrupa'nın diğer sanat ekollerinde görmek mümkündür. Bu dönem Rumen ressamlarının, ışığı keşfetmeleri, Dobruca bölgesi ve Balçık'ta olmuş; dolayısıyla Dobruca ve Balçık, çağdaş Rumen resim kavramıyla özdeşleşmiştir (Özbay, 2006: 157).

Güney Dobruca'nın sahil kasabası olan ve Karadeniz'e bakan Balçık, Varna'ya 42 km olup Dobruca platosunun setler halinde denize inişine sahiptir. Adının kaynakları konusunda farklı düşünceler vardır. Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra Balçık, ülkenin buğday deposu olarak zengin bir tarım alanı ve sonrasında turistik kasabalarının başlıcalarından biri olmuştur. 1913-16 ve 1919-40 arasında Balçık, Romanya'ya aittir; Gagavuz, Tatar, Türk nüfusa sahip olmuştur. Ciddi anlamda Türk nüfusa sahip olmasından dolayı bir cami yapıldığı görülmektedir. Romanya'ya dahil iken Balçık Sarayı, Rumen kraliçesi Marie ve ailesinin en ünlü yazlık sarayıdır. Marie'nin çok sevdiği bu kasabadaki Balçık Sarayı ve Balçık Botanik Bahçesi, bugünkü turistik yerlerin başında gelir. Marie'nin sarayına yaptırdığı camii, bir ibadet mekanı olmayıp bir "özenti" mekanı olarak karşımıza çıkmakta (Ayverdi, 1982: 15) ve bu dönem Rumen

ressamlarının sıklıkla resmettiği yapılardan biri olmasıyla dikkat çekmektedir. Dobruca ve Balçık, Türk ve Tatarlar'a ait sosyal yaşamı, mekanları, sokakları ve insanları ile Rumen ressamlar için farklı bir atmosfer ve esin kaynağı sağlamıştır.

Akademizmden romantizme doğru bir gelişme gösteren Theodor Aman (1831-91), Rumen resim sanatında bir dönüm noktasına imza atan ve Rumen resim sanatını Avrupa düzeyine getiren ilk sanatçıdır. Portre, manzara, natürmort, iç mekan (Resim 12) gibi resim sanatının çeşitli türlerinde örnekler vermiştir (Florea, 1982:74-76). “*Sanat, tarihi tuval üstünde canlandıran güçtür*” (Florea, 1982: 78) diyen Aman, Kırım Savaşı'na katılmıştır. Aman'ın, Türkler ile ilgili olarak da özellikle tarihi sahneler yaptığı görülmekte, bu da milli duygularının güçlü olduğunu düşündürmektedir. Aman'ın tarih konulu resimleri arasında “St.Georghe Adası'nda Osmanlılarla Savaş”, “Calugareni'de Türkler'in Geriye Püskürtülmesi”⁹⁷ (Resim 11), “Kardinal Bathory'nin”⁹⁸ başı Mihai Viteazu'ya (Cesur Michael) sunulurken”, “Türk elçiler M.Viteazu'ya (Cesur Michael) hediye sunarken”⁹⁹, “Vlad Tepeş (Kazıklı Voyvoda)”¹⁰⁰ ve Türk Elçiler” gibi resimleri sayılabilir. 1854'te İstanbul'a gelen Aman'ın “Oltenitza Savaşı” adlı resmini, Sultan Abdülmecid almıştır (Paulenau, 1998: 101; Germaner-İnankur, 2002: 84). Diğer taraftan Aman'ın oryantizme bağlı olarak özellikle “Odalık” resimleri yapması dikkat çekicidir (Resim 3).

Barbizon Okulu'nda eğitim alarak Rumen resim sanatına yenilik getiren sanatçılar Nicolae Grigorescu (1838-1907) ve İon Andreescu (1850-82)'dur (Özbay, 2006: 38). Açık hava ressamlığına yenilik getiren bu ressamlardan Grigorescu, önceleri manastırlara duvar resmi yapmış; 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına katılarak çeşitli malzemelerle savaş eskizleri çizmiştir. Savaş sonrasında tarihi resimler yapması, onun milliyetçi yanının göstergesidir. Portrelerindeki figürler, psikolojik derinlikten yoksun

⁹⁷ Calugareni savaşı, Romanya'nın en önemli savaşlarından biridir; 23 Ağustos 1595'te yaşanan savaşta Wallachian (Güney Rumen) ordusunun başında Cesur Michael, Osmanlı ordusunun başında Sinan Paşa vardır. Ordu sayıları hakkında verilen bilgiler çeşitlidir. Savaş üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama Rumenler'in lehinedir. İkinci aşamada Rumenler, Türkler tarafından geri püskürtülmüştür. Zorlu geçen üçüncü ve son aşamada ise Osmanlılar yenik düşmüştür.

⁹⁸ Andrew Bathory, Warmia “bishop”u ve Transylvania Prensi (1562-99): aslen Polonyalı

⁹⁹ Mihai Viteazu : Cesur Michael (1558-1601), Rumen milli kahramanlarından biri olup 1593-1601 arasında süren hakimiyeti sırasında Wallachia, Transylvania ve Moldavia'yı birleştirmiştir.

¹⁰⁰ Voyvoda III.Vlad ya da Kazıklı Voyvoda, 1148, 1456-62 ve 1476 yıllarında Eflak beyliği voyvodası (prensi) idi. Düşmanlarını, özellikle esir aldığı Osmanlı askerlerini kazıklara çakarak işkenceyle öldürmesiyle tarihe geçmiştir. Osmanlılar'a yenilen Vlad'ın babası, onu rehin olarak Osmanlılar'a esir vermiştir. Bir süre Osmanlılar'ın esiri olan Vlad, sonrasında Osmanlılar'ın egemenliğini kabul ederek Eflak'ın başına geçmiştir. 1462'de Fatih Sultan Mehmet, Vlad'ın ordularını yenmiş ve Eflak'ı Osmanlılar'a yeniden bağlamıştır. 1476'da başkaldıran Vlad, Osmanlılar'a yenilmiş, öldürülmüş ve başı, İstanbul'a gönderilmiştir.

olmakla birlikte başarılı bir şekilde ele alınmış tiplerdir. Rumen resim sanatına getirdiği lirizm, kişiselliklerini ve etnik özelliklerini ele aldığı Türk ve Yahudi portrelerinde de görülür (Özbay, 2006: 43) (Resim 1)¹⁰¹. Manzara ve natüramorfları da olan Grigorescu, köy kökenli olması ve Millet ile arkadaşlığı dolayısıyla köy sahneleri yapmıştır. Fransız ekolüne bağlı olmakla ve büyük ustalardan yaptığı kopyalarda daha başarılı olmakla birlikte Rumen karakterini yansıtan ve halka resmi sevdiren Grigorescu, Rumenler tarafından “usta” olarak nitelendirilmektedir (Dunham, 1999: 90). Paris yakınındaki Fontainebleau ormanı eteklerindeki Barbizon’a gitmesi, Corot, Millet, Courbet, Monet, Renoir ile tanışması, açık havada çalışması, Grigorescu’nun Rumen resmine açık hava ressamlığını getirmesini sağlamıştır. Paris-Bükreş arasında gidip gelen ressam, İtalya, Yunanistan ve Türkiye’yi birkaç kez ziyaret etmiştir. Geride 4000’e yakın resim bırakan Grigorescu, portreler, manzaralar, çiçekler ve tarihi sahneler resmetmiştir.

Rumen resim sanatına Grigorescu ile giren lirizm, Ştefan Luchian tarafından başarıyla geliştirilmiştir. Paris’teki birçok sanat üslubundan etkilenen Luchian, çok çeşitli resimler üretmiştir (Özbay, 2006: 44). 1904’te tedavi olmak amacıyla Tekirgöl’e gelmiş; Köstence ve Dobruca’yı da böylece keşfetmiştir. Aynı sene bu resimlerden oluşan bir sergiyi Köstence’de açtığına şöyle bir konuşma yapmıştır: “*Güneşin altında, deniz kenarında iki küçük beyaz ev. Evlerin yalnızlığı beni büyüledi. Onları Köstence’de buldum, Köstence’de yaptım. Ne günler...Çoktan onları yapmaya niyetlendim, ama yanlarına yaşlı bir Türk eklemek istedim. Türkler’in yüz ifadeleri karakteristik anlam taşır. Belirgindir. Hoşlar, güzeller. Ten renkleri bakır gibidir; kırmızı fesli, kar beyaz havlular boyunlarında. Birini buldum, biraz tütün verdim. Sabahtan onu taş üzerine oturttum. Tam işe başlamışken yaşlı bir kadın benim Ahmet’ime hücum etti, onun yerine kendisi geçti. “Beni yap” diye tutturdu, çünkü o evlerin sahibi kendisiymiş” (Mihalache, 1983: 9). Dolayısıyla Luchian’ın, Dobruca’daki yaşamdan ve Türkler’den etkilendiği anlaşılmaktadır.*

Ludovic Bassarab (1868-1933), özellikle portre çalışmaları yapmış ve bu portrelerde, gerçeğe bağlı kalmaya özen göstermiş, yüz ifadelerini önemsemiştir. “Türk” adlı resmi de bunlardan biridir.

Alexandru Satmary (1871-1933), “oryantal” sahnelerinin yanı sıra Türk Mezarlığı’nı resmetmiştir. Koyu renklerin kullanıldığı resimde, mezarlığın yüksek bir tepede yer aldığı anlaşılmakta; buraya dağılmış mezar taşları görülmektedir. Oryantalist resimlerinin biri dış, diğeri iç mekandır ve tam anlamıyla oryantalist üslubu yansıtmaktadır. Satmary’nin resimlerine bakılarak Türkiye’ye geldiği düşünülebilir.

¹⁰¹ ,Resimlerin numaralandırılıp metne yerleştirilmesi, konu gruplandırmasına göre yapılmıştır. Ayrıca sunum sırasında 130 kadar resim gösterilmiştir.

Lucian Grigorescu (1894-1965) da post-empresyonist üslupta, lirik anlayışla resimlerini yapmıştır (Özby, 2006: 92).

Dresden’de mühendislik eğitiminin yanı sıra sanat eğitimi alan, sonra Paris’te Gustave Moreau’nun atölyesine devam eden Theodor Pallady (1871-1956)’nin çevresinde Paris’teyken H.Matisse, A.Marquet, G.Rouault gibi ressamı vardır. “Odalık” resminde özellikle Matisse’in etkisini görmek mümkündür (Resim 5). Ayrıca konumuzla bağlantılı olarak camili bir manzarası, nargileli bir natürmortu bulunmaktadır. Rumen ressamların Türk öğelerine yer verdiği natürmort örneği çok fazla değildir; Pallady’nin yanı sıra V.Popescu ve M.W.Arnold, bu tür natürmortlar yapmıştır. Pallady’nin üslubuna benzer “Odalık” resmi yapan bir başka ressam ise A.Ciucurencu (1903-77)’dir.

Münih ve Paris’te resim eğitimi alan, sonrasında Avrupa’nın önemli şehirlerinde müze incelemeleri yapan Gheorghe Petraşcu (1872-49), İspanya ve Mısır’da resimler yapmıştır. 1900’de Köstence ve Mangalya’da çalışmaya başlamış; 1905’ten itibaren otuz senenin yazlarını Mangalya ve Tekirgöl’de geçirerek buraya bağlılığını göstermiştir (Özby, 2006: 123). Ştefan Popescu (1872-48) ise bir Türk portresi ve çeşme başında kadınları gösteren resimleri ile karışımıza çıkmaktadır. Münih’te eğitim alan D.Harlescu (1872-1923) da bir deniz manzarası ve fesli figürlere yer verdiği bir resim yapmıştır.

Almanya’da eğitim alan, Belçikalı James Ensor’dan etkilenen Fransic Şirato (1877-1953) ise çok çeşitli tekniklerde, resmin geleneksel her türünde örnekler resmetmiştir. Köy hayatını resmetmeyi seven Şirato’nun resimlerinde belli bir dinginlik vardır (Özby, 2006: 133). Oluşturduğu lirik atmosferde Şirato, sıradan insanların, özellikle köylülerin varlığına, kaderine inanmakta, onları güzelliğin yaratıcısı olarak görmektedir (Grigorescu, 1967: 8). Resimlerinde, çeşitli ışık ve renk oyunlarını yakalamaya çalışır; sanki bir sis perdesi arkasından bakar gibidir. Ama gittikçe hacim ve forma önem vermeye başlayacak; Cézanne ve Rumen halk sanatından etkilenecektir. Yaptığı Balçık manzaralarında da, bu gelişim çizgisi gözlemlenebilir.

Paris ve Münih’te eğitim alan, müze müdürlüğü ve akademi hocalığı yapan Jean Alexandru Steriadi (1880-1956), empresyonizmi hatırlatan figürlü kompozisyonlar yapmıştır. 20.yüzyıl Rumen resmine büyük katkısı olan Steriadi, resimlerinde çizgiye yer verdiği gibi gölgeleri renklendirip ışık-gölge karışıklığını vermiş, kalın fırça vuruşları kullanmıştır (Özby, 2006: 131). Portrelerinde, Türk ve Tatarlar’ı resmettiği görülmektedir. “Meyva satıcısı Ahmet Ali” portresinde (Resim 2), figür kırmızı fesli olmakla birlikte bir Doğulu figür olmaktan çok Akdeniz tiplemesini andırmakta; bunda kullanılan renkler, güneş ışığı, parlaklık etkili olmaktadır. Steriadi’nin manzaralarında ise camiler dikkat çekmektedir. Duyarlı ve iyimser yaklaşımını, resimlerinde yakalamak mümkündür.

II.Balkan Savaşı'na katıldığında Dobruca'yı keşfeden I.Iser (1881-1958), savaş bittikten sonra buralara gelerek resimler yapmıştır (Özby, 2006: 94). Özellikle Türk ve Tatarlar'ın portrelerini yapan ressam, yapılı, heykelimsi, kemikli, ağırbaşlı figürleri ele almıştır (Özby, 2006: 95) (Resim 14). Yoksul ve dingin bir yaşam süren bu kişileri resmederken kişilik özelliklerini vermez; onlar anonim figürlerdir (Özby, 2006: 96). Iser: “Savaş sırasında Dobruca’da sanatta yeterliliğin eğitimini aldım. Bir kuyumcunun ham bir taşı pırlantaya dönüştürdüğü gibi Dobruca da beni oluşturdu. Bu toprağın peyzajı ve insanı yaşadığıyla içime işler. Sert hatlı figürleri bile.” der (Pauleanu, 2000: 48). Münih ve Paris’e giden Iser, fovizm ve kübizmden de etkilenmiştir. Genelde bir veya iki kadın figürlü resimleri tercih eden Iser’in odalık resimleri dikkat çekicidir (Resim 4); ama burada Rumen modeller kullanmış olması da mümkündür (Özby, 2006: 107). I.Iser, “Burada yaşayan Türkler benim en iyi sanat okulumdur” der (Botez Crainic, 1980: 165). 1919’da İstanbul’a gelen, dört sene Dobruca’da yaşayan ve bir çok resim yapan Iser, Dobruca’nın yabancı çekiciliğini, toprağın sertliğini, acımasız iklimini, çok özel olan ışığını ve renklerini değerlendiren ilk ressamdır (Botez Crainic, 1980: 41) (Resim 19). “Ülkemin ışığını yakalamaya çalıştım. Onu amaçladım. O, Romanya’ya özgüdür. Başka ülkelerin ışığı ile kıyaslayabilen için ülkemın ışığı şaşırtıcıdır. Gençken yurtdışından döndüğümde, beni şaşırtan ve bu topraklara duyduğum sevgimi arttıran yine bu ışıktı. Bu büyüleyici ışık, renk armonisi için idealdir.” (Mihalache, 1968: 70). Iser’in, Türk ve Tatarlar’ı konu alan resimlerinde zaman durmuş gibidir (Pauleanu, 2000: 48). Balçık’a aşık olan Iser (Paulenau, 1998: 104) için buradaki insanlar, ekspresif yüzleri, kendilerine özgü huyları, pitoresk ve renkli hayatları olan insanlardır (Mihalache, 1983: 10). Iser, gördüklerini olduğu gibi resmeder; farklılaştırma ya da idealize etme yoluna gitmez (Özby, 2006: 114). Renk ve desen anlayışı zaman içinde değişim göstermiş olup buradaki resim örneklerinde de bu açıkça görülmektedir. Özellikle kadın figürlerin ve cami minarelerinin ön plana çıkarıldığı resimlerinin yanı sıra kahve resimleri, sokak görünüşleri ve mezarlık sahnesi de (Resim 6) bulunmaktadır. Tatarlar’ı konu alan resimlerinde, figürlerin, kemikli ve sivri hatlı bir vücut yapısına sahip oldukları ve ressamın biçime önem verdiği anlaşılmaktadır.

Paris’te eğitim alan ve Balkan Savaşı’na katılan İon Theodorescu-Sion (1882-39), Rumen halk sanatının yanı sıra Cézanne’dan etkilenmiş; hacimselliği ön plana çıkarırken Dobruca’nın ışığından da etkilenmiştir. I.Iser ve A.Satmary ile birlikte Balçık’ın önemini algılayan ilk ressamlardan biridir. Aynı zamanda Rumen ruhunu anlamış; çok çeşitli resimler yapmıştır (Paulenau, 1998: 115). Balçık’taki kahveyi gösteren resmi, bunlardan biridir. Sabin Popp (1895-1928), Rönesans, Bizans, Rumen halk sanatı ve empresyonizmin etkisinde kalmıştır. Balçık’daki camiye gösteren resminde de empresyonist etki görülmektedir.

Akademizm, Paris’e gidip empresyonizm ve post-empresyonizm üsluplarını takip eden, insana ve doğaya aşık olan Nicolae Darascu (1883-1959), Balçık’ın camili pitoresk görünüşlerini yapmıştır. Özellikle manzara çalışan Darascu, resmettiği yerlere

uzaktan bakmayı ve az figür kullanmayı tercih etmiştir. Bu manzaralarının hepsinde camiye yer verdiği görülmektedir (Resim 15). Güneşli ve iyimser resimleri, onun özgün üslubunu oluşturmaktadır.

Resimlerinde lirik bir atmosfer oluşturan ve canlı renkler kullanan Samuel Mützner (1884-1959), Münih ve Paris'te eğitim görmüş, bir çok ülkeyi dolaşmıştır. İnsan ve doğa sevgisiyle ele aldığı resimlerinde güneş ışığı ve şiirsel atmosfer hissedilmektedir. Konumuzla bağlantılı olarak Tatar çocuklarını ve Balçık'daki camiye gösteren resimleri vardır (Resim 16). Özellikle ilk resimde güneş ışığını hissetmek ve empresyonist üslubu tam anlamıyla görmek mümkündür. R.M.Mützner (1890-1958) de Balçık'daki camiye gösteren bir resmiyle karşımıza çıkmaktadır.

Münih ve Paris'te eğitim alan Nicolae Tonitza (1886-1940), Dobruca manzaralarında oranın dingin atmosferini vermeye çalışmıştır. Türk ve Tatarlar'ın portrelerini yaptığı gibi ele aldığı manzaralarında evlere, camilere ve bu binalar önünde Türkler'e yer verdiği görülmektedir. Resmettiği figürler arasında çocuklar dikkat çekmektedir. Tüm bu resimlerinde biçim ön plandadır. Balçık'daki Mahmut'un kahvesini (Resim 7), Tonitza resmettiği gibi İon Theodorescu-Sion da resmetmiştir (Resim 8). Tonitza mimariye ve bahçeye yönelirken Theodorescu-Sion bahçeye ve figürlere ağırlık vermiştir.

Paris'e giden ve lirik resimler yapan Ştefan Dimitrescu (1886-1933)'nin resimleri, post-empresyonist üslubu yansıtmaktadır. Dobruca bölgesi, özellikle Mangalya, Tekirgöl gibi yerler, Türkler ve Tatarlar (Resim 13) onun esin kaynağı olmuştur (Özbay, 2006: 83). "*Beni heyecanlandıran renk ve formdur*" diyen ressamın resimlerinde bu özelliği görmek mümkündür (Özbay, 2006: 86-87). Genelde koyu renklerin hakim olduğu resimlerinde, kalın boya tabakası ve fırça vuruşları görülebilmektedir. Başta manzaralarının yanı sıra portrelerinde de biçime önem vermektedir. Türk ve Tatarlar'ı konu alan resimleri içinde kahve resimleri dikkati çekmektedir. Tüm bu resimlerinde ele aldığı figürlerin yüz ifadeleri ikinci planda kalmıştır. S.Bogdanovici (?-?)'nin Türk portresinde ise yüz ifadesi önemszenmiştir.

Bir köy çocuğu olan ve köy resimleri yapan, "*Çeşmelerden su taşıyan kadınlar, onların taşıdıkları az derinliği olan su kapları, kahvelerin önünde etnik giysili gruplaşmış Türkler, bu dönemin desenlerimde yer alan konulardır.*" (Mihalache, 1983: 14) diyen D.Ghiata (1888-1972), sadece manzaradan değil, Dobruca'daki yaşam şartlarının ve insanların sadeliğinden etkilenmiştir (Özbay, 2006: 91) (Resim 9). A.Baltatu (1899-1979), C.Ressu (1880-1962) ve P.İorgulescu-Yor (1890-1939) da çeşme başındaki figürleri resmetmiştir. Bu resimleri karşılaştırdığımızda en net ve ayrıntılı olanı Ressu'nun resmidir (Resim 10); İorgulescu-Yor'un resmi ise en az seçilebilendir. İorgulescu-Yor'un nispeten canlı renkler kullandığı, ayrıca manzaralar yaptığı ve üslubunun değiştiği görülmektedir. Ressu'nun resmindeki heykelsi ve keskin hatlı

figürler, Cézanne'ı anımsatmaktadır. Ressu, Münih ve Paris'te eğitim görmüş; I.Dünya Savaşı'na katılarak savaş resimleri yapmıştır. Akademinin rektörü olmuş ve Fransız "Legion de Honor" madalyasını kazanmıştır.

Paris'te hukuk eğitiminin yanı sıra resim eğitimi alan ve Fransız sembolistleri ile yakın olan H.Catargi (1894-1976), Tatar portresi ve resmettiği manzarada fesli figürlerle yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Catargi'nin resimlerinin derininde yalnızlık ve hüznü hissedilir (Paulenau, 1998: 116).

Dobruca'da manzaralar ve natürmortlar yapan Vasile Popescu (1894-1944), güneş altındaki sakin bir dünyayı göstermekte; kişi olarak sakinliği, buranın atmosferiyle bütünleşmektedir (Mihalache, 1983: 15). Balçık'tan yaptığı manzara ve fesli natürmortu burada verilebilecek örneklerdir.

Paris'te eğitim alan M.Sterian (1897-1992) seramik ve halı eserler de üretmiş ve dünyanın çeşitli ülkelerinde sergilere katılmıştır. (Paulenau, 1998: 119) Konumuzla bağlantılı olarak Balçık'ın camili bir manzarasını resmettiği görülmektedir.

Roma'da eğitim alan ve bir çok ülkeyi gezen M.W.Arnold (1897-1946), kusursuz bir tekniğe ve zerafete sahiptir. Bunların yavaş yavaş ve bilinçli olarak gelişmesi, ressamın kendine güvenini de sağlamıştır. M.W.Arnold'un Semaver resmi, Türk öğeli Rumen resminin sayılı natürmortlarından biridir.

Dobruca manzaralarında özellikle sokakları ve sokaklarındaki insanları resmeden Micaela Eleutheriade(1900-82), nostaljik bir atmosfer oluşturmaktadır. Paris'te eğitim alan ve sergilere katılan ressam, gördükleri karşısında hissettiklerini resmeder. Rumen geleneği içinde belli bir denge oluşturur. Eleutheriade gibi özellikle sokak görünümüne yer veren diğer Rumen ressamlar G.Sarbu (1883-1955) ve Ş.Constantinescu (1898-1983)'dur. Ayrıca K.Logi (1873-1952) ve M.Radulescu (1902-83)'nun, Avrupalı oryantalist ressamların sokak resimlerini anımsatan ve konumuzla bağlantılı bir resmiyle karşılaşmaktayız.

Özellikle camili manzaralar resmeden bu dönem diğer Rumen ressamları arasında şunlar sayılabilir: G.Manea (1885-?), H.Eder (1883-1955), C.C.Storck (1879-1969), J.Cheller (1911-52), S.V.Chintila (1921-85), P.Miracovici (1906-73), G.Petrascu (1872-1949), vb.

E.Crebu (1924-2008)'nun "Dobruca'da Türk Orkestrası" adlı resmi, 20.yüzyıl modern Rumen resminde hala Türkler'in resmedildiğini gösteren farklı örneklerden biridir. Ayrıca Balçık ve Balçık saray-caminin, günümüze kadar resmedildiği görülmektedir.

Sonuç olarak tarih boyunca genel olarak iyi ilişkiler içinde olan Rumenler ile Türkler, uzun süre birlikte yaşamıştır. Dobruca, coğrafi açıdan kritik bir konuma sahip

olduğundan Bulgarlar ile Rumenler arasında sahiplenme savaşımına tanık olmasının yanı sıra Türkler'in de yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olmuştur. Dobruca'yı ve Romanya'nın sahil şeridini, özellikle Balçık'ı keşfeden ressamlar, Türkler'i ve Türk imgelerini resmetmişlerdir. Bu ressamların oryantalistlerle benzerlikleri olduğu kadar farklılıkları da vardır. Oryantalist üslup temaya dayalı olduğundan bu ressamların çoğu oryantalist olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Türk imgesini, empresyonist ve post-empresyonist üslupta resmedenler de bulunmaktadır. Rumen ressamlar, Türkler'i resmederken aslında birlikte yaşadıkları kişileri ve onların yaşamından kesitleri yansıtmışlardır. Diğer oryantalist ressamlar gibi "öteki"ni resmetmişlerdir; ama onlardan farklılıkları, özellikle -birbiriyle bağlantılı- iki unsurda toplanabilir: resim yapmak için Doğu'ya gitmemeleri ve Romanya'nın Doğu toprağı olmaması!...Oryantalistlerle ortak olan noktaları ise benzer temaları ele almalarıdır: kahve, çeşme, odalık, savaş, İslam mimarisi, vb. Dobruca'daki Türk ve Tatarlar'ı gösteren portre ve figürlü manzaralarda, figürlerin fes, sarık ya da türban taktıkları görülmektedir. Resmedilen natürmortlarda, Rumen eşyalarının yanı sıra Türkler'e özgü nargile, halı ve sehpa gibi eşyalara yer verildiği; figürlü ya da figürsüz manzaralarda, zaman zaman camii ögesinin vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca çeşme, mezarlık, kahve, hamam gibi mekanlar, bu resimlerde karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar sonucunda, 19.yüzyıl sonu-20.yüzyıl başında, Türk imgesine yer veren Rumen ressamların sayısı, elimizdeki verilere göre 41, Türk imgelerine yer veren resimlerinin sayısı 130'dur ve bu resimleri, şu şekilde gruplandırmamız mümkündür: 1-Türkler, 2-Oryantalist resimler: a) Odalıklar, b) Mezarlık, c) Türk kahvesi, d) Türk hamamı, e) Çeşme başı, f) Diğer resimler; 3-Tarihi sahneler, 4-Tatarlar, 5-Manzaralar: Dobruca, Tulça, Kaliakra, Mangalya, Balçık; 6-Natürmort. Resimleri konularına göre gruplandırmak böyle olmakla birlikte sayıca baktığımızda, manzaraların ve figürlü kompozisyonların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türk imgelerini yansıtan bu resimlerden sayıca fazla yapan ressamlar ise T.Aman, I.Iser, N.Tonitza, N.Darascu, S.Dimitrescu'dur denebilir. Bunların yanı sıra Rumen resminin, 19.yüzyıl ortalarından itibaren gösterdiği gelişme çizgisiyle 19.yüzyıl ikinci yarısından itibaren Türk resminin gösterdiği gelişme çizgisi arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Dolayısıyla iki devletin ilişkileri paralelinde, birbirlerinden etkilendikleri düşünülebilir; ama bu, başka bir inceleme konusudur.

Resim 1) N.Grigorescu, Türk

Resim 2) J.A.Steriadi, Meyva Satıcısı Ahmet Ali

Resim 3) T.Aman, Odalık

Resim 4) I.Iser, Odalık

Resim 5) T.Pallady, Odalık

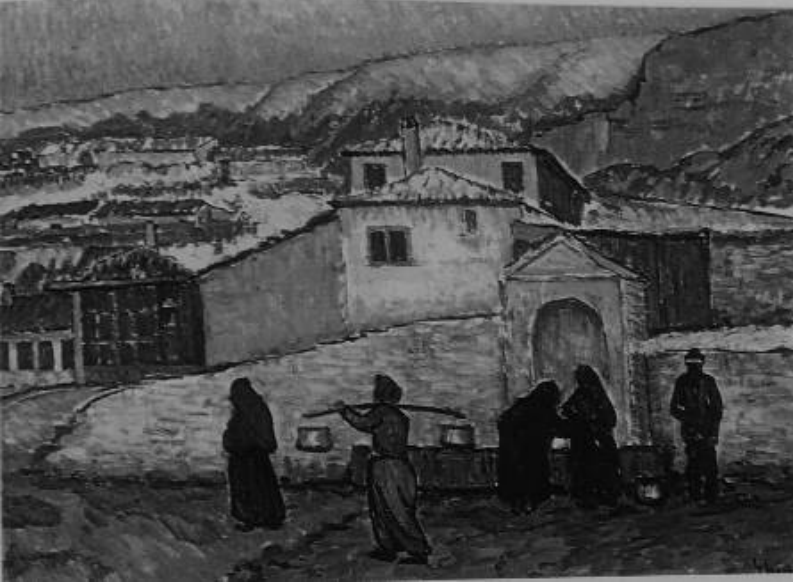
Resim 6) I.Iser, Mezarlıkta Türk Ailesi

Resim 7) N.Tonitza, Balçık'da Mahmut'un kahvesi

Resim 8) I.Theodorescu-Sion, Balçık'da Mahmut'un kahvesi

Resim 9) D.Ghiata, Balçık'da Çeşme

Resim 10) C.Ressu, Plevne'de Çeşme

Resim 11) T.Aman, Calugareni'de Türkler'in Geriye Püskürtülmesi

Resim 12) T.Aman, Türk iç mekan

Resim 13) Ș.Dimitrescu, Tatarlar

Resim 14) I.Iser, Tatar kadınlar

Resim 15) N.Darascu, Tulça

Resim 16) S.Mützner, Balçık

Resim 17) I.Iser, Dobruca

19.yy. sonu-20.yy. başında, resimlerinde Türk imgesine yer veren Rumen ressamlar
(42 ressam, doğum yıllarına göre):

T.Aman (1831-91)

N.Grigorescu (1838-1907)

L.Bassarab (1868-1933)

A.Satmary (1871-1933)

T.Pallady (1871-1956)

G.Petrascu (1872-1949)

Ş.Popescu (1872-1948)

D.Harlescu (1872-1923)

G.Petrascu (1872-1949)

K.Logi (1873-1952)

F.Şirato (1877-1953)

C.C.Storck (1879-1969)

J.A.Steriadi (1880-1956)

C.Ressu (1880-1962)

I.Iser (1881-1958)

I.Theodorescu-Sion (1882-1939)

N.Darascu (1883-1959)
G.Sarbu (1883-1955)
H.Eder (1883-1955)
S.Mützner (1884-1959)
G.Manea (1885-?)
N.Tonitza (1886-1940)
Ș.Dimitrescu (1886-1933)
D.Ghiata (1888-1972)
P.Îorgulescu-Yor (1890-1939)
R.M.Mützner (1890-1958)
H.Catargi (1894-1976)
L.Grigorescu (1894-1965)
V.Popescu (1894-1944)
S.Popp (1895-1928)
M.Sterian (1897-1992)
M.W.Arnold (1897-1946)
Ș.Constantinescu (1898-1983)
A.Baltatu (1899-1979)
M.Eleutheriade (1900-82)
M.Radulescu (1902-83)
A.Ciucurencu (1903-77)
P.Miracovici (1906-73)
J.Cheller (1911-52)
S.V.Chintila (1921-85)
E.Crebu (1924-2008)
S.Bogdanovici (?-?)

Seçilmiş Bibliyografya:

- Anonim (1972). “Romanya-Güzel Sanatlar”, Meydan Larousse, cilt 10, s.680.
- Anonim (1986). “Romanya-Güzel Sanatlar”, Büyük Larousse, cilt 16, s.9908-9909.
- Anonim (2004). “Romanya”, Ana Britannica, cilt 18, s.496-501.
- Ayverdi, E.H. (1982). Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, cilt 4.
- Botez-Crainic, A. (1980). Arta Romaneasca Moderna și Contemporana, București.
- Dunham, D. (1999). Romanian Profile – A Study of National Character as Reflected in the Visual Arts, Bucharest.
- Florea, V. (1982). Arta Romanesca Moderna și Contemporana, București.
- Germaner, S., Z.İnankur (2002). Oryantalistlerin İstanbulu.
- Grigorescu, D. (1967). Şirato, București.
- Mihalache, M. (1968). Iosif Iser, București.
- Mihalache, M. (1983). Dobrogea Vazuta de Pictori, București.
- Özbay, D. (2006). “Türk Yaşantısının Romen Resim Sanatına Yansıması”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.
- Pauleanu, D. (1998). Muzeul de Arta- Constanta, Constanta.
- Pauleanu, D. (2000). Axa est-vest Constanta-İstorie și Dinamica Interculturala, Constanta.
- Pauleanu, D. (2003). Balcicul in Pictura Romaneasca, București.
- Pavel, A. (1996); Pictura Romanesca İnterbelica un Capitol de Arta Europeana, București.
- Şerbanescu, M. (2005); Dobrogea, Constanta.
- Çevrimiçi:
<http://www.rri.ro/art.shtml?lang=1&sec=13&art=7195>
<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Nicolae-Grigorescu>
http://www.itcnet.ro/folk_festival/culture.htm
<http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Theodor-Pallady>

BALKAN ÜLKELERİNİN BAYRAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇOĞLU¹⁰²

Yrd. Doç. Dr. Günay KAYA¹⁰³

hsaracoğlu26@hotmail.com

gkaya@atauni.edu.tr

Özet

Bayraklar, ülkelerin bağımsızlık sembolleri olup, o ülkeler için çok büyük anlamlar ifade eden tasarımlardır. Olimpiyatlardan uluslararası toplantılara, milli bayramlardan çeşitli törenlere kadar çok geniş bir kullanım yelpazesi vardır. Uğruna can verilecek kutsal değerlerden birisidir bayrak. Şekilleri ve renkleri çeşitlilik göstermesine rağmen hepsinin ortak noktası o ülke için önemli olması ve özgürlüğü temsil etmesidir.

Tarih boyunca yaşanan savaşlar birçok ülkenin kurulmasına veya yıkılmasına neden olmuştur. 20. yüzyıl insanlık tarihinde en fazla savaşların yaşandığı ve milyonlarca insanın hayatını kaybettiği bir asırdır. Hele Balkanlar, bu konuda talihsiz yerlerden birisidir. Balkan savaşları, I. ve II. Dünya savaşları ve Yugoslavya'nın parçalanmasıyla, bu coğrafyada yeni devletler kurulmuştur.

Bu bildiride 11 Balkan ülkesinin (Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ, Kosova) bayrakları incelenecek, ortak ve farklı noktaları belirlenip, renklerin ne anlama geldiği açıklanacaktır. Bildirinin sonunda genel değerlendirmeler yapılarak bu renklerin seçilme nedenleri üzerinde durulacaktır.

Giriş

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğu ucunda yer alan yarımada üzerindeki ülkeleri kapsar. Bu yarımada irili ufaklı 11 devlet bulunmaktadır. Bu devletlerden Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk eskiden beri bağımsız ülkelerdir. Bağımsızlıklarını Osmanlı İmparatorluğu döneminde kazanmışlardır. Geriye kalan diğer ülkeler ise Yugoslavya'nın parçalanmasıyla son 20 yıl içinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu ülkeler; Makedonya, Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ ve Kosova'dır. Bu ülkelerin bağımsızlığını kazanması her zaman kolay olmamıştır. Özellikle Yugoslavya'nın parçalanması sonucu etnik ve dini unsurlar ön plana çıkmış, Hıristiyan ülkeler çok rahat bir şekilde bağımsızlıklarını ilan ederken (Slovenya,

¹⁰² Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, VAN

¹⁰³ Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ERZURUM

Hırvatistan, Karadağ gibi), Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde çok sancılı bir süreç yaşanmış, yapılan savaşlarda binlerce insan hayatı kaybetmiştir (Bosna Hersek ve Kosova’da olduğu gibi). Bu ülkelerde hâlâ toplu mezarlara rastlanmaktadır.

Bizim amacımız tarihi olayları sorgulamak değil, yaşanan bu olayların ülke bayraklarının renk ve şekilleri üzerinde neden olduğu değişimleri tespit etmeye çalışmaktır. Çünkü yaşanan her olay az veya çok ülke bayraklarında da yerini almaktadır.

Ülke bayrakları incelenirken iki ana başlık altında ele alınacaktır. Birincisi Balkanlar’da eskiden beri bağımsız olan devletlerinin bayrakları, ikincisi ise Balkanlar’da Yugoslavya’nın parçalanmasıyla oluşan devletlerinin bayrakları. Bu çalışmada sadece bayraklar değil, aynı zamanda ülkelerin armaları hakkında da bilgi verilecektir. Çalışmamızda ülkelerin daha önceki yıllarda kullandığı bayraklara da, bulabildiğimiz kadarıyla yer verdik. Bu çalışma hazırlanırken elimizdeki basılı kaynakların yetersiz veya eski olması, bizi daha çok internet kaynaklarına yöneltmiştir.

Şekil.1 Balkan Yarımadasının Haritası ve Balkan Ülkeleri

Kaynak: <http://img490.imageshack.us/img490/3299/balkania2006testuf7.png>

Şekil.2 Balkan Ülkelerinin Bayrakları

			
BULGARISTAN	ROMANYA	YUNANISTAN	ARNAVUTLUK
			
MAKEDONYA	SLOVENYA	HIRVATISTAN	SIRBISTAN
			
BOSNA HERSEK	KARADAĞ	KOSOVA	(YUGOSLAVYA)

A) BALKANLAR'DA ESKİDEN BERİ BAĞIMSIZ OLAN DEVLETLERİNİN BAYRAKLARI

Bu başlık altında Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk bayrakları incelenecektir.

Bulgaristan

Bulgaristan bayrağı, üstte beyaz, ortada yeşil ve altta da kırmızı olmak üzere üç yatay şeritten oluşmaktadır. Beyaz renk barışı, yeşil renk doğayı ve kırmızı renk ise bağımsızlık sırasında dökülen askerlerin kanlarını ifade etmektedir.

Bulgaristan bayrağının ilk halinde 19. yüzyıldaki Panslavizm etkisiyle Panslavizm'i temsil eden renkler kullanılmıştı. Ortadaki yeşil rengin yerinde tıpkı Rusya bayrağında olduğu gibi mavi renk kullanılmıştı. 1878 yılında Osmanlı Devleti'nden özerkliği kazandıktan sonra, ülkenin bir tarım ülkesi olması nedeniyle ortadaki şerit maviden yeşile çevrilmiştir.

1989 yılında ise eskiden bayrağın üst köşesinde bulunan arma kaldırılmıştır. Bu armada iki tarafında başaklar bulunan şahlanmış bir aslan, üstte beş köşeli bir yıldız ve alta ise ilk Bulgar Prensiği'nin ilan edildiği tarih olan 681 ile komünist partinin iktidara geldiği 1944 rakamları bulunmaktaydı.

Günümüzdeki Bulgaristan arması 1997'de kabul edilmiştir. Bu armada kenarlardaki iki aslan, üzerinde yine bir aslan resmi olan kalkani taşımaktadır. Üstte kraliyet tacı bulunmaktadır. Amblemin altında Bulgarca "Birlikten Kuvvet Doğar" yazmaktadır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_Bayra%C4%9F%C4%B1)

Şekil.3 Bulgaristan Bayrakları

		
19. YÜZYIL	1878-1989	GÜNÜMÜZ

Şekil.4 Bulgaristan Armaları

		
Tarihteki İlk Bulgaristan Arması 1741	Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arması 1967	Günümüzde Kullanılan Arma 1997

Renk olarak Bulgaristan bayrağına en çok benzeyen ülke bayrakları; İtalya, Macaristan ve İran bayraklarıdır.

Şekil.5 Renk Olarak Bulgaristan Bayrağına Benzeyen Bayraklar

		
İTALYA	MACARİSTAN	İRAN

Romanya

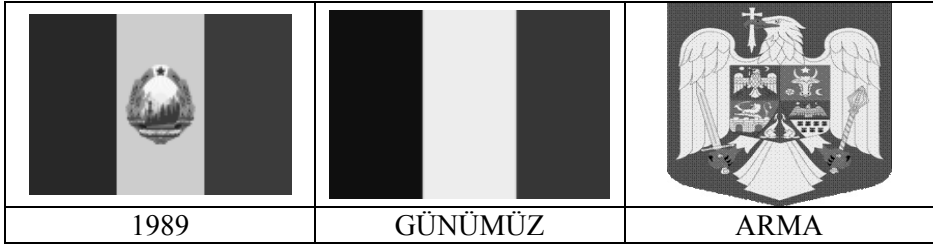
Romanya bayrağı, solda mavi, ortada sarı ve sağda kırmızı olmak üzere üç dikey şeritten meydana gelmiştir.

Günümüzdeki Romanya bayrağı 1989 yılında eski diktatör Nikolay Çavuşesku'nun devrilmesinden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bu bayrakta, eski bayrakta olduğu gibi komünist rejime ait semboller bulunmamaktadır. (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/04/040415_romaniaflag.shtml)

Üç renkli bu bayrak tam manasıyla aynı olmasa da Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Bu bayrak 1834 yılında dönemin Osmanlı padişahı tarafından eyalet bayrağı olarak kabul edilmiştir. 1848 yılındaki ayaklanmadan sonra 1859 yılında resmi olarak Romanya bayrağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1989 yılına kadar, ortasındaki arma ile birlikte kullanılırken, komünizm yönetiminin yıkılması ile birlikte ortadaki arma da kaldırılmıştır.

Romanya arması 1992 yılında şimdiki halini almıştır. Gagasında bir haç, pençelerinde bir kılıç ve bir hükümdar asası taşıyan bir kartal resmidir. Kartalın içinde de 5 tarihi ilin armalarının bulunduğu bir kalkan vardır. Bu iller Wallacia (Eflak), Moldavya, Transilvanya, Banat ve Dobrogea'dır.

Şekil.6 Romanya Bayrakları ve Arması

Renk olarak Romanya bayrağına en çok benzeyen ülke bayrakları; Moldova, Andorra ve Çad bayraklarıdır. Bazı uzmanlar Çad bayrağındaki mavi rengin daha koyu olduğunu söylemektedirler. Her iki bayrakta da arma olmaması benzerliği arttırmaktadır.

Şekil.7 Renk Olarak Romanya Bayrağına Benzeyen Bayraklar

Yunanistan

Yunanistan bayrağı, mavi ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Yatay yönlü 5 şeritten meydana gelmiştir. Sol üst köşede yine mavi zemin üzerinde beyaz bir haç bulunmaktadır.

Bu bayrak 1821 yılında şekillenmeye başlamıştır. Mavi renk Ege denizini ve gök yüzünü, beyaz ise deniz dalgalarını temsil etmektedir. Böylece rüzgarlı bir havada bayrağın dalgalanmasının Ege denizinin dalgalanmasına benzediği söylenmektedir. Yatay 9 çizgi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Osmanlı'dan istedikleri 9 isteği ifade etmektedir. Eğer bu istekler olmazsa “Ya özgürlük, ya ölüm” parolasını benimsemişlerdir. Başka bir açıklamaya göre de “özgürlük” kelimesi Yunanca'da 9 harften veya heceden oluştuğu için bayrakta 9 yatay şerit kullanılmıştır. Sol üst köşedeki haç işareti ise Ortodoks kilisesini temsil etmektedir. Başka bir rivayete göre ise güzellik tanrıçası Afrodit mavi dalgalar arasından çıkıp geldiği için yunan bayrağında mavi renk kullanılmıştır. Bu nedenle bağımsızlık savaşında mavi ve beyaz kıyafetler giyer, mavi bayraklar taşırlarmış. (<http://alexandros.com/grflag.html>)

Yunanistan'ın armasına baktığımızda, kenarında zeytin dallarından oluşan bir çelenk ve içinde Ortodoks kilisesini temsil eden bir haç bulunmaktadır.

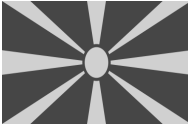

B) BALKANLAR'DA YUGOSLAVYA'NIN PARÇALANMASIYLA OLUŞAN DEVLETLERİNİN BAYRAKLARI

Bu başlık altında 1990'larda Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan ve Kosova'nın bağımsızlığı ile sona eren süreçte kurulmuş, Makedonya, Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ ve Kosova bayrakları incelenecektir.

Makedonya

Yugoslavya devleti yıkılmadan önce Panславizm renkleri olan mavi, kırmızı ve beyaz renklerin kullanılmadığı tek ülke bayrağı Makedonya idi. Bu yıllarda Makedonya kırmızı zemin üzerine, sol üst köşede altın çerçeveli kızıl yıldızlı bayrağı kullanmıştır. Makedonya bağımsızlığını kazandıktan sonra, bayrağın kırmızı zemini aynen kalırken, komünizmin sembollerinden birisi olan kızıl yıldız kaldırıldı ve onun yerine altın ışıklar saçan güneş kullanılmıştır. Bu mitolojik güneş figürü, Büyük İskender'in babası olan Makedonyalı Filip'in mezar taşından alınmıştır. Daha sonra Yunanistan bu figürün kendisine ait olduğunu söyleyerek bu bayrağa karşı çıktı. Bunun üzerine Makedonya 1995 yılında güneş figürünü değiştirmiş ve bayrak bugünkü halini almıştır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Makedonya_Cumhuriyeti_Bayra%C4%9F%C4%B1)

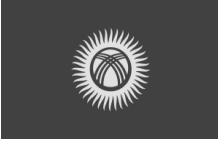

Şekil.12 Makedonya Bayrakları ve Arması

			
1944-1992	1992-1995	GÜNÜMÜZ	ARMA

Bugünkü Makedonya bayrağının kırmızı zemini üzerinde, bayrağın köşelerine doğru uzanan 8 tane ışını olan sarı bir güneş bulunmaktadır.

Ülke armasında ise tepede bir kırmızı yıldız, arkada büyük bir güneş, önünde dağ ve akarsu bulunmakta, çerçevede ise yetiştirilen tarımsal ürünler betimlenmektedir.

Şekil.13 Renk ve Biçim Olarak Makedonya Bayrağına Benzeyen Bayraklar

	
KIRGIZİSTAN	VIETNAM

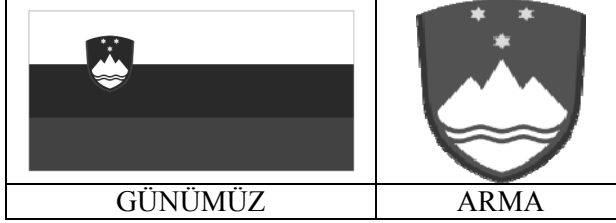
Makedonya bayrağına renk veya biçim olarak iki ülke bayrağı benzemektedir. Her üçü de kırmızı zemin üzerinde olmakla beraber, üzerindeki figürler farklıdır.

Slovenya

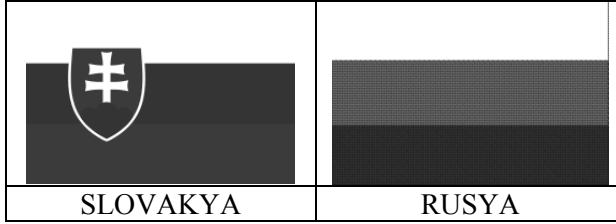
Parçalanmış Yugoslavya devletinden Avrupa birliğine girebilmiş ilk ve tek ülkedir. Slovenya bayrağında Panславizm renkleri korunmuş, sadece sol üst tarafa bir kalkan şeklinde ülke arması ilave edilmiştir. Bu bayrak 24 Haziran 1991 tarihinde kabul edilmiştir. Bayraktaki kırmızı, mavi ve beyaz renkler Panславizm renkleridir. (<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=slovenya+bayragi>)

Kimi kaynaklarda Panславizm renklerinin karşılığı olarak beyaz barış, temizlik ve gelişmişliği, mavi sadakati, kırmızı ise enerji ve gücü temsil ederken (http://en.wikipedia.org/wiki/Flag_of_Russia), bazı kaynaklarda da beyaz tanrıyı, mavi hükümdarı, kırmızı ise halkı temsil etmektedir. (<http://www.bydigi.net/genel-kultur/273729-ulke-bayraklari-ve-anlamlari-2.html>)

Şekil.14 Slovenya Bayrağı ve Arması

Şekil.15 Renk Olarak Slovenya Bayrağına En Çok Benzeyen Bayraklar

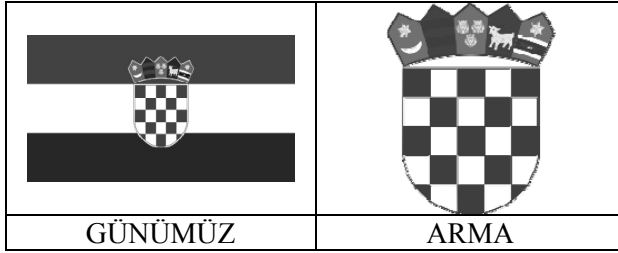
Ülkenin armasında ise yine aynı renklerin kullanıldığı bir kalkan resmi bulunmaktadır. Armanın üstünde 3 tane altın rengi, V şeklinde sıralanmış 6 köşeli yıldız yer almaktadır. Bu yıldızlar ülkenin ordusunu temsil eder. Dağlar, ülkedeki Alp dağlarını, mavi dalgalı çizgiler ise Slovenya'nın sahillerini ifade eder. (<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=slovenya+bayragi>)

Slovenya bayrağına renklerin sıralanışı bakımından en fazla benzeyen bayraklar her ikisi de daha önceleri sosyalizmi ve Panslavizm'i benimsemiş olan Slovakya ve Rusya bayraklarıdır.

Hırvatistan

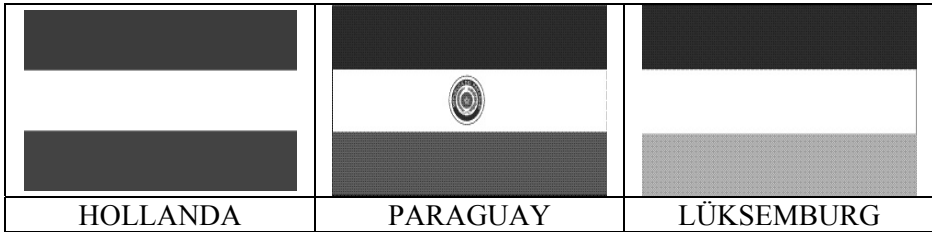
Hırvatistan bayrağında da Yugoslavya'dan ayrılan Slovenya ve Sırbistan gibi Panslavizm renkleri hakimdir. Fakat renklerin sıralanışı farklıdır. Üstte kırmızı, ortada beyaz ve altta da mavi renk bulunmaktadır. Bayrağın tam ortasında ise ülkenin arması bulunmaktadır. Bayrak bugünkü şekliyle 21 Kasım 1990'da kabul edilmiştir.

Şekil.16 Hırvatistan Bayrağı ve Arması

Ülke armasında yine kalkan şekilli bir figür bulunmaktadır. Kalkanın gövdesinde 25 parçaya bölünmüş kırmızı-beyaz kareler mevcuttur ve bu, ülkenin askeri armasıdır. Armanın üst kısmında birbirine bağlı 5 sembol vardır. Bunlar soldan sağa doğru; 1. Beyaz bir ay ve altı köşeli altın yıldız, 2. Mavi ve kırmızı renklerden oluşan bir şerit, 3. Sarı renkli, taç giymiş 3 aslan başı, 4. Kırmızı renkli boynuzlara sahip, yine sarı renkli bir keçi resmi, 5. Siyah renkli bir pars ve üstünde altı köşeli altın yıldız motifidir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1rvatistan_bayra%C4%9F%C4%B1)

Şekil.17 Renk Olarak Hırvatistan Bayrağına En Çok Benzeyen Bayraklar

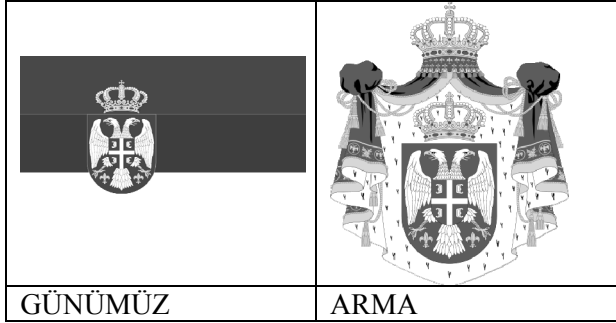
Renklerin sıralanışı bakımından Hırvatistan bayrağına en çok benzeyen ülke bayrakları, Hollanda, Paraguay ve Lüksemburg bayraklarıdır.

Sırbistan

Dünyada ve Avrupa'da en son bağımsızlığını kazanan iki ülke Sırbistan'dan ayrılmıştır. Bunlar 3 haziran 2006'da ayrılan Karadağ ile 17 şubat 2008'de ayrılan Kosova'dır.

Sırbistan bayrağında da zemin Panslavizm renklerinden meydana gelmiştir. Fakat renklerin sıralanışı farklıdır. Üstte beyaz, ortada kırmızı ve altta da mavi renk yer almaktadır. Bayrağın sol tarafında, ortada ülke arması bulunmaktadır

Şekil.18 Sırbistan Bayrağı ve Arması

Sırbistan armasında da Arnavutluk'ta olduğu gibi çift başlı kartal figürü yer almaktadır. Fakat bu kartalın rengi beyazdır. Üstte ise, tepesinde bir haç olan, değerli taşlarla süslenmiş kraliyet tacı bulunmaktadır.
(<http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C4%B1rbistan>)

Şekil.19 Renk Olarak Sırbistan Bayrağına Benzeyen Bayraklar

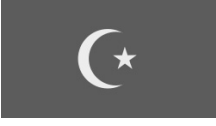

Sırbistan bayrağına renklerin sıralanışı bakımından tam olarak benzeyen bayrak olmamakla beraber renklerin sıralanışı ters çevrildiğinde Slovenya, Slovakya ve Rusya bayrakları benzerdir.

Bosna Hersek

Avrupa'daki iki Müslüman ülkeden birisidir. Yine mavi ve beyaz renkler klasik Slav renkleridir. Sarı üçgen ise kral Stephen Tvrtko'nun (1376-1391) savaş armasından alınmıştır. Ayrıca 7 tane tam, 2 tane yarım beyaz yıldız, üçgenin hipotenüsüne paralel olarak uzanmaktadır. Ülke arması da tıpkı bayrağı gibi aynı figürleri taşımaktadır. Fakat şekli kalkana benzemektedir.
(http://www.onlinetercumanlik.com/bosna_hersek_bayragi.asp)

Şekil.20 Bosna Hersek Bayrakları ve Arması

			
1878	1992-1998	GÜNÜMÜZ	ARMA

Şekil.21 Şekil Olarak Bosna Hersek Bayrağına Benzeyen Bayraklar

	
KOSOVA	SOLOMON ADALARI

Şekil olarak Bosna Hersek bayrağına tam olarak benzeyen bayrak yok gibidir. Ama renkler ve yıldızlar düşünüldüğünde benzer bayrak olarak Kosova ve Solomon Adaları bayraklarını örnek gösterebiliriz.

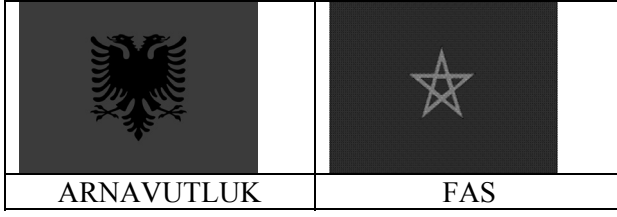
Karadağ

Avrupa'daki en yeni devletlerden birisidir. 3 haziran 2006'da Sırbistan'dan ayrılmıştır. Bayrak zemini kırmızıdır. Ortada ise Arnavutluk ve Sırbistan'da olduğu gibi çift başlı kartal amblemi kullanılmıştır. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Karada%C4%9F_devlet)

Şekil.22 Karadağ Bayrağı ve Arması

	
GÜNÜMÜZ	ARMA

Şekil.23 Renk ve Şekil Olarak Karadağ Bayrağına En Çok Benzeyen Bayraklar

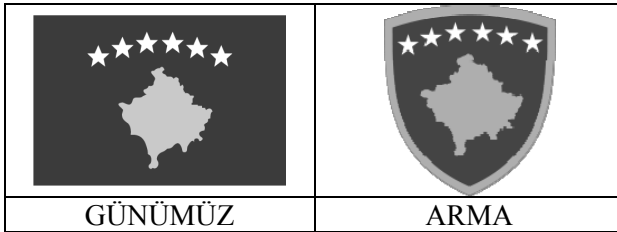
Ülke arması da çift başlı kartaldan oluşmuştur. Sırbistan’da olduğu gibi başında bir haç olan, değerli taşlarla süslenmiş kraliyet tacı, pençelerinde Ortodoksluk sembolleri, tam ortada da içinde bir aslan figürü bulunan bir kalkan mevcuttur.

Renk ve şekil olarak Karadağ bayrağına benzeyen ülke bayrakları Arnavutluk ve Fas bayraklarıdır.

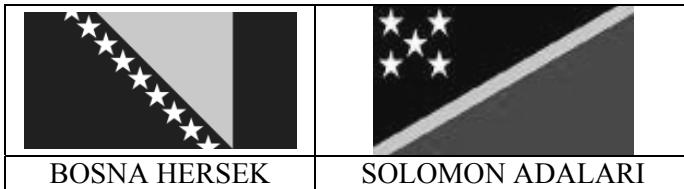
Kosova

Dünya ve Avrupa en son bağımsızlığını kazanan ülkedir. 17 şubat 2008’de Sırbistan’dan ayrılmıştır. Bayrak, mavi zemin üzerine sarı renkli bir ülke haritası çizilerek oluşturulmuştur. Üstte ise 6 beyaz yıldız bulunmaktadır. Bu yıldızların her biri Türkler de dahil ülkede yaşayan etnik grupları temsil etmektedir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova_Bayra%C4%9F%C4%B1)

Şekil.24 Kosova Bayrağı ve Arması

Şekil.25 Şekil Olarak Bosna Hersek Bayrağına Benzeyen Bayraklar

Ülke arması da Bosna Hersek'te olduğu gibi bayrağın aynısıdır. Şekil olarak en çok benzeyen ülke bayrakları ise yine Bosna Hersek ve Solomon Adaları bayraklarıdır. Ülke haritasını taşıması bakımından düşündüğümüzde ise Kıbrıs ve eski Kamboçya bayraklarını örnek verebiliriz. Bu bayrakların üzerinde de ülke haritaları bulunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Balkanlar, uzun yıllar boyunca müşterek ortak kaderi paylaştıkları için, her ne kadar etnik ve dini olarak farklı gruplara ayrılmış olsalar da köklü bir geçmişe sahip olan ulu bir çınarın dalları gibidir. Bu çınarın bazı dalları kurusa da tarih boyunca yeni dallar sürmeye devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde daha sakin bir dönem geçirmesine rağmen, imparatorluğun parçalanmaya başlamasıyla Balkanlar da dağılmıştır. Daha sonraları kurulan Yugoslavya birçok ülkeyi sosyalizm şemsiyesi altında toplasa da, bu da uzun ömürlü olmamıştır. İşte yaşanan bütün bu süreçler sadece belleklere kazınmamış, aynı zamanda bayraklarda da yerini almıştır.

Ülkelerin yaşadığı olaylar ve tarihi geçmişi, bayraklara ve armalara renk veya sembol olarak yansımıştır. Özellikle Panslavizm renkleri ve Ortodoksluğun amblemleri, bayraklarda en fazla tercih edilen renkler ve figürlerdir. Bunun yanında çift veya tek başlı kartal figürleri de hem bayraklarda hem de armalarda çok fazla kullanılmıştır. Bazı armalarda da motif olarak, gücün sembolü kabul edilen aslan figürüne rastlanmaktadır.

Aslında bayraklar ülkeler hakkında bize bazı ipuçları veren mikroçiplerdir. İlk baktığımızda o ülkeyi tanımasak da kabaca renklerinden ve amblemlerinden, siyasi rejimini, tarihi geçmişini veya dinini anlayabiliriz.

Sonuç olarak Balkan coğrafyasında insanlar yaşadıkça savaşlar devam edecek, yeni yeni ülkeler tarih sahnesine çıkacak, siyasi rejimler değişecektir. Bu da doğrudan ülke bayraklarına yansiyacaktır. Bayraklar sadece amblemlerden ve renklerden ibaret değildir. Aslında bir ülkenin binlerce yıllık tarihi, kültürü, gelenekleri ve geleceği o küçük kumaş parçasına sığdırılmıştır. Ülke bayraklarına bakarken artık bir de bu açıdan değerlendirmeliyiz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Duran, F. S., **Büyük Atlas**. İstanbul: Kanaat Yayınları
Dünya Atlası (2004) **Encyclopedia Millenia** İstanbul: Boyut Yayın Grubu
Atlas Global (2006) İstanbul: Boyut Yayın Grubu
Büyük Coğrafya Atlası (2003) **Milliyet-Arkın** İstanbul: arkın Kitapevi
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cİke_bayraklar%C4%B1_listesi (13.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_Bayra%C4%9F%C4%B1 (13.11.2008)
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/04/040415_romaniaflag.shtml
(13.11.2008)
<http://alexandros.com/grflag.html> (14.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Coat_of_arms_of_Greece.svg (14.11.2008)
http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Arnavutluk_Bayra%C4%9F%C4%B1 (14.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnavutluk_bayra%C4%9F%C4%B1 (15.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Makedonya_Cumhuriyeti_Bayra%C4%9F%C4%B1
(15.11.2008)
http://www.onlinetercumanlik.com/makedonya_bayragi.asp (15.11.2008)
<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=slovenya+bayragi> (15.11.2008)
http://www.onlinetercumanlik.com/slovenya_bayragi.asp (16.11.2008)
http://en.wikipedia.org/wiki/Flag_of_Russia (16.11.2008)
<http://www.bydigi.net/genel-kultur/273729-ulke-bayraklari-ve-anlamlari-2.html>
(16.11.2008)
<http://www.dunyadevletleri.com/hirvatistan.html> (16.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1rvatistan_bayra%C4%9F%C4%B1 (16.11.2008)
<http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C4%B1rbistan> (16.11.2008)
http://www.onlinetercumanlik.com/bosna_hersek_bayragi.asp (16.11.2008)
http://www.dunyadevletleri.com/karadag_bayragi.html (17.11.2008)
[http://tr.wikipedia.org/wiki/Karada%C4%9F_\(devlet\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Karada%C4%9F_(devlet)) (17.11.2008)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova_Bayra%C4%9F%C4%B1 (17.11.2008)
<http://img490.imageshack.us/img490/3299/balkania2006testuf7.png> (17.11.2008)

Batı Trakya Türkleri'nde
“DİN”İN KÜLTÜREL KİMLİĞİN KORUNMASINDAKİ ÖNEMİ VE
BAŞMÜFTÜLÜK, MÜFTÜLÜKLER
İSLAM CEMAATLERİ VE VAKIFLARA İLİŞKİN HUKUK ¹⁰⁴

Özet

Bu bildiri, **Batı Trakya Türk Azınlığı**'na ilişkin aynı **konunun** farklı yönlerine **“sosyolojik”** ve **“hukuksal”** yaklaşımları içermekte ve bağdaştırmaktadır. Bundan amaç, **konunun “sosyolojik”** ve **“hukuksal”** yönleri arasındaki **“bağımlılık”** ilişkisine dikkat çekmektir. Çünkü Yunan devleti; bu ilişkide ‘bağımsız değişken’ (neden) olarak **“hukuksal”** içeriği (açıkça azınlığın dini kurum ve örgütlerine ilişkin **“hukuk”**u) tek taraflı işlemlerle nasıl belirlerse, buna ‘bağımlı değişken’ (sonuç) olarak **“sosyolojik”** içeriğin (açıkça azınlığa ilişkin **“sosyo-kültürel yapı”**nın) öyle ortaya çıkması amacına adanmış bulunmaktadır. Bu amaç ve yöntemi, **“hukuk”**a aykırı olduğu kadar, **“iyiniyet”**ten yoksun, dolayısıyla da **“kötüniyetli”**dir. Yunan devleti, azınlığın; **“İslam”** olan **“dini/imanı/inancı”** başta, **“toplumsal kurumları”**nı, **“toplumsal düzen kuralları”**nı ve **“kültür unsurları”**nı ve bunlar içindeki ve arasındaki uyumlu **“etkileşim ilişkisi”**ni bozmak, böylece **“sosyo-kültürel yapı”**sını çözülme sürecine çekmek ve hakim **“kültürel kimliği”**ni parçalamak amacıyla, dini kurum ve örgütlerine ilişkin **“hukuk”**u ihlal etmektedir. Bu çerçevede, 1990’dan itibaren, bu **“hukuk”**la çelişen ve onun ortadan kalktığına hükmeden (dolayısıyla **“hukuk”** olmayan) **“hukukdışı”** bir **“hukuk”** da yaratmış, azınlığın **“azınlık”** haklarına ilişkin bağlayıcı yükümlülüklerini, yetersiz **“vatandaş”** ve **“insan”** haklarına ilişkin yükümlülükleri düzeyine indirgemıştır. Böylece **“azınlık”** statüsünden çıkarmaya teşebbüs ettiği azınlığın, **konuyu** taşıyabileceği ve **“adalet”** arayabileceği “organlar”ı, “iç hukuk” çerçevesinde **“ulusal mahkemeler”** ve gerekirse (“iç hukuk” tüketilmek şartıyla) **“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”** olarak sınırlamıştır. Oysa bu sürecin uzayacağı, ilkinin **“konuyu”** çözemeyeceği, ikincisinin (olası “tazminat” ödetebilmesi dışında) **“hukuku”** tesis ettiremeyeceği deneyimle sabittir. Başta Türkiye, ilgili devletlerin, uluslararası kurum ve kuruluşlar ile hükümetdışı (NGO) örgütlerin, **“konuya”** doğrudan **“müdahale”** haklarını ve yetkilerini kullanmaları **“yaşamsal”** önem taşımaktadır. Bu

¹⁰⁴ Yrd.Doç.Dr. Halim ÇAVUŞOĞLU, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi. Bu bildiri, **Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği İzmir Şubesi** tarafından düzenlenen ve 8 Nisan 2007 tarihinde gerçekleşen **“AVRUPA BİRLİĞİ’NDE BATI TRAKYA TÜRK AZINLIĞI KONFERANSI”**nda **“Din’in kültürel kimliğin korunmasındaki önemi, müftülerimiz ve Batı Trakya’ya sosyolojik açıdan bakış”** başlığı altında özetlenerek sunulmuştur. **AÇIKLAMA** : Derneğimizin 2007 yılı kongresinde, belirtilen yazarı ve katılımcısı tarafından sunulduğu halde, yayımlanan **“Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007”** başlıklı kitabımıza sehven basılamayan bu bildiri, **“Balkanlar’da Bıraktıklarımız”** başlıklı bu kitabımızda basılmaktadır. **SAMSUN MÜBADELE DERNEĞİ.**

“müdahale” geciktikçe, eklenilen diğer olumsuz faktörlerin de etkisiyle, belirtilen **bozulma, çözülme ve parçalanma** tehlikesi yakın kılınabilecektir.

Anahtar kavramlar : Batı Trakya, Türkler, Müslümanlar, Başmüftülük, Müftülükler, İslam Cemaatleri, Vakıflar.

Giriş

İnsan, tek başına kendine yeterli ve mutlu olamayan bir varlıktır. Bu nedenle “**kişi**” olarak “**aile**” içinde, aile “**toplum**” içinde ve (sahip olanları bakımından) toplum da “**millet**” içinde yada kapsamında yer almak durumundadır. **Kişi, aile, toplum ve millet**, aralarında ayrılmaz bağlar ve uyumlu ilişkiler bulunan başlıca olgulardır. **Kişi**, hangi ailenin, **aile** hangi toplumun, **toplum** da hangi **milletin** içinde yada kapsamında yer alırsa, bunların tümü, birbirlerinden öğrendikleri ve öğrettikleri ve gelecek nesillere aktardıkları ortak “**kültür**” itibarıyla, aynı “**milli**” bilincin taşıyıcısı ve temsilcisi olurlar.

“**Millet**”, diğerleri dahil, “**din unsurunu da içeren**” aynı “**geniş**” kültürün, dolayısıyla (dini ve kültürünü de önemseyen) aynı “**milli**” bilincin taşıyıcısı olan kişiler, aileler ve toplumlar bütünüdür. “**Ümmet**” ise, diğerleri hariç, “**sadece din unsurunu içeren**” aynı “**dar**” kültürün, dolayısıyla (milleti ve kültürünü önemsemeyen) aynı “**dini**” bilincin taşıyıcısı olan kişiler, aileler ve toplumlar bütünüdür. Her **toplum**; “**düzen**” ortamında, aralarında uyumlu bir “etkileşim” ilişkisi bulunan kurumlara, kurallara ve kültüre sahiptir. Toplumda (aile, eğitim, ekonomi ve siyaset gibi) başlıca “**toplumsal kurumlar**”dan biri “**din**”dir. Bir başka açıdan “**din**”; toplumun (yazılı veya yazısız hukuk, ahlak ve görgü kuralları gibi) başlıca “**toplumsal düzen kuralları**” arasında yer alır¹⁰⁵. Son olarak “**din**”; (dil, bilgi, sanat, teknik, ahlak, hukuk, gelenek-görenek, örf-adet gibi) toplumun başlıca “**kültür unsurları**”ndan birini oluşturur¹⁰⁶. O

¹⁰⁵ “**Toplumsal düzen kuralları**”, toplumda, tavır, tutum ve davranışları “doğru-yanlış”, “haklı-haksız”, “serbest-yasak”, görgülü-görgüsüz”, “namuslu-namussuz”, “iyi-kötü”, “ahlaklı-ahlaksız”, “günah-sevap” gibi değerle(ndir)melerle belirleyen, kısaca “yapılması istenenler-yapılması istenmeyenler” olarak ayırmak suretiyle toplumsal yaşamı düzene bağlayan, “**düzen**” oluşturan kurallardır. İçerikleri farklı olabilmekle, zamanla değişikliğe uğramakla birlikte, toplumsal düzen kurallarının bulunmadığı bir grup, örgüt, aile, toplum düşünebilmek veya kişinin bunların etkilerinden/tesirlerinden muaf olabileceğini düşüme olanaksızdır. Bkz. Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s. 259-277 ; Şeref Gözübüyük, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s. 1-2, 10-12.

¹⁰⁶ **Kültür**’ün, halen ağırlıklı olarak itibar edilen tanımı, **Edward B.Taylor** tarafından 1871’de ortaya konan tanımdır. **Kültür** ve **uygarlık** arasında bir ayırım yapmayan **B.Taylor**’a göre; “**Kültür ya da uygarlık -geniş etnografik anlamı içinde dikkate alındığında- bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek-görenek ile insanın, bir toplumun üyesi olarak kazandığı diğer tüm yetenekleri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.**” Bkz. Edward Taylor, “*The Science of Culture*” **Varieties of Classic Social Theory**, Hendrik M. Ruitenbeek (ed.) Dutton&Co.Inc., New York 1963, s. 195. Türkiye’de ilk **kültür** tanımı denemesini yapan,

halde demek ki bir toplumda “din”, bir *iman* ve *inanç* olarak sadece ibadet ve ibadethane ile sınırlı bir gerçeklik değil, bir “toplumsal kurum”, bir “toplumsal düzen kuralları bütünü” vede bir “kültür unsuru”dur.

“Din”, mensubu buldukları İslam dini, Batı Trakya Türkleri’nde de başlıca ve en önemli kurum, düzen kuralları bütünü ve kültür unsurudur. Batı Trakya Türkleri, (geçmişte kalan “arızı dönem” hariç) ¹⁰⁷ çeşitli faktörlerin de etkisi ve katkısıyla, içiçe

görüşlerini; “hars (kültür)-medeniyet (uygarlık)” ayrımı üzerine inşa eden Ziya Gökalp’e göre ise kültür; “yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, muakalevi (akli), bedii (estetik), lisani, iktisadi ve fenni (teknolojik) hayatlarının ahenkdar (uyumlu) bir mecmuasıdır.” Bunlardan “sosyal hayatlar” olarak sözeden Gökalp’e göre uygarlık ise; “aynı mamureye (medeniyet dairesine) dahil birçok milletlerin içtimai (toplumsal) hayatlarının müşterek bir mecmuu”dur. Ona göre kültür; kişilerde değerleri, dolayısıyla milli bilinci geliştirmekte ve onlara ulaşılması gereken idealler ve amaçlar göstermektedir. Uygarlık ise; kişilerde bilimsel yaklaşımı ve aklı geliştirmektedir. Dolayısıyla “kültür” milli, “uygarlık” milletlerarasıdır. Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Haz. Prof. Dr. Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 25 ; Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 108-110. Amiran Kurtkan’ın da işaret ettiği gibi en kısa ifadeyle kültür (doğada kendiliğinden var olanlar dışında) “insanın, insan tarafından tesis edilmiş çevresi”dir. Bkz. Amiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, İstanbul Üniv. Yay., İstanbul 1976, s. 16.

¹⁰⁷ Örneğin, merkezi Gümülcine’de bulunan “Yunanistan Müslümanlar Birliği” (Enosis Mousoulmanon Ellados) Başkanı olan ve 1942-1944 döneminde tayinle “Gümülcine Cemaat Başkanı” görevini yürüten Hafız Ali Reşat, Selanik’teki Kuzey Yunanistan Bakanı’na hitaben gönderdiği ve yer-yer “Türkler başka, Müslümanlar başka” vurgusunu yaptığı 29 Ağustos 1955 tarihli üç mektupta, (andlaşmalara ve sözleşmelere, açıkça “hukuk”a uygun olduğu halde) Azınlığın “Türk” nitelendirilmesine, Türkiye’den okul kitapları ve öğretmen getirilmesine, okullarda Türkiye’deki gibi Latin harflerinin kullanılmasına itiraz etmiş, Batı Trakyalı öğretmenlerin “Yunan karşıtı duygularla” (me aisthimata anthellinika) donatıldıkları iddiasında bulunmuş, talepleri arasında “aşırı Müslümanlar”ın (akraifnon Mousoulmanon) yokolmasına karşı bir önlem olarak, Celal Bayar Lisesi karşısında bir medrese açılması talebine yer vermiştir. Bkz. K. G. Andreadou, *İ Mousoulmaniki Meionotis Tis Dytikis Thrakis* (Batı Trakya’nın Müslüman Azınlığı), Etairia Makedonikon Spoudon-İdryma Meleton Hersonisou Tou Aimou (10), Thessaloniki 1956, s. 67-76. Hemen ekleyelim ki, gelişmeler, bu Birlik ve Başkanı’nı haklı çıkarmıştır. Hafız Ali Reşat’ın sözkonusu mektuplarında Müslümanların hakları bakımından atıfta bulunduğu “Yunan Sevri” andlaşması Yunanistan tarafından yok sayılırken, 2345/1920 sayılı Kanun da bol-bol savsaklanarak ve ihlal edilerek ulaşılabildiği 1990 yılı sonlarında yürürlükten kaldırılmış, belirtilen ve diğer medreseler, beklentisinin aksine temelde ve genelde “aydın” öğrenciler yetiştirmiştir. Açıkça Birlik ve Başkanı ile bir avuç taraftarı, Yunanistan’ın, kendilerini de alet etmek suretiyle ne Müslümanlar olarak, nede (Müslümanlar kendileri olduklarına göre) Türkler olarak azınlığa karşı yükümlülüklerini yerine getirme niyetinde olmadığını görmemişler, olmayacağını öngörememişlerdir. Geçmişte kalan “arızı dönem”e damgasını vuran bir diğer örnek de Hafız Yaşar (Mehmetoğlu)’dır. Yukarıdakilerle benzer görüş ve tutumu paylaşan Hafız Yaşar da, Albaylar Cuntası (1967-74) tarafından “Gümülcine Cemaat

geçen, bir diğeriyle kaynaşan tüm kurumları, kuralları ve kültür unsurları itibarıyla uyumlu ve sağlıklı bir **“sosyo-kültürel yapı”** oluşturmayı başarmıştır. Yunan devletinin, geçmişte başvurduğu ve günümüzde itibar ettiği diğerleri gibi, **2345/1920** sayılı **Kanun**’u ¹⁰⁸ yürürlükten kaldıran **“Müslüman Din Görevlilerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”**’si, ¹⁰⁹ azınlığın yukarıda ifade edilen nitelikteki **“sosyo-kültürel yapı”**’sını çözüme sürecine çekmeye çalışan, **“hukuk”**a aykırı ciddi bir **“tahrir ve tahrip”** darbesi oluşturmaktadır. **Kararname**’nin hükmü ve ruhu; **“hukuk”**a uygun olan **2345/1920** sayılı **Kanun**’un hükmüne ve ruhuna, dolayısıyla da bu **Kanun**’un kaynağını oluşturan ve “Yunan ulusal hukuku”nun iptal edilemez parçası bulunan andlaşmalara ve sözleşmelere aykırıdır. Bu yönü itibarıyla da **Kararname**, sadece **2345/1920** sayılı **Kanun**’un değil, dolaylı bir yorum ve sonuç olarak, bu andlaşmaların ve sözleşmelerin, dolayısıyla da bunlardan oluşan **“hukuk”**un yürürlükten kalktığına hükmetmiş olmaktadır. Açıkça bu **Kararname**’yle Yunanistan; uluslararası alanda ve Türkiye karşısında, ihdas edilmemiş de olsa **Başmüftülük** dahil, **Müftülükler**, **İslam Cemaatleri** ve **Vakıflar** hakkındaki yükümlülüklerine ilişkin **“hukuk”**u tek taraflı işlemle sona erdirmiş, ¹¹⁰ buna aykırı yeni bir **“hukuk”** yaratmış, bu çerçevede Azınlığın

Başkanı” görevine getirilmiştir. Yukarıdakiler gibi, ilkin Müslümanlar olarak ve Müslümanlar adına **“Yunan Sevri”** andlaşmasını ve **2345/1920** sayılı **Kanun**’u savunmasına rağmen, bunların, açıkça **“hukuk”**un ihlal edilmesine, “şahsi” çıkarları sözkonusu olunca ses çıkarmamış, razı ve taraftar olmuştur.

¹⁰⁸ **2345/1920 (A’148)** sayılı **“Müftüler ve Başmüftü İntihabıyla İslam Cemaatlerine Ait Evkaf Varidatının Sureti İdaresine Dair Kanun.”**

¹⁰⁹ Kararname’nin **“Son hükümler (Telikes diatakseis)”**e ilişkin 9. maddesinin birinci paragrafına göre **“2345/1920 (A’148) sayılı Kanun ve kanun hükmünde bu kararname ile düzenlenen konulara ilişkin diğer her hüküm yürürlükten kaldırılmıştır”** (O N. 2345/1920 (A’ 148) kai kathe alli diataksi aforosa se antikeimena pou rythmizontai me avtin tin praksi nomothetikou periehomenou katargeitai). Bkz. Resmi Gazete, Atina 24 Aralık 1990, Birinci Cilt, Sayı 182 **“Müslüman Din Görevlilerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”** (Efimeris tis Kyverniseos, Athina 24 Dekemvriou 1990, Tevhos Proto, Arithmos Fyllou 182 **“Praksi Nomothetikou Periehomenou Peri Mousoulmanon Leitourgon”**)

¹¹⁰ Gerçekte, birlikte kararlaştırmadıkça bir andlaşma veya sözleşme, bir tarafça Kanun’la veya diğer bir hukuksal işlemle yürürlükten kaldırılamaz. Çünkü, **“ulusal hukuk”** statüsünde bulunan bir andlaşmanın veya sözleşmenin hükmüne ve ruhuna aykırı veya çelişkili bir Kanun çıkarılamaz, herhangi bir hukuksal işlem yapılamaz. O kadar ki haklarında tümünden veya bazı hükümleri itibarıyla Anayasa’ya aykırılık savıyla iptal davası açılmaz veya itiraz (def’i) yolu kullanılamaz. Yürürlükten kalktığına yada iptal edildiğine ilişkin bir Kanun veya işlem, tam da bu hükmü itibarıyla ilgili andlaşmaya veya sözleşmeye aykırı veya çelişkili olacağından, **“hukuken”** geçerli olamaz. Unutmamak ve sav ve savunmalarda asla ihmal etmemek gerekmektedir ki, **2345/1920 sayılı Kanun**’un 1990 yılına kadar yürürlükte olması, bu Kanun’un kaynağını oluşturan **“Atina (Barış) Andlaşması [Muahedenamesi]”**’nin ve ekli **“3 No’lu Protokol”**’ün (1/14 Kasım 1913) yürürlükte olduğuna kanıt oluşturmaktadır. Bu çerçevede Yunanistan’ın Avrupa Birliği’ne üyeliğinde esas oluşturan Anayasa’nın 28. maddesinin 1. paragrafında yer

“azınlık” haklarına ilişkin bağlayıcı yükümlülüklerini, yetersiz “vatandaş” ve “insan” haklarına ilişkin yükümlülükleri düzeyine indirgemıştır

Batı Trakya Türkleri’nde “DİN”İN, KÜLTÜREL KİMLİĞİN KORUNMASINDAKİ ÖNEMİ

Geçmişte ve günümüzde herhangi bir kimsenin bir “din”in inanını olmayabileceğini, olmak istemeyebileceğini görmek olanaklıdır. Ancak, böyle bir kimsenin ne “din”den, ne “dini kurallar”dan nede dini de içeren “kültür”den yoksun bir toplum” veya “aile” bulması yada oluşturması veya bunların etkilerinden uzak kalması yada bunların dışına çıkarak deyim yerindeyse “dağda tek başına” yaşaması olanaksızdır. Çünkü hem bir kurum olarak, hem bir toplumsal düzen kuralları bütünü olarak, hem de bir kültür unsuru olarak “din”den yoksun bir toplum ve toplumun etkilerinden uzak kalabilen bir aile, dolayısıyla da kişi bulunamaz.

Bir “toplumsal kurum”, bir “toplumsal düzen kuralları bütünü” ve bir “kültür unsuru” olarak “din”, sadece ibadethane veya ibadet ile sınırlı olmayıp, oldukça geniş bir etki ve itibar alanına sahiptir. Az veya çok, sirayet etmediği, etkisini göstermediği yaşam alanı hemen-hemen yok gibidir. Müslüman bir kimsenin, dünyaya gözlerini açmasından-kapamasına, doğumundan-ölümüne kadar sadece ömrü değil, toprağa karışan bedenine rağmen ömür sonrası bile, yaşadığı İslam dini ve İslam toplumu içinde geçmekte ve onun tarafından sarmalanmaktadır. Batı Trakya’dakiler gibi dinen müslüman olan Türkler’de yaygın olanları itibarıyla “kişi” açısından somutlaştıralım: Kulağına ezan okunarak adının konmasından loğusa annenin 40 gün geleneğine itibar etmesine, erkek çocuğun sünnet olmasından tuvalet ihtiyacının giderilmesine, iyilik-hoşluk etmesine, büyüklerin ellerini öperek hal-hatır sormasından kendi elinin öpülmesine, asker ocağına uğurlanmasından adına kız istenmesine, nikahının kıyılmasına, evlenmesine, gerdeğe girmesine, baba, anne olmasından çocuklarını terbiye etmesine, hanesinden eşiğe basmadan çıkmasından işyerini açmasına, inşaatta, fabrikada işe, tarlada hasada başlamasına, misafir ve yolcu karşılaşmasından ağırlamasına ve uğurlamasına, katıldığı Cuma gibi toplu namazlardan kutladığı bayramlara, oruç tutmasından tutmadığı zamanlarda tutanların yanındaki, ayrıca kaza, yas ve cenaze ortamındaki tutum ve davranışlarına, ihlal ettiği kurala göre görgüsüz, utanmaz, namussuz, ahlaksız, satılık, hain, dinsiz-imansız, kafir, düşman nitelendirilmekten

verilen “Devletler Hukuku’nun kabul edilen genel ilkeleri ve her birinin konumuyla ilgili şartlarına/koşullarına uygun olarak kanunla onaylanmalarından itibaren yürürlükte bulunan uluslararası anlaşmalar/sözleşmeler, Yunan ulusal hukukunun ayrılmaz parçasını oluştururlar ve [kendilerine] ters düşen her kanun hükümlerine kıyasla üstünlüğe sahiptirler” hükmü (kendisinden kaynaklanan 2345/1920 sayılı Kanun o zaman ve sonrasında da yürürlükte olduğuna göre) sözkonusu “Atina (Bariş) Andlaşması [Muahedenamesi]”nın ve ekli “3 No’lu Protokol”ün de yürürlükte bulunduğu kabul edildiği anlamına gelmektedir.

kendisine selam-sabahın kesilmesine, toplumdan dışlanmasına, kötü örnek gösterilmesine, beğenilen tutum ve davranışlarıyla takdir edilmesinden alkışlanmasına, saygı gösterilmesinden ve ödüllendirilmesinden örnek alınmasına ve örnek gösterilmesine, yağmur ve bereket dualarına katılmasından ölmüşlerinin mezarlarını ziyaret etmesine, dilek ağacına bez bağlamasından nazarlık takmasına, hastahaneye yatmasından muska taşmasına, kor attırmasından kurşun döktürmesine, sadaka vermesine, vefatına, selasının okunmasına, yakınlarının ağlaşmasına, cenaze namazının kılınmasına, toprağa defnedilmesine, cenazesinden dönenlerine yemek (taam) verilmesine, helvasının dağıtılmasına, terekesinin (mirasının) paylaşılmasına, belirli günlerde mezarının ziyaret edilmesinden ruhuna mevlüt okutulmasına, onyıllar sonra bile ruhuna sadece dua okuyanlar veya sadece beddua edenler yada hem dua okuyanlar hem beddua edenler olmasına kadar **İslam** dininin içinde yer almadığı, sirayet etmediği, kendisinden vermediği, katmadığı bir gelenek-görenek, örf-adet, uygulama, kural, değer, kavram, cümle, anlam ve mana neredeyse yoktur. Bunların bir kısmı, elbette ki Bozkır dönemi Türk dini Şamanizm'in İslam'la bağdaştırılmış biçimleridir. Hz. Ali'ye atfedilse de hanenin koruyucu ruhunun ikamet ettiği inancıyla eşige gösterilen saygı, Tengri'ye yakınlığı nedeniyle dağa (Ötüken gibi), yaşlı ağaca gösterilen saygı, kurşun döktürme, sadaka verme, Kam'ın yağmur yağdırmak-dindirmek gibi doğa kuvvetlerine hükmetmek üzere kullandığı “cada” (“yada”) taşının üzerine dua yazılarak suya atılmaya dönüşmüş olması, kan kardeşliği, temizlik/saflık timsali olarak suya ve ateşe saygı gösterilmesi, tükürülmemesi, kirletilmemesi, ateşin suyla değil toprakla söndürülmesi, ataların ruhlarına, mezarlarına saygı ve Araplar'dan farklı olarak mezarların belirgin, kümbetli yapılması (kurgan), taş (balbal) dikilmesi, ziyaret edilmesi, kurban kesilmesi, ölenin ardından **“aramızdan kuş gibi uçubardı (uçuverdi)”** denmesi, yüz-göz tirmalanarak, saç-baş yolunarak ağlaşılması, yas alameti olarak saçların kesilmesi, traş olunması, doğaya adak (nezir) olarak hayvanların özgür bırakılması, av hayvanlarının usulüne uygun olarak avlanması ve daha niceleri. Tüm bunlar, Batı Trakya Türkleri bakımından sağlıklı bir toplumsal yaşamdır. Bu toplumsal yaşam, hiç kuşkusuz, bu toplumun bağlandığı **“din”**in, **İslam'ın** inanana olmayan yada olmadığını ileri süren üyesini de, içinde kaldığı, kuralları, açıkça **“düzen”**i tahammül edilebilecekten öte ihlal etmediği sürece kapsamaktadır. İşte bu nedenle de **“aile”**nin ve **“toplum”**un üyesi olan **“kişi”**nin, dağda yada toplum dışında tek başına yaşamayı ve mutlu olmayı başaramadıkça, **“din”**den, **“dini kurallar”**dan ve dini de içeren **“kültür”**den tam olarak soyutlanabileceği düşünülemez.

Toplumun ve toplumsal yaşamın varlığı, üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına ve mutlu olmalarına bağlıdır. Bunların varlığını devam ettirmesi ise üyelerin duydukları ihtiyaçların karşılanması ve mutlu olmaları uğruna ortaya çıkan **toplumun, ailenin ve kişinin** önceden üzerinde uzlaştıkları **“kurallar”**a uymalarına. **“Norm”** olarak bilinen bu kurallar, bir bütün olarak bakıldığında (yazılı ve yazısız) **“hukuk”**, **“gelenek-görenek”**, **“örf-adet”**, ve **“din”** kuralları olarak bilinmektedir. **Toplum ve toplumsal yaşam**, bu kurallara uyanların çoğunluğu

oluşturmaları halinde ancak varlığını devam ettirebilmekte ve bunun sonucu olarak ancak, üyelerinin hem ihtiyaçları karşılanabilmekte hem de mutluluğa ulaşmaları sözkonusu olmaktadır. Aksi takdirde, **toplumun** ve **toplumsal yaşamın** çözülmeye başladıklarından sözedilir.

“**Din**”, bazen diğer kurumlardan, kurallardan ve kültür unsurlarından farklı olarak (siyasi tercih gibi nedenlerle) “**eksen kurum**”¹¹¹ haline getirildiği Ortadoğu’dakiler gibi bazı ülkelerde, onlardan etkilenmekten çok, onları gereğinden fazla etkilemekte, durgunluğa yolaçabilmekte, böylece temelde “felsefi” yapısına ve “ilahi” amacına aykırı olarak, ihtiyaçların karşılanmasına ve mutlu olunmasına engel olabilmektedir. Böyle bir durumda “**kültür boşluğu**”ndan yada “**kültürel gecikme**”den sözedilir ki,¹¹² çağın, bilimin gerisinde kalmak, hayatı kolaylaştıran, toplumu ve üyelerini mutlu kılan “**yeni**” bir yöntemi, aracı, tekniği, uygulamayı, düşünceyi genellikle “**caiz değildir**” savıyla reddetmek anlamına gelir. Hatırlatmak gerekirse, olgusal gerçekliğe uygun olarak (çevre ülkelerdeki tüm diğerleri gibi) Batı Trakya’daki Türk Azınlığını da kapsamında bulunduran **Atatürk Devrimi** çerçevesindeki tüm **ilke** ve **inkılaplar**, Osmanlı’da çöküş döneminde oluşan böyle bir boşluğu yada gecikmeyi gidermek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ve pek tabii ki sözkonusu **ilke** ve **inkılaplar**, dolayısıyla da **Atatürk Devrimi**, uğruna yapıldığı toplum ve toplumsal yaşamın kendisi gibi, durgun (statik) değil, eylemsel (dinamik) niteliklidir. Sağlıklı durum, (**Atatürk Devrimi**’nin de hedeflediği gibi) “**din**”in, yukarıda tarif ettiğimiz, örnekler verdiğimiz, diğer kurumlar, kurallar ve kültür unsurlarıyla “**uyumlu**” olmasıdır. Bu durum, Batı Trakya Türk Azınlığı’nın (geçmişte kalan “arizi dönem” hariç) başardığı bir durumdur.

Mevcut “**sosyo-kültürel yapı**”daki uyumun başlıca nedeni, kaynağı ve güvencesi olan **İslam** dini, Batı Trakya Türk Azınlığı’nda “**kültürel kimliğin**” korunmasına ve devam ettirilmesine, toplumsal dayanışmanın pekişmesine ve üyeleri ve kesimleri arasında giderek artan arkadaşlık, evlilik ve akrabalık bağlarıyla bütünleşme düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmaya devam etmektedir.

¹¹¹ “**Eksen kurum**”; bir toplumda en fazla önem verilen, bu itibarla da diğer kurumlardan etkilenmekle birlikte onları çok daha fazla etkiler hale gelmesi sağlanan kurumdur. Bkz. Mahmut Tezcan, **Sosyolojiye Giriş**, 72 Teksir-Dizgi-Fotokopi-Ofset, Ankara 1993, s. 126.

¹¹² Bkz. John J. Macionis, **Sociology**, Eighth Edition, Prentice Hall, USA, New Jersey, 2001, s. 77, 624-646 ; Elbert W. Stewart & James A. Glynn, **Introduction to Sociology**, McGraw-Hill Book Company, New York 1985, s. 535 ; Orhan Hançerlioğlu, **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 257 ; Harold M. Hodges, **Conflict and Concensus-An Introduction to Sociology**, Harper & Row, Publishers, New York 1971, s. 444 ; Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s. 135 ; Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 224.

Batı Trakya Türkleri'nde
BAŞMÜFTÜLÜK, MÜFTÜLÜKLER
İSLAM CEMAATLERİ VE VAKIFLARA İLİŞKİN HUKUK

Yunanistan'da, ihdas edilmeyen Başmüftülük, Müftülükler, İslam Cemaatleri ¹¹³ ve Vakıflara ilişkin “**hukuk**” oluşturan ve “**hukuk**” oluşturmayan (açıkça “**hukuka aykırı**” olan) başlıca belgelerin, tarihsel süreçte gözden geçirilmesi, hükümlerinin bilinmesi ve doğru kavranması gerekmektedir. Söz konusu belgeler, sırasıyla şunlardır :

1. “**Londra (Barış) Andlaşması**” (17/30 Mayıs 1913) ¹¹⁴
2. “**Atina (Barış) Andlaşması [Muahednamesi]**” ve ekli “**3 No'lu Protokol**” (1/14 Kasım 1913) ¹¹⁵
3. “**Müftüler ve Başmüftü İntihabıyla İslam Cemaatlerine Ait Evkaf Varidatının Sureti İdaresine Dair Kanun**” (2345/1920, A' 148) ¹¹⁶
4. “**Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Andlaşma**” (Yunan Sevr'i) (1920) ¹¹⁷

¹¹³ Rumeli'de, köy, kasaba ve şehirlerdeki vakıfları ve eğitim örgütlerini yöneten **İslam Cemaatleri** (Cemaat-i İslamiyye)'nin kuruluşu, Mithad Paşa'nın Tuna Valiliği (1864-1868) yıllarına rastlar. Halkın elinde bulunan vakıfların gereği gibi yönetilmediği kanaatine varan Mithad Paşa, bunların yerel idareler altında birleştirilmesini öngörmüştür. Böylece Rumeli'deki tüm köy, kasaba ve şehirlerde İslam/Türk Cemaat idareleri kurulmuş ve vakıfların idaresi bu kuruluşlara devredilmiştir. Halit Eren, “Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İdareleri” **Batı Trakya'nın Sesi**, BTTDD Yayın Organı, Sayı 24-25, İstanbul Kasım-Aralık 1990, s. 22. Gelişen süreçte **İslam Cemaatleri**'nin adı literatürde ve uygulamada, **Cemaat İdare Heyetleri** olarak yerleşmiştir.

¹¹⁴ SYNTHIKI PERI EIRINIS SYNOMOLOGITHISA EN LONDINO TI 17 Maiou 1913 Metaksy ton Symmahon Basileion tis Ellados, Boulgarias, Mavrovouniou kai Servias af'enos, kai tis Othomanikis Avtokratorias af'eterou, **Efimeris Tis Kyverniseos Tou Basileiou Tis Ellados**, Tevhos A', Arith. Fyllou 229, En Athinai ti 14 Noemvriou 1913, ek tou Ethnikou Typografiou, s. 817-819

¹¹⁵ Andlaşma'nın Yunan Resmi Gazetesi'nde yayımlanan onay Kanunu “Yunanistan ve Türkiye arasında, 1/14 Kasım 1913 tarihli Barış Sözleşmesinin onaylanmasına ilişkin ΔΣΠ' (4213) sayılı Kanun” (Peri kyroseos tis metaksy Ellados kai Tourkias Symvaseos peri Eirinis tis 1/14 Noemvriou 1913, Nomos ΔΣΠ' (yp'arith. 4213)) başlığını taşımaktadır. Bak. Efimeris Tis Kyverniseos Tou Basileiou Tis Ellados, Tevhos A', Arith. Fyllou 229, En Athinai ti 14 Noemvriou 1913, ek tou Ethnikou Typografiou, s. 809-816. Eğer kasıt yoksa, bu sehven yapılan bir hata olmalıdır. Çünkü, Andlaşma'nın 16. ve sonuncu maddesindeki “Bu Andlaşma, imzalandığı anda yürürlüğe girecektir (İ parousa Synthiki tethisetai en ishyei ama ti ypografi avtis) hükmü bu durumu onaylamaktadır.

¹¹⁶ No : 2345, “24 Haziran-3 Temmuz 1920”, Yunan Kanunları Dergisi, Selanik, sayı:5 (20 Mayıs 1930), s. 52-66.

5. “Lozan Andlaşması” (24 Temmuz 1923)
6. “Müslüman Din Görevlilerine/Görevlerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”¹¹⁸

Günümüzde, ihdas edilmeyen Başmüftülük dahil, sadece Batı Trakya’dakilerle (İskeçe, Gümölcine ve Dimetoka) gündemde olan Müftülükler, İslam Cemaatleri ve Vakıflar’a ilişkin “**hukuk**”un zemininde, “**Londra Andlaşması**”¹¹⁹ yer almaktadır. Bir yanda Müttefik devletler olarak Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan krallıkları, öte yanda Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan bu Andlaşma’yla **Osmanlı İmparatorluğu** ; kendisi ile Müttefik devletler ve halklar arasında **sürekli barış ve dostluk** olmasını kabul etmiş (Madde 1), **Arnavutluk** hariç **Midye-Enez** hattının batısındaki toprakları Müttefik devletlere terketmiş (Madde 2), **Arnavutluk** sınırlarının ve **Arnavutluk sorunuyla ilgili konuların** Almanya, Avusturya, Bohemya, Macaristan, Fransa, Büyük Britanya ve İrlanda, Hindistan, İtalya ve Rusya imparatorları/kralları/devlet başkanları tarafından düzenlenmesine razı olmuş (Madde 3), **Girit**’i Müttefik devletlere bırakarak üzerindeki egemenlik ve diğer haklarından vazgeçmiş (Madde 4), **Athon** (Agion Oros/Aynaroz/Kutsal Dağ) yarımadası ve **Girit** dışında **Ege Denizi’ndeki Osmanlı adalarının** kaderlerinin Almanya, Avusturya, Bohemya, Macaristan, Fransa, Büyük Britanya ve İrlanda, Hindistan, İtalya ve Rusya imparatorları/kralları/devlet başkanları tarafından düzenlenmesine boyun eğmiştir (Madde 5). Açıkça, “**Londra Andlaşması**”, anlaşılmış olması gerektiği gibi, “**Osmanlı’nın/Türkiye’nin üstlendiği yükümlülüklerle ilişkin**” bir andlaşmadır.

Çok geçmeden, bu andlaşmanın gereği/sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu ile önce Bulgaristan arasında “**İstanbul (Barış) Andlaşması**” (16/29 Eylül 1913), ardından da Yunanistan arasında “**Atina Andlaşması**”¹²⁰ ve ekli “**3 No’lu Protokol**”

¹¹⁷ “Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Greece, Signed at Sevres, August 10, 1920” **Treaty Series 1920, No: 13**, Published by His Majesty, Stationary Office, London 1920.

¹¹⁸ Bkz. Yunan Resmi Gazetesi’nin 24 Aralık 1990 tarihli, 182 sayılı Birinci Cildi.

¹¹⁹ Andlaşma, yayımlandığı Yunan Resmi Gazetesi’nde “Bir yanda Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Krallıkları, öte yanda Osmanlı İmparatorluğu ARASINDA 17 Mayıs 1913’TE LONDRA’DA UZLAŞMAYA VARILAN BARİŞA İLİŞKİN ANDLAŞMA” (SYNTHİKİ PERİ EİRİNİS SYNOMOLOGİTHİSA EN LONDİNO Tİ 17 Maiou 1913 Metaksty ton Symmahon Basileion tis Ellados, Boulgarias, Mavrovouniou kai Servias af’enos, kai tis Othomanikis Avtokratorias af’eterou) başlığını taşımaktadır. Efimeris Tis Kyverniseos Tou Basileiou Tis Ellados, Tevhos A’, Arith. Fyllou 229, En Athinais ti 14 Noemvriou 1913, ek tou Ethnikou Typografiou, s. 817.

¹²⁰ Andlaşma’nın Yunan Resmi Gazetesi’nde yayımlanan onay Kanunu “Yunanistan ve Türkiye arasında, 1/14 Kasım 1913 tarihli Barış Sözleşmesinin onaylanmasına ilişkin ΔΣΠ’ (4213) sayılı Kanun” (Peri kyroseos tis metaksty Ellados kai Tourkias Symvaseos peri Eirinis tis 1/14

imzalanmıştır. Bir anlamda, Bulgaristan’la imzalanan “İstanbul Andlaşması” gibi, “**Atina Andlaşması**” ve ekli “**3 No’lu Protokol**” de, “**Londra Andlaşması**”nın “**ayrılmaz parçası**” (mütemmim cüz’ü) statüsündedir. Bu durum, “**Atina Antlaşması**” ve ekli “**3 No’lu Protokol**”ün, kendilerine “**Londra Andlaşması**” (Fransızca ve Yunanca) metninin eklenerek (tek konu ve metin halinde) Yunan Resmi Gazetesi’nin aynı sayısında yayımlanmış olmasıyla da açıkça belli olmaktadır ¹²¹. Bu durumu destekleyen diğer bir husus da, “**Atina Antlaşması**”nın **15. Madde** hükmüdür. Buna göre ;

“Katılımcı iki Yüksek Taraf, 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra’da imzalanan Andlaşma’nın Bunlara [yukarıdaki maddelere] ilişkin hükümlerine, sözkonusu Andlaşma’nın 5. madde hükümleri dahil, sadık kalmayı yükümlenirler (Ta dyo Ypsila symvallomena Meri ypohreountai na tirisosi tas aforosas eis Avta diatakseis tis en Londino Synthikis tis 30 Maiou 1913, symperilamvanomenon ton diatakseon tou arthrou 5 tis ritheisas Synthikis)”.

Yunanistan, “**Londra Andlaşması**”nın kendi lehine (Osmanlı’nın/Türkiye’nin üstlendiği ve yerine getirdiği yükümlülüklerine ilişkin) hükümlerinden ve sonuçlarından günümüze dek yararlanmaya devam ederken, bu andlaşmanın gereği, sonucu, devamı, ayrılmaz parçası olarak ortaya çıkan “**Yunanistan’ın üstlendiği yükümlülüklerle ilişkin**” “**Atina Antlaşması**”nın ve ekli “**3 No’lu Protokol**”ün geçersizliğini ileri süremez, yükümlülüklerinden kaçınamaz ve savsaklayamaz. “**Atina Andlaşması**”nın ve ekli “**3 No’lu Protokol**”ün Başmüftülük, Müftülükler, İslam Cemaatleri ve Vakıflar’a ilişkin madde hükümleri, Yunan Resmi Gazetesi’nde yer alan metinleri itibarıyla aşağıdaki gibidir ¹²² :

**“(ΔΣΙΓ´) 4213 sayılı Kanun/Nomos ΔΣΙΓ´ (yp’arith. 4213)
KONSTANTİN (KONSTANTİNOS)**

Noemvriou 1913, Nomos ΔΣΙΓ´ (yp’arith. 4213)) başlığını taşımaktadır. Efimeris Tis Kyverniseos Tou Basileiou Tis Ellados, Tevhos A’, Arith. Fyllou 229, En Athinai ti 14 Noemvriou 1913, ek tou Ethnikou Typografiou, s. 809. Eğer bir kasıt yoksa, bu sehven yapılan bir hata olmalıdır. Andlaşma’nın 16. ve sonuncu maddesindeki “Bu Andlaşma, imzalandığı anda yürürlüğe girecektir (İ parousa Synthiki tethisetai en ishvei ama ti ypografi avtis) hükmü bu durumu onaylamaktadır. Doğrusu budur.

¹²¹ Bkz. Resmi Gazete, Cilt/Tevhos A’, Sayı/Arith. Fyllou 229, Atina 14 Kasım 1913.

¹²² Bkz. Yunanistan Krallığı Resmi Gazetesi, Cilt A’, Sayı 229, Atina’da 14 Kasım 1913, “Yunanistan ve Türkiye Arasında 1/14 Kasım 1913 tarihli Barış Sözleşmesinin [Andlaşması’nın] onaylanmasına ilişkin (ΔΣΙΓ´) 4213 sayılı Kanun, [Efimeris Tis Kyverniseos Tou Basileiou Tis Ellados, Tevhos A’, Arith.Fyllou 229, En Athinai ti 14 Noemvriou 1913, “Peri kyroseos tis metaksy Ellados kai Tourkias Symvaseos [Synthikis] peri Eirinis tis 1/14 Noemvriou 1913, Nomos ΔΣΙΓ´ (yp’arith. 4213)”, s.809-816.

YUNANLILAR'IN KRALI (BASİLEVS TON ELLİNON)

Meclis'te oybirliğiyle oyladıktan sonra, karar verdik ve emrediyoruz
(Psifisimanoi omofonos meta tis Boulis, apefasisamen kai diatassomen)

Tek madde (Arthron monon)

Yunanistan ve Türkiye arasında uzlaşmaya varılan ve 1/14 Kasım 1913 tarihinde Atina'da imzalanan, üç Protokol ve bir Beyan kendisine ekli bulunan, metni tercüme olarak aşağıda sunulan, 16 maddeden oluşan Barış'a dair Sözleşme, imzalandığı günden itibaren tamamen ve hukuken yürürlüktedir (İ metaksy Ellados kai Tourkias synomologithisa kai en Athinaiis ypografeisa tin 1/14 Noemvriou 1913 Symvasis peri Eirinis, eks arthron 16, meta trion Protokollon kai mias Diloseos parirtimenon avti on to keimenon epetai en metafrasei ehei pliri kai nomimon apo tin imeras tis ypografis avtis ishyn).

Madde 11 (Arthron 11)

Yunanistan'a dahil edilen ülkeler [yerler/topraklar] **halklarından Yunan Yönetimi altında kalmak isteyenlerin canlarına, mallarına, şereflerine, dinlerine ve geleneklerine tam saygı gösterilecektir** ("İ zoi, i periousia, i timi, i thriskeia kai ta ethima ton katoikon eghoroumenon ti Elladi horon, oitines ithelon meinei ypo tin Ellinikin Dioikisin, esontai epakrivos sevasta).

[Bu halklar] **kökeni Yunan olan vatandaşların taşıdıkları medeni ve siyasi haklardan tam olarak yararlanacaklardır. Müslümanların özgürlüğü, açık/aleni dini ibadeti güvence altına alınacaktır** (Thelousin apolavei teleios ton avton astikon kai politikon dikaiomaton, oia ek katagogis Ellines ypikooi. İ eleftheria, i eksoteriki latreia tis thriskeias eksasfalisthisontai tois Mousoulmanois).

Yüce İmparatorları Sultan'ın adı, Müslümanların kamuya açık/aleni ibadetlerinde [hutbelerinde] **Halife olarak anılmaya devam edilecektir** (To onoma tis Avtou Avtokratorikis Megaleiotitos tou Soultanou, os Halifatou, eksakolouthisei mnimonevomenon en tais dimosiais prosevhais ton Mousoulmanon).

Varolanların veya oluşturulacak muhtemel İslam Cemaatlerinin özerkliği ve hiyerarşik/sıradüzenli örgütlenmeleri gibi, bunlara ait taşınır ve taşınmaz malvarlıklarının yönetimi de, kesinlikle zedelenemeyecektir (Oudamos dynantai na thigosin i avtonomia kai i ierarhiki organosis ton Mousoulmanikon Koinotiton, ton yfistamenon i tyhon shimatisthisomenon, os kai i dioikisis tis anikousis avtais kinitis kai akinitou periousias).

Ayrıca, özel kişilerin ve İslam Cemaatlerinin, İstanbul'daki Şeyhülislamlık Makamı'na tabi olarak görev yapacak manevi liderleri ile olan ilişkilerine de hiçbir engel çıkarılamayacaktır. Başmüftü, manevi onayına tabi görevlerini yürütmek üzere, Şeyhülislamlık Makamı'nca atanacaktır (Episis ouden kolyma dynatai na maremvlithi eis tas ton idioton kai Mousoulmanikon Koinotiton sheseis pros tous pnevmatikous avton arhigous oitines thelousi telei ypo tin eksartisin tou en Konstantinoupolei- Seih-ul-İslamatou, perivallontos ton Arhimouftin dia tis pros enaskisin ton kathikonton avtou pnevmatikis egkriseos).

Müftüler, her biri kendi bölgesi [yetki alanı] içinde, **Müslüman seçmenler tarafından seçilecektir** (Oι Mouftides, ekastos en ti perifereia avtou, thelousin eklegesthai ypo eklegeon Mousoulmanon).¹²³

Başmüftü, Yunanistan'daki tüm Müftülerden oluşan seçim kurulu tarafından seçilecek ve gösterilecek üç aday arasından Yunanlılar'ın Yüce Kralı'nca atanacaktır (O Arhimouftis diorizetai ypo tis Avtou Megaleiotitos tou Basileos ton Ellinon ek trion ypopsifion, eklegomenon kai ypodeiknyomenon ypo eklogikis synelevseos sygkrotoumenis ek panton ton en Elladi Mouftidon).

Yunan Hükümeti, Başmüftü'nün seçimini İstanbul'daki Yunan Kraliyet Büyükelçiliği aracılığıyla Şeyhülislamlık Makamı'na duyuracak, [Şeyhülislamlık makamı] Başmüftü'ye, kendine ait Başmüftülük yetkilerini kullanmasına ve Yunanistan'daki diğer Müftülere adalet dağıtma/hakkaniyet kullanma ve fetva verme hakkı tahsis etmesine müsaade eden “Menşur” ve “Müraselen” gönderecektir (İ Elliniki Kyvernisis thelei anakoinoi tin eklogin tou Arhimoufti dia tis en Konstantinoupolei B. Presveias tis Ellados eis to Seih-oul-İslamatou, oper thelei apostellei avto “Mansourion” kai “Mouraselen” epitreponta avto na aski ta kathikonta avtou kai na horigi pros tous allois en Elladi Mouftides to dikaioma tis dikaiodosias kai tis ekdoseos fetvaton).

Müftüler, kendilerine ait tamamen dini konular ve Vakıf mallarının yönetimi üzerindeki gözetim yetkilerinden başka, Müslümanlar arasında **evlenme**,

¹²³ Andlaşma'nın bu hükmü çerçevesinde çıkarılan “Müftüler ve Başmüftü İntihabıyla İslam Cemaatlerine Ait Evkaf Varidatının Sureti İdaresine Dair Kanun”un (2345/1920) 6. maddesi de (2, 3, 4, 5 ve 6. fıkralar) diğerleri arasındaki “Müftü intihabı...mahalli belediye veya Cemaat dairesinden tabiiyeti yunaniyyeyi muhafaza ettiğine dair tasdikname getiren veyahut intihab defterleriyle rey vermek usulü cari olan yerlerde yedinde mezkur defter bulunan her müslüman hakkı intihaba malik” olarak “cedvelde mukayyet namzetler meyanından reyyi hafi ile icra edilir. Ekseriyeti arayı ihraz eden muvaffak olmuş demektir” hükmüne rağmen, bu hüküm işletilmemiş, Kanun çerçevesinde 1920'den itibaren Gümülcine, İskeçe, Dedağaç ve Gümülcine'de dört müftü birer özel Kral İrade Kararnamesi ile atanmıştır.

boşanma, nafaka, vesayet, velayet, küçüklerin erginliği (rüş), İslami vasiyetnameler ve Müteveli (tevlit) görevine aktarma konularında kendilerine ait adalet dağıtma/hakkaniyet kullanma yetkisine sahip olacaklardır (Oι Mouftides, ektos tis armodiotitos avton epi ton katharos thriskevton ypotheseon kai tis epopteias avton epi tis dioikiseos ton Vakoufikon ktimatou, askousi tin eavton dikaiodosian metaksy Mousoulmanon epi gamon, diazygion, diatrofon (nafaka), epitropeion, kidemonion, heirafesias anilikon, islamikon diathikon kai diadohis eis thesin Mouteveli (tevlit)).

Müftüler tarafından yayımlanan kararlar/ilamlar, yetkili Yunan Makamları'nca yerine getirilecektir/yürütülecektir (Ai para ton Mouftidon ekdidomenai apofaseis ektelountai ypo ton armodion Ellinikon Arhon).

Miras konularına ilişkin olarak, **ilgili Müslümanlar**, [aralarında] **önceden anlaşmak suretiyle, hakem olarak Müftü'ye başvurabileceklerdir**. Bu çerçevede yayımlanacak hakem kararına karşı, aksini kanıtlayacak açık yazılı hükümler bulunması halinde, Ülke Mahkemeleri nezdinde hukuk yolları her zaman kabul edilecektir/her zaman açık tutulacaktır (Os pros tas klironomias oi endiaferomenoi Mousoulmanoι dynantai, meta proigoumenin symfonian, na prosevgosi to Moufti os diaititi. Kata tis outos ekdotheisis diaititikis apofaseos, esontai dekta panta ta enopion ton Dikastirion tis Horas endika mesa, ektos an yparhi diataksis peri tou enantiou ritos diatetypomeni).

Madde 12 (Arthron 12)

[Yunanistan'a] dahil edilen ülkeler [yerler/topraklar] içindeki **İcare-i Vahideli, İcareteynli, Mukataalı Vakıflara ve bunlardan Osmanlı Kanunları uyarınca askeri işgal sırasında Mazbuta, Mülhaka yada Müstesna olanlarına saygı gösterilecektir** (Ta en tais eghoroumenais hores Vakoufia, Idzareı Vahidde, İdzaretein, Mukataa, kan te osi Mazbuta, Moulhaka i Moustesna, esontai sevasta, oia diateloun kata tin stratiotikin katalipsin dymamei ton othomanikon nomon).

[Bunlar/Vakıflar] dahil edilen ülkeler [yerler/topraklar] içindeki **İslam Cemaatleri tarafından yönetilecektir, Mütevellilerin ve Yalhdarların [vakıf gelirlerinden yararlananların] haklarına saygı gösterilecektir** (Thelousi dioikeisthe ypo ton en tais ekhoriteisais horais Mousoulmanikon Koinotiton, aitines thelousi sevasthi ta dikaiomata ton Moutevelidon kai Galledaridon).

Metinde geçen Yunanistan'a dahil edilen ülkeler [yerler/topraklar] içindeki kentsel/şehri veya kırsal/tarımsal, Mazbuta veya Mülhaka tüm taşınmaz Vakıf mallarının ve Türkiye'de bulunan gelirleri kendilerine ait dini ve hayri kuruluşların **yönetimleri**, Vakıflar Bakanlığı'nca satılıncaya kadar, **sözü edilen**

İslam Cemaatleri'ne ait olacaktır (Panton ton akiniton Vakoufikon ktimatou, astikon kai agrotikon, Mazbuta i Mulhaka, ton keimenon en tais ekhoriteisais ti Elladi horais, kai on ai prosodoi anikousin eis eavgi kai philanthropika kathidrymata evriskomena en Tourkia tin diaheirisin thelousin ehei osavtos ai ritheisai Mousoulmanikai Koinotites mehris ou tavta ekpoiithosin ypo tou Ypourgeiou Evkafiou).

Sözü geçen Bakanlığın, Yalıdarların [vakıf gelirlerinden yararlananların] **belirtilen vakıflar üzerindeki haklarına saygı göstereceği anlaşılmaktadır** (Ennoeitai oti to rithen Ypourgeion thelei sevasthi ta epi ton eirimenon vakoufion dikaiomata ton Galledaridon).

Vakıf rejimi [yönetim biçimi], **önceden adil tazminat ödenmedikçe değiştirilemeyecektir** (To vakoufikon kathestos den dynatai na tropopoiithi eimi meta proigoumenin dikaiian apozimiosin).

Ondalık vakıf vergisinin kaldırılmasının sonucu olarak, Yunanistan'a dahil edilen ülkeler [yerler/topraklar] **içindeki Tekkelerle, Camiler, Medreseler, Okullar, Hastaneler ve diğer dini ve hayri kuruluşlardan bazılarının, gelecekte kendilerini idame ettirecek yeterli olanaklara sahip olmamaları halinde, Yunan Hükümeti kendilerine bu yönde gerekli ödenekleri tahsis edecektir** (Tis vakoufikis dekatis katargoumenis ean, synepeia tis katargiseos tavitis, Tekkedes tines, Temeni, Medresedes, Sholeia, Nosokomeia kai alla thryskevtika kai philanthropika kathidrymata ton ekhoritheison ti Elladi horon den ehosin en to mellonti eparkousas pros syntirisin avton prosodous, i Elliniki Kyvernisis thelei tois horigei tas anagkaias pros tavitin epihorigiseis).

Bu madde hükümlerinin yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin her uyuşmazlık, Lahey'de hakem yoluyla çözümlenecektir (Pasa amfisvitisis os pros tin ermineian i efarmogin ton diatakseon tou parontos arthrou epilythisetai diatititikos en Hagi).

Madde 15 (Arthron 15)

Katılımcı iki Yüksek Taraf, 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanan Andlaşma'nın Bunlara [Yukarıdaki maddelere] **ilişkin hükümlerine, sözkonusu Andlaşma'nın 5. madde hükümleri dahil, sadık kalmayı yükümlenirler** (Ta dyo Ypsila symvallomena Meri ypohreountai na tirisosi tas aforosas eis Avta diatakseis tis en Londino Synthikis tis 30 Maiou 1913, symperilamvanomenon ton diatakseon tou arthrou 5 tis ritheisas Synthikis).

Madde 16 (Arthron 16)

Bu Antlaşma, imzalandığı anda yürürlüğe girecektir (İ parousa Synthiki tethisetai en ishyei ama ti ypografi avtis).

Andlaşma'nın onayları, bugünden itibaren onbeş gün içerisinde karşılıklı olarak değiştirilecektir (Ai epikyroseis avtis antallagisontai entos dekapenthimerou ypo tis simeron).

Güvence olarak, hazır bulunan Tam Yetki Sahipleri bu Andlaşma'yı imzaladılar ve kendi mühürlerini vurdular (Eis pistosin oi oikeioi Plireksousioi ypegrapsan tavnin kai epethikan tas eavton sfragidas).

Atina'da 1/14 Kasım 1913 tarihinde çift nüsha olarak hazırlandı (Egeneto eis diploun en Athinain tin 1/14 Noemvriou 1913).

DİM. PANAS GALİP KEMALİ
(...)

PROTOKOL (PROTOKOLLON) No 3 (Arith. 3)

1. Osmanlı İmparatorluğu tarafından, geçmişte Cami'ye dönüştürülmüş ve düşmanca eylemler sırasında kendilerinin ilk dinine atfedilmiş olan Hristiyan Kiliseleri hakkında herne biçimde olursa-olsun hiçbir istek ve iddia ileri sürülemeyecektir (Oudemia apaitisis eiasdipote kan i fyseos dynatai na provlithi ypo tis Avtokratorikis Othomanikis Kyveniseos os pros tas hristianikas Ekklisias tas palaiometatrapeisas eis Temeni kai apodotheisas kata to diastima ton ehthropraksion eis to proton avton thriskevma).

2. Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti'nin, [kiliseye] dönüştürülen Camilerin geçmişte Kilise olmadıklarına ilişkin her talebi, Yunan Kraliyet Hükümeti'nce incelenecektir (Pasa aitisis tis Avtokratorikis Othomanikis Kyveniseos, kath'in ta metatrapenta Temeni den ypirksan allote Ekklisiai, eksetasthsetai ypo tis Ellinikis Vasilikis Kyverniseos).

3. Bununla birlikte, 1. paragrafta anılan Camilere ait vakıf mallarının gelirleri varsa, bunlara saygı gösterilecek [bunlar saklı kalacak] ve başlangıçtan itibaren belirledikleri kendi amaçları doğrultusunda özgürce kullanılmak üzere, yeni dahil edilen ilçelerdeki [yerlerdeki] İslam Cemaatleri'ne teslim edilecektir (Oposdipote ai prosodoi ton vakoufikon ktimatou ai anikousai eis ta mnimonevomena en ti paragrafo 1i Temeni esontai, ean toiavtai yparhosi sevastai kai thelousi paradidesthai eis tas ton neon prosartitheison eparhion Mousoulmanikas Koinotitas, opos

hrisimopoiithosin yp'avton elevtheros pros tous avtous di'ous ap'arhis synestithisan skopous).

4. **Yunan Kraliyet Hükümeti, harcamaları kendisince karşılanmak üzere başkentte [Atina'da] bir Cami ve bu yönde hissedilir ihtiyaç bulunan [Makedonya ve Epir'deki] fakir köylerde dört Cami yaptıracaktır** (İ Elliniki Vasiliki Kyvernisis thelei oikodomisei, idiais dapanais, Temenos en ti protevusi kai tessera alla Temeni eis ptoha horia opou yparksis aisthiti i pros touto anagki).

5. **Önceki hükümlerin yorumlanmasına ve uygulanmasına ilişkin her uyuşmazlık, düzenlenecek tahkimnameye dayanarak [tahkimname esasında] Lahey'de hakem yoluyla düzenlenecektir [çözülecektir]** (Pasai ai pros tin ermeneian kai efarmogin ton proigoumenon diatakseon amfisvitiseis kanonisthisontai diaititikos en Hagi dynamei synomologithisomenou synyposhetikou).

6. **Ayrıca, Naip yetiştirmek üzere bir özel kuruluş da oluşturulacaktır** (Thelei systithi eipsis eidikon kathidryma pros morfosis naipidon).

7. **Başmüftü ve Müftüler ve bunların bürolarındaki görevliler/personel, diğer tüm Yunan kamu çalışanlarının sahip oldukları aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olacaklardır** (O Arhimouftis kai oi Mouftides, os kai to prosopikon ton grafeion avton, kektintai ta avta dikaiomata kai tas avtas ypohreoseis, oias oi loipoi Ellines dimosioi leitourgoi).

8. **Başmüftü, seçilen Müftünün Kutsal Kanun'ca talep edilen nitelikleri taşıyıp taşımadığını her zaman araştırır** (O Arhimouftis ekseleghei, an o eklegeis Mouftis synenoi panta ta ypo tou İrou Nomou apaitoumena prosonta).

9. **Müftülerin, Yunan Kraliyet Anayasası'nın 88. madde hükümlerine uygun olan dışında, görevlerine son verilemez** (Oi Mouftides den dynantai na pavthosin eimi symfonos pros tas diatakseis tou 88ou arthrou tou Syntagmatos tou Ellinikou Vasiliou).

10. **İslam Cemaatlerinin yönetimine nezaret eden ve Vakıfları gözeten Başmüftünün başlıca görevlerinden biri, bu Cemaatlerin hesaplarının teslimini ve bunların ilgili muhasebe durumlarının [cetvellerinin] hazırlanmasını sağlamaktır** (Ton Mousoulmanikon Koinotiton epitetrammenon tin diaheirisin kai epopteian ton Vakoufion, en ton kyrion tou Arhimoufti kathikonton estai i frontis peri tis paradoseos ton logariasmon ton Koinotiton touton kai peri tis paraskevis ton shetikon avtois logistikon katastaseon).

11. **Zorunlu [Olması gereken] kamu çıkarı nedenleri bulunmadan ve önceden adil tazminat ödenmeden, hiçbir vakıf malı kamulaştırılamayacaktır**

(Ouden vakoufikon ktima dynatai n'apallotriothi eimi dia logous deontos vevaioumenis dimosias ofeleias kai meta proigoumenin dikaian apozimosin).

12. Kamusal/Halka ait Müslüman mezarlıkları, vakıf malı olarak tanınacaktır (Ta dimosia Mousoulmanika nekrotafeia anagnoristhisontai os vakoufika ktimata).

13. İslam Cemaatleri, tüzel kişiler olarak tanınmaktadır (Ai Mousoulmanikai Koinotites anagnorizontai nomika prosopa).

14. Müftüler tarafından yayımlanan hacetler ve kararlar, Başmüftü tarafından incelenecek ve kendisi bunları Kutsal Kanun'un (Şer'i) hükümlerine uygun bulması halinde onaylayacaktır. Bu hacetlerin ve kararların, İslami vasiyetnamelerin dışındaki sorunlara ve tamamen maddi çıkarları ilgilendirenlere ilişkin olmaları halinde, Başmüftü ve davacılar Şeyhülislamlık makamına başvurabileceklerdir (Ta ypo ton Mouftidon ekdedomena hotzetia kai apofaseis thelousin eksetazesthai ypo tou Arhimoufti, ostis thelei tas epikyroi an evriski tavtois synfonous pros tas diatakseis tou İrou Nomou (Seri). Osakis ta hotzetia kai ai apofaseis avtai anaferontai eis thriskevtika zitimata , alla ton İslamikon diathikon kai ton aforonton eis apokleistikos ylika symferonta, o Arhimouftis kai oi diadikoi dynantai n'apevthynontai pros to Seih-oul-İslamaton).

15. Özel Müslüman okulları ve değerleri arasında Selanik'teki Mithat Paşa Güzel Sanatlar ve Meslek Yüksek Okulu tanınacak ve bunların kuruluşlarından itibaren kendilerini idame ettirmek üzere sahip oldukları gelir getirici mülklerine saygı gösterilecektir (Ta idiotika mousoulmanika sholeia metaksy allon i Sholi ton Kalon Tehnon kai Epaggelmaton tou Midhat Passa en Thessalonikin anagnoristhisontai kai ta aper diathetousi prosodofora ktimata apo tis eavton systaseos pros syntirisin ton thelousin i sevasta).

16. Yukarıdaki hususlar, varolan veya öndegelen Müslümanlardan oluşan özel kişiler yada yerel komiteler tarafından kurulacak tüm Müslüman okulları hakkında geçerli olacaktır (Ta avta thelousin ishysai dia pasas tas mousoulmanikas sholas tas yparhousas i systathisomenas ypo idioton i topikon epitropon apoteloumenon ek prokriton Mousoulmanon).

17. Başmüftü, Müftüler ve Yunan Devleti'nin İlköğretim müfettişleri, okulları teftiş edebileceklerdir. Öğretim, resmi programa uygun olarak Türk dilinde yapılacak, Yunan dili öğretimi ise zorunlu olacaktır (O Arhimouftis, oi Mouftides, kai oi epitheoritai tis Dimosias Ekpaidevseos tou Ellinikou Kratous dynantai na epitheorosi ta sholeia. İ didaskalia genisetai en ti Tourkiki glossi, symfonos pros to episimon programma, i de didaskalia tis Ellinikis glossis esetai ypohreotiki)

DİM. PANAS

GALİP KEMALİ

(.....)

Meclis’çe oylanan ve Tarafımızdan bugün onaylanan bu kanun, Resmi Gazete’de yayımlanacak ve Devlet’in kanunu olarak uygulanacaktır (O paron nomos psifisthis ypo tis Boulis kai par’imon simeron kyrothis, dimosievthito dia tis Efimeridos tis Kyverniseos kai ektelesthito os nomos tou Kratous).

Atina’da 14 Kasım 1913 (En Athinai ti 14 Noemvriou 1913).
KONSTANTİNOS B.

Bakanlar Kurulu (To ypourgikon Symvoulion)

Elevtherios K. Venizelos

Dim. Panas

Kon. D. Raktivan

Emm. Repoulis

İ. D. Tsirimokos

Al. N. Diomidis

Andr. Mihalakopoulos

K. V. Demertzis

Tasdik edildi ve Devlet’in büyük mührü vuruldu (Etheorithi kai etethi i megalı tou Kratous sfragis).

Atina’da 14 Kasım 1913 (En Athinai ti 14 Noemvriou 1913)
Adalet Bakanı (*O epi tis Dikaiosynis Ypourgos*)
Kon. D. Raktivan

Yukarıdaki hükümleri içeren “**Atina Antlaşması**” ve ekli “**3 No’lu Protokol**”, Yunanistan’ın uyması gereken başlıca yükümlülükleri içermektedir. Yunanistan, işte bu andlaşmanın ardından “**Müftüler ve Başmüftü İntihabıyla İslam Cemaatlerine Ait Evkaf Varidatının Sureti İdaresine Dair Kanun**”u [2345/1920 (A’148)] çıkarmıştır. Bu Kanun, kendisini önceleyen, zeminde yeralan “**Londra Andlaşması**”nın ayrılmaz parçası olarak ortaya çıkan ve kendisine kaynak ve dayanak oluşturan “**Atina Andlaşması**” ve ekli “**3 No’lu Protokol**”ün hükmüne ve ruhuna sadece uygun değil, tüm bunların “**zorunlu**” gereği, sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ve “**hukuk**”tur.¹²⁴

¹²⁴ 2345/1920 sayılı Kanun’un 12. maddesinin 1. fıkrasına göre **Cemaat İdare Heyetleri**, “İslam Cemaatine ait vakıfların gelirlerini ve özellikle okullara ait olup da, eğitim vakıfları denen gelirleri idare ve resmi makamlara karşı temsille görevlidirler.” Aynı maddenin 4. fıkrasına göre de sözkonusu Heyetler, “**Cemaatlere ait okulları yönetir, bu okullardaki**

Yunanistan'ın bu yükümlülükleri, çok geçmeden imzalanan bir başka andlaşmayla daha pekiştirilmiştir. Bu, dönemin en büyük güçleri olarak bir yanda İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, diğer yanda Yunanistan arasında imzalanan (“**Yunan Sevr’i**” olarak da bilinen) “**Yunanistan’daki Azınlıkların Korunması’na İlişkin Andlaşma**”dır (1920)¹²⁵. Kendisinden birkaç ay sonra imzalanmasına rağmen, Başmüftülük, Müftülükler, İslam Cemaatleri ile Vakıflar’a ilişkin “**hukuk**”u güçlendiren bir kaynak ve dayanak, bu andlaşmadır. Bu andlaşma ile Yunanistan ülkesindeki diğer tüm dini ve etnik azınlıklar gibi dini yönleri itibarıyla **Müslümanlar** olarak Türkler’in (ve Arnavutlar’ın) dil, **din**, eğitim gibi kültürel ve siyasi haklarını, dönemin başlıca büyük güçleri ve en büyük uluslararası örgütü olan Milletler Cemiyeti nezdinde bir kez daha güvence altına almış ve yükümlülükler üstlenmiştir.

Özetle ve özellikle, Türkler (ve Arnavutlar) olarak **Müslümanlar**, Andlaşma’nın I. Bölümü’ndeki 8. maddede geçen; **Yunanistan’daki tüm soy, din ve dil azınlıklarına, harcamaları kendilerine ait olmak üzere, dini ve toplumsal kurumlar ve okullar kurma, işletme ve denetleme, burada kendi dillerini kullanma ve öğretme olanağı sağlama** hakkına sahip olmuştur. Ayrıca Antlaşma’nın 1. maddesinde; **I. Bölüm’deki 2.-8. maddeler arasındaki maddelerin, temel kanun sayılacağı ve Yunanistan’ın bunlarla çelişecek, ruhuna aykırı olacak hiçbir kanun v.b. iç hukuk işlemi yapamayacağı**, 16. maddesinde ise; **Bu antlaşmanın getirdiği azınlık maddelerinin Milletler Cemiyeti’nin güvencesi altında bulunduğu, Konsey’in çoğunluk kararı olmadan değiştirilemeyeceği, Yunanistan’ın bunlara aykırı hareket etmesi halinde, BMD veya Milletler Cemiyeti Konseyi üyesi ülkenin/ülkelerin istedikleri takdirde, Yunanistan’ı zorunlu olarak Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’na götürebileceği, bu durumda Divan’ın vereceği kararın kesin ve bağlayıcı olacağı** açık bir dille vurgulanmıştır.¹²⁶

2345/1920 sayılı **Kanun**, (“**Yunan Sevr’i**” gibi) kendisinden sonra imzalanmasına rağmen “**Lozan Andlaşması**”nın (24 Temmuz 1923) “**Azınlıkların Korunmasına İlişkin**” ilgili (37.-45. maddeler) hükümleriyle de tutarlılık göstermektedir¹²⁷. Gerçekte, Yunanistan erken yıllardan itibaren bu **Kanun’a**,

öğretmenleri ve cemaate bağlı memurları tayin ve azleder, gelir ve gider bütçelerini vakıflar gelirini dikkate alarak tanzim ve tatbik ederler.”

¹²⁵ Bu andlaşma, uluslararası hukukta, Yunanistan’daki azınlıkların haklarının; **BMD**’in yanısıra, **Milletler Cemiyeti** gibi dönemin en büyük uluslararası örgütü tarafından da güvence altına alınmasına ilişkin “**ilk uluslararası belge**” olarak bilinmektedir.

¹²⁶ Bkz. Halim Çavuşoğlu, **Avrupa Birliği’nde “Etnik” Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt : Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları**, Naturel Yayıncılık, Ankara 2007, s. 19-20.

¹²⁷ Andlaşma’nın 37. maddesine göre, Yunanistan ; “**38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel kanunlar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun,**

dolayısıyla da kendini önceleyenler gibi sonrasında imzalanan andlaşmalara, sözleşmelere ve protokollere,¹²⁸ bunlar “ulusal hukuk” kabul edildiğine göre de “**ulusal hukuk**”una aykırı birçok savsaklamaya ve müdahaleye başvurulmakla birlikte,¹²⁹

hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı yada bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin sözkonusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir. (analamvanei tin ypohreosin opos en tois arthrois 38-44 periehomenai diatakseis anagnoristhosin os themeliodeis nomoi, opos oudeis nomos i kanonismos, i episimos tis praksis katishyosin avton.)” Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, şudur : Azınlığın ve Türkiye'nin, (inceledikleri ve bildikleri varsayımıyla) 2345/1920 sayılı Kanun'a hiçbir zaman itiraz etmemiş olmaları, onu “hukuk” ve/veya “hukuka uygun” kabul ettikleri anlamına gelmektedir.

¹²⁸ Sözkonusu belgelerden başlıcaları Lozan'da imzalanan “**Mübadele-i Ahaliye Mütedair Lozan Muahedesi ve İtilafname** [Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Anlaşma ve Protokol]” (30 Ocak 1923), “**Atina İtilafnamesi [Anlaşması]** [Türkiye ile Yunanistan Arasında Yapılıp İmza Olunan Anlaşma ve Eklerinin Onaylanması Hakkında Anlaşma olarak da bilinmektedir]” (1 Aralık 1926), “**Mübadele-i Ahaliye Mütedair Lozan Muahedesile Atina İtilafnamesinin Tatbikatından Mütevellit Mesailin Suret-i Kat'iyede Halli Hakkında Mukavelename (Sözleşme)**”dir (10 Haziran 1930). Bunlardan ilki çerçevesinde (30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi öncesinde) İstanbul Belediyesi sınırları içinde yerleşmiş Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslüman Türkler “**gayr-ı mübadil/mübadele dışı etabli/yerleşik**” kabul edilmiştir. Öte yandan ikincisi; 1923 Mübadele Sözleşmesi sonucu Türkiye'den Yunanistan'a giden Ortodoks Rumlar'ın, Batı Trakya'daki Müslüman Türkler'in kimi taşınmazlarına elkoymasına ilişkin olup daha çok **Türk azınlığın mülkiyet haklarını korumaya ve geri verilmesini sağlamaya** yönelik hükümler içermektedir. (Metin için bkz. Resmi Gazete, 15 Mart 1927, Sayı:576). Sonuncusunda ise Batı Trakya'daki Müslüman Yunan vatandaşlarına **azınlık haklarından yararlanma hakkı** tanınması kabul edilmekte ve anılan **azınlığın mallarının en iyi biçimde korunması, kimi durumlarda da tazmin edilmesi** öngörülmektedir. (Metin için bak. Resmi Gazete, 01 Temmuz 1930, Sayı.1534)

¹²⁹ Halit Eren'e göre, “**Cemaat [İdare] Heyetleri'ne ilk müdahale 1946 yılında yapılmış ve Yunan hükümeti İskeçe Heyetini dağıtarak yerine bir İdare Komisyonu**” tayin etmiştir. **BU durum 1950'de yapılan seçimlere kadar sürmüştü, 1950'de Heyetleri adı “İslam Cemaatlerine Ait Servetleri İdare Komisyonu'na çevrilmiştir. Bununla birlikte 1950 yılında ilk kez yapılan Cemaat seçimleri, 1960 ve 1964 yılındaki ertelemeler dışında, 1967 yılına dek düzenli biçimde yapılmıştır.**” Halit Eren, Halit Eren, “Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İdareleri” **Batı Trakya'nın Sesi**, BTTDD Yayın Organı, Sayı 24-25, İstanbul Kasım-Aralık 1990, s. 25. Yine örneğin, (kısmen 420/1961 sayılı olanda gözlendiği gibi) **649/1964 sayılı Kral İrade Kararnamesi** de Cemaat İdare Heyetleri seçimlerinde “**seçmen, 12 üyelik heyetlerin seçiminde oy pusulasına 6 adayın, 7 üyelik heyetlerin seçiminde 3 adayın ismi hizasına çarpı işareti koyarak oyunu kullanır. Fazla işaret koyarsa, pusula bütün adaylar için muteber addedilir. Bu son hüküm, seçtim hakkının açık kısıtlanması olup, [o dönemde henüz varlıkları gözlemlenen] gericilerin [gerçekte İslam'a ve Azınlığa hizmet etmeyenlerin] lehine alınmış bir tedbir niteliğindedir. İlerici zümre 6, gerici zümre de 6 adayına tercih işareti koyduğu için neticede cemaat idare heyeti 6 ilerici ve Yunan emellerine hizmet eden 6 gerici üyeden teşekkül etmektedir.**” Öte yandan **Albaylar Cuntası** döneminde çıkarılan **65/1967 sayılı**

sözkonusu **Kanun**'u, **24 Aralık 1990** tarihine kadar yürürlükte tutmuştur. Ve bu Kanun'un sözkonusu tarihe kadar yürürlükte olması, özellikle kendisine kaynak ve dayanak oluşturan "**Atina Antlaşması**"nın ve ekli "**3 No'lu Protokol**"ün yürürlükte olduğuna "**açık gösterge**" ve "**kesin kanıt**" oluşturmaktadır. Yunan yetkililerin, zaman-zaman "**Atina Antlaşması**"nın ve ekli "**3 No'lu Protokol**"ün çoktan ve hatta "**Lozan Andlaşması**" kapsamındaki "**Azınlıkların Korunmasına İlişkin**" hükümlerin yürürlüğe girmesiyle birlikte yürürlükten kalktığı iddiasını dile getirmeleri, nesnel temelden ve gerekçeden yoksundur ve hiç kuşkusuz iç iradeleri bu iddianın aksi yönündedir. Çünkü bu, oldukça basit ve kolay bir hukuk sorusudur. "**Atina Antlaşması**" ve ekli "**3 No'lu Protokol**" yürürlükten (üstelik çoktan) kalkmış olsa, kaynağını ve dayanağını bunlardan alan **2345/1920** sayılı **Kanun**, nasıl **24 Aralık 1990'a** kadar yürürlükte kalabilir ki ? Üstelik **Türkiye** ile **Yunanistan** arasında sonradan imzalanan "**Lozan Andlaşması**" başta, hiçbir andlaşmanın hükümleri arasında, sözkonusu andlaşma ve protokolün yürürlükten kalktığına ilişkin doğrudan veya dolaylı bir hüküm yoktur. Tam aksine, **2345/1920** sayılı **Kanun**'un kendisi gibi, bunların yürürlükte olduğuna ilişkin başka kanıtlar da vardır. Bu konuda küçük bir inceleme sonucuna göre ;

"(...) Atina Anlaşması [ve ekli 3 No'lu Protokol] yürürlükten kalkmış sayılmaz, zira Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafsız üyeleri 30 Kasım 1931 tarihinde, anılan anlaşmanın 4. maddesinin 3. fıkrasını yorumlayan bir karar vermişler ve bu karar da Yunan Delegasyonunun iddiası lehine olmuştur. Anlaşma mülga olsaydı, Yunan Hükümetinin bir görüş savunmaması gerekirdi. Zira, bir anlaşma ya bütünü ile yürürlüktedir, o zaman daha sonraki anlaşmalarla bazı hükümleri tadil edilmişse bunun münakaşası yapılır veya bütünü ile mülga addedilir. Aynı mealdeki bir hakem kararı da (4. maddenin 1. fıkrasının yorumu) 11 Haziran 1932 tarihinde alınmıştır. Ayrıca bu her iki karar Muhtelit Mübadele Komisyonunun ilgasına mütedair mukavelenamenin 4. maddesi uyarınca

"Devlet Resmî Dairelerinde Amme Hukuku Hükmi Şahsı Sayılan Müessese ve Saire Teşekküllerde düzenliliğin iadesine dair 4/1967 sayılı kanunların tadili, itmamı ve tek metin haline ifrağı hakkında Kanun", Cemaat İdare Heyetlerinin dağıtılmasına dayanak yapılmış, Koordinasyon ve Milli Eğitim Bakanlarının bu Kanun'a dayanarak aldıkları bir kararla (No: 45674/G.A.2388) öngörülenler arasında şunlara da yer verilmiştir : a) Bundan sonra "..... Şehri Müslüman Emlakını Tedvire Memur Heyet üvanını taşıyacağı belirtilen cemaat idare heyetleri" İskeçe ve Gümölcine şehirlerinde 7 üyeden, Dimetoka şehrinde ise 5 üyeden oluşacaktır. b) Müftülük Makamı bulunmaması sebebiyle (?), Dedeğaç İdare Heyeti lağvedilmiştir. c) Cemaat Merkez Okulları Maarif encümenlerinin okula ait gelirleri tedvire ve tasarrufa hakkı yoktur... Sonuç olarak, Cunta'nın hemen daha başında "İskeçe ve Gümölcine Cemaat İdare Heyetleri azledilmiş, Dedeğaç'daki ise lağvedilmiştir. Yeni Cemaat Başkanları ve üyelerinin hemen hemen hepsi** [o dönemde henüz arayınca bulunabilen, gerçekte İslam'a ve Azınlığa değil] **Yunan emellerine hizmet edecek gericilerdir.**" Dışişleri Bakanlığı, **Dış Türkler (Belgeler)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi, Ankara 1969, s. 720-721.**

Türkiye ve Yunan Hükümetleri tarafından memleketlerindeki yetkili adli makamlara tebliğ edilmiştir. Nihayet, Atina Anlaşması halen yürürlükte olan 2345 sayılı kanunun mesnedini teşkil etmiştir.”¹³⁰

Yunan yetkililerin açıklamaları, yanıt bulmaları gereken soru, hazırladıkları ve içine çekmeye çalıştıkları **“pusu”** niteliğindeki **“Atina Antlaşması”** ve ekli **“3 No’lu Protokol”** yürürlükten kalkmış mıdır kalkmamış mıdır ?” sorusu değildir. Kesinlikle ve sadece **“2345/1920 sayılı Kanun, 24 Aralık 1990 tarihine kadar neden, nasıl ve hangi gerekçeyle yürürlükte kalmıştır ?”** sorusudur.

Öte yandan, (2345/1920 sayılı Kanun’u, kabul edildiği 24 Aralık 1990 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldıran) **“Müslüman Din Görevlilerine/Görevlerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”** sözkonusu tarihe kadar geçerli olan yukarıdaki **“hukuk”**a uygun değil, aykırıdır. **“Son hükümler (Telikes diatakseis)”**e ilişkin 9. maddenin birinci paragrafında

“2345/1920 (A’148) sayılı Kanun ve kanun hükmünde bu kararname ile düzenlenen konulara ilişkin diğer her hüküm yürürlükten kaldırılmıştır (O N. 2345/1920 (A’ 148) kai kathe alli diataksi aforosa se antikeimena pou rythmizontai me avtin tin praksi nomothetikou periehomenou katargeitai)”

hükmüne yer veren **Kararname**’nin hükmü ve ruhu, büyük ölçüde **2345/1920** sayılı **Kanun**’un hükmüne ve ruhuna, dolayısıyla da bu Kanun’un uygun olduğu **“hukuk”**a aykırıdır. Bu yönü itibarıyla da, yukarıdaki paragraf hükmüyle, üstü örtük olarak, bu **“hukuk”**un, bir anlamda **“ulusal hukuk”**unun 24 Aralık 1990 tarihinden önceki kısmının yürürlükten kalktığına hükmetmiş olmaktadır ki, bunu, hem bir **“devlet”** olarak yapamaz, hem de **“Avrupa Birliği”ne üyeliğinde esas kabul edilen Anayasası’nın 28. madde hükmü**’nün varlığı ve bağlayıcılığı nedeniyle yapamaz. Buradan şu sonuca varmak yanlış olmaz: Yunanistan, bu **Kararname**’yle, Başmüftülük ile Müftülükler, İslam Cemaatleri ve Vakıflar’a ilişkin **“hukuk”**u, sadece ihlal etmekle yetinmemiş (ki bu durumda **“hukuk”** yine yerindedir) bu **“hukuk”**la çelişen yeni bir **“hukuk”** yaratmış, bu çerçevede kendisi için bağlayıcı olan **“azınlık”** haklarına ilişkin yükümlülüklerini, yetersiz **“vatandaş”** ve **“insan”** haklarına ilişkin yükümlülükleri düzeyine indirgemıştır.

Yukarıdaki durum karşısında **“sav”**lar ve **“savunma”**lar dikkatle geliştirilmelidir. Belirttiğimiz hususlar oldukça ve fazlasıyla önemsenmeli ve dikkate alınmalıdır. Kısaca **2345/1920** sayılı **Kanun**’un (**“Müslüman Din Görevlilerine/Görevlerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”**nin kabul edildiği) **24 Aralık 1990** tarihine kadar

¹³⁰ Dışişleri Bakanlığı, **Dış Türkler (Belgeler)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi, Ankara 1969, s. 720-721.

yürürlükte kalmış olması, oldukça önemli bir **“haklı ve hukuka uygun sav ve savunma”** unsurudur. Çünkü, ayrıca ; Yunanistan’ın **Avrupa Birliği**’ne (o dönemde Avrupa Topluluğu) üye olduğu 1 Ocak 1981 tarihi itibarıyla da bu (2345/1920 sayılı) **Kanun** yürürlüktedir. Yunanistan’ın AB’ne üyeliğinde esas oluşturan Anayasası’nın 28. madde hükmüne göre ;

“1. Devletler Hukuku’nun kabul edilen genel ilkeleri ve her birinin konumuyla ilgili şartlarına/koşullarına uygun olarak kanunla onaylanmalarından itibaren yürürlükte bulunan uluslararası anlaşmalar/sözleşmeler, Yunan iç hukukunun ayrılmaz parçasını oluştururlar ve [kendilerine] ters düşen her kanun hükümlerine kıyasla üstünlüğe sahiptirler (Oi genikos paradedignenoi kanones tou diethnous dikaiou, os kai ai diethneis symvaseis apo tis epikyroseos avton dia nomou kai tis kata tous orous ekastis touton theseos avton en ishyi apoteloun anapospaston meros tou esoterikou Ellinikou dikaiou, yperishyoun de pasis antithetou diatakseos nomou).”¹³¹

Demek ki, bu hüküm çerçevesinde **“Atina Antlaşması”** ve ekli **“3 No’lu Protokol”** yürürlükte ki hükümleri itibarıyla bunlarla çelişen hükümleri bulunmayan ve kaynağını ve dayanağını bunlardan alan **2345/1920** sayılı **Kanun** da yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

“Müslüman Din Görevlilerine/Görevlerine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname” ise yaklaşık 95 yıl önce öngörülen **“kazanılmış”** hak ve özgürlükleri dahi vermekten kaçınmakta ve tam aksine bunların daha da geriletilerek yokedilmesine ilişkin hükümler içermektedir. **“Azınlık”** haklarının giderek daha fazla güvence altına alınmasına ilişkin çağdaş **uluslararası yapılanmada** ve özellikle de (Anayasası’nın 28. maddesinin 2. ve 3. fıkralarıyla) yetkilerini sınırlandırmayı kabul ederek lehine yetkiler devrettiği **Avrupa Birliği bünyesinde** hiçbir devlet, bu denli **“keyfi yetki genişliği”** kullanma hakkına ve bu boyutta **“aşırı hukuk ihlali”** yapma hakkına ve cüretine sahip olamaz.¹³²

¹³¹ Bkz. Halim Çavuşoğlu, **Avrupa Birliği’nde “Etnik” Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt : Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları**, Naturel Yayıncılık, Ankara 2007, s. 160-161.

¹³² İlgili fıkralar şöyledir : **“2. Önemli milli çıkarı hizmet etmek ve diğer devletlerle işbirliğini geliştirmek üzere, uluslararası kuruluşların organlarına anlaşma veya sözleşme aracılığıyla yetkiler tanınması Anayasa’ya göre olanaklıdır. Anlaşmayı veya sözleşmeyi onaylamaya ilişkin kanunun oylanmasında milletvekilleri tam sayısının beşte üç çoğunluğu talep edilir** (Pros eksypiretisin spoudaiou ethnikou symferontos kai proagogin tis synergias met’allon kraton einai dynati i dia synthikis i symfonias anagnorisis armodiotiton kata to Syntagma eis organa diethnon organismon. Pros psifisin tou kyrountos tin synthikin i symfonian nomou apaiteitai pleiopsifia ton trion pempton tou olou arithmou ton voulevton.)” **3. “Yunanistan, önemli milli çıkarı zorunlu kılması/telkin etmesi, insanın haklarını ve demokratik rejimin temellerini zedelememesi, eşitlik ilkeleri ve karşılıklılık şartı altında yapılması halinde, milletvekili tam sayısının mutlak çoğunluğunca oylanacak kanun aracılığıyla, milli**

SONUÇ

Yunanistan'da **“barışsever ve hukuka bağlı”** başlıca **“etnik”** azınlık olarak bilinen **Batı Trakya Türkleri** nezdinde, **Yunan devleti**; ne yazık ve ne üzücü ki, üzerinde yayıldığı topraklara tarihte atfedilen **“uygarlığın beşiği”** sıfatıyla bağdaşmayan bir görünüm sergilemekte ve eğilim içinde bulunmaktadır. Yunan devleti, kendine, en çok da milletine yakışmayan ve yaraşmayan bu görünümünden ve eğilimden daha fazla gecikmeden kurtulmalı, **“uygarlığın beşiği”** sıfatını hakkıyla ve yüzünün akıyla haketmelidir.

Bu itibarla, **Batı Trakya Türk Azınlığı**'nın; **“İslam”** olan **“dini/imanı/inancı”** başta, **“toplumsal kurumları”**nı, **“toplumsal düzen kuralları”**nı, **“kültür unsurları”**nı ve bunlar içindeki ve arasındaki uyumlu **“etkileşim ilişkisi”**ni bozma, böylece **“sosyo-kültürel yapı”**sını çözülme sürecine çekme ve hakim **“kültürel kimliği”**ni parçalama amacından ve bu amaç yolunda kurum ve örgütlerine ilişkin **“hukuk”**u ihlal etmekten vazgeçmeli, ek olarak özellikle 1990'dan itibaren yarattığı **“hukuk”**la çelişen (dolayısıyla **“hukuk”** olmayan) **“hukukdışı hukuk”**un varlığına son vermelidir.

Açıkça, **“hukuk”** oluşturan **2345/1920** sayılı **Kanun**'u acilen yürürlüğe koymalı, bu çerçevede, ihdas edilmeyen Başmüftülük hariç **Müftülükler, İslam Cemaatleri** ve **Vakıf malları** ile ilgili savsaklama, müdahale ve haksız işlem ve kararların yolaçtığı kayıpları ve hasarları tazmin ve eski haline iade etmeli, böylece **azınlığın** güvenini ve sevgisini, bir daha yitirmemek üzere kazanmalıdır. Bu, Yunan devleti için **“yükümlülük”**tür.

egemenliğinin kullanılışını sınırlandırmalarda özgürce baştagelir (İ Ellas proerhetai elevantheros, dia nomou psifizomenou ypo tis apolitou pleiopsifias tou olou arithmou ton boulevton, eis periorismous eis tin askisin tis ethnikes kyriarhias, ef'oson touto ypagoretvai ek spoudaiou ethnikeu symferontos, den thigei ta dikaiomata tou anthropou kai tas baseis tou dimokratikou politevmatos, ginetai de basei ton arhon tis isotitos kai ypo ton oron tis amoivaotitos”) Bkz. Halim Çavuşoğlu, Avrupa Birliği'nde “Etnik” Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt : Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları, Naturel Yayıncılık, Ankara 2007, s. 159-160.